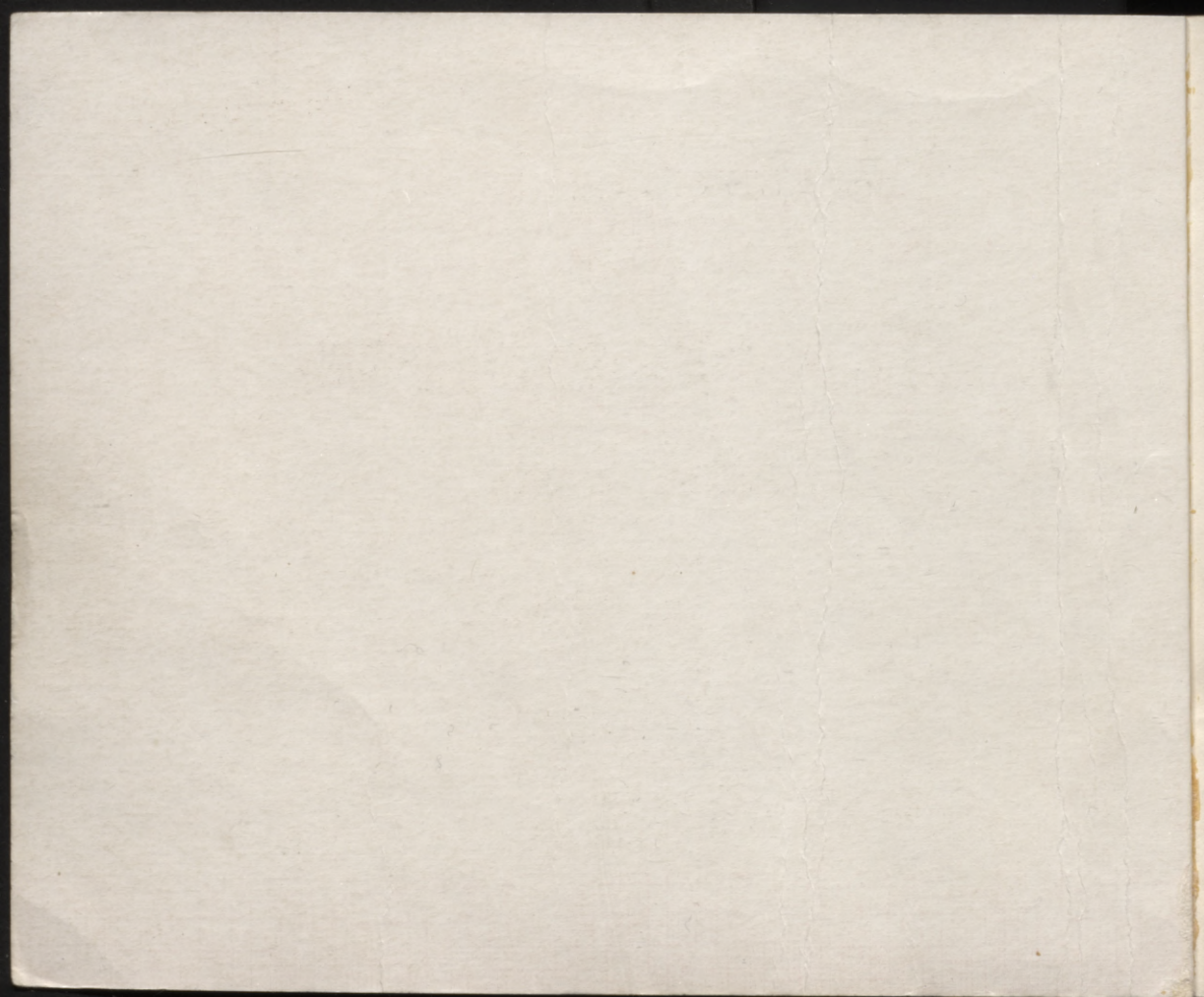


Dzintra PAEGLE, Jānis KUŠKIS

Kā latvietis runā ...





94-1
34

Kontroleksemplārs

L
410

Dzintra PAEGLE, Jānis KUŠKIS

Kā latvietis runā ...

Praktiski ieteikumi valodas kultūrā



RĪGA «ZVAIGZNE»

81. 2L-7
Pa 060

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTEKA

~~94-13.365~~
030504/660

Mākslinieks — Gunārs Bērziņš

Brošūra izgatavota tipogrāfijā «Poligrāfists»

ISBN 5-405-01222-X

© 1994, izdevniecība «Zvaigzne»

Grāmata "Kā latvietis runā... (Praktiski ieteikumi valodas kultūrā)" paredzēta visiem, kas grib labi runāt latviski, bet reizēm šaubās. Valodas kopšanai tā nodērēs skolēniem, studentiem, žurnālistiem, skolotājiem, sabiedriskiem darbiniekiem.

Grāmatā "Kā latvietis runā..." apkopotas dažādas valodas kļūdas un minēti ieteikumi to novēršanai. Grāmatas sākumā ievietots tematiskais rādītājs.

Rādītājā alfabēta secībā minēti tie vārdi un vārdu savienojumi, kas atrodami skaidrojumā. Rādītājā vispirms ir minēts literārās valodas vārds (vārdu savienojums vai cita valodas parādība), bet pēc vārda *nevis* — dažādas nepareizības valodā, no kurām literārajā valodā jāvairās. Piemēram:

aizvainot, aizskart, nodarīt pāri, pazemot, *nevis apbižot*.

Ja vārds lietojams arī literārajā valodā, bet kāda tā nozīme vai lietošanas gadījums izraisa iebildumus, tad rādītājā minēts

tikai šis vārds kursīvā bez norādes *nevis*. Nevēlamo atklāj skaidrojuma teksts norādītājā lappusē. Piemēram, *autors*.

Rādītājā reizēm minēts tikai pareizrūnas temats, bet tā risinājums atrodams skaidrojumā. Piemēram: *-a-* un *-ā-* darbības vārdu galotnēs.

Skaidrojumā valodas kļūdu analīze, ieteikumi valodas lietotājiem rakstīti pēc iespējas *v i e n k ā r š ā v a l o d ā*, lai valodas jautājumi būtu saprotami ne tikai valodas speciālistiem vien.

Grāmatā ***nav aplūkoti visi iespējamie valodas kļūdu gadījumi***, bet galvenokārt tie, kas skanējuši Latvijas Radio raidījumu ciklā par valodu no 1990. gada aprīļa līdz 1992. gada augustam. Šie materiāli papildināti ar autoru publikācijām presē.

Nodaļās par skaņu izrunu, vairākos piemēros norādīta skaņu *i z r u n a*, *nevis r a k s t ī b a* (*Agluona, Aluoja* u.tml.).

Valodas kļūdu analīzi sagatavojuši Latvijas Universitātes Baltu valodu katedras docētāji Dzintra Paegle un Jānis Kušķis (viņu sagatavotie teksti norādīti ar iniciāļiem Dz. P. un J. K.). Grāmatu sakārtojusi Dz. Paegle.

Autori pateicas Latvijas Radio redaktorei Ilonai Fedosejevai, kā arī Vilnim Ilziņam un Normundam Slavam par sadarbību radiatoraidījumu sagatavošanā un laikraksta "Atmoda" darbiniecei Dacei Balodei.

Autori

Tematiskais rādītājs

-a- un -ā- darbības vārdu galotnēs (<i>dejojat, izlasāt; liekas,</i> <i>sasveicinās</i>)	11	ar , nevis <i>zem</i>	24
abonēt, pasūtīt, pasūtīnāt , nevis <i>parakstīties uz</i>	12	ar kuriem , nevis <i>saskaņā ar kuriem</i>	24
AIDS, aidss, mērlis , nevis <i>eids, spids</i> ...	13	ar labu nakti! nevis <i>lai jums labi</i> <i>guļas!</i>	31
aizvadīt	15	ar nolūku , nevis <i>kāreiz</i>	69
aizvainot, nodarīt pāri, aizskart , nevis <i>apbīzot</i>	16	ārzemju , nevis <i>aizrobežu, aiz robežas</i> ...	26
-aji , nevis <i>-ai</i>	59	Aspazija , nevis <i>Aspāzija</i>	17
Akurāters , nevis <i>Akuraters</i>	17	-at, -āt, -aties, -āties vai -iet, -ieties (<i>mācāties</i> vai <i>mācieties</i>)	27
amatieris , nevis <i>pašdarbnieks</i>	18	atdot atpakaļ , nevis <i>atgriezt</i>	29
apavi , nevis <i>apavs</i>	19	atsaukties uz aicinājumu , nevis <i>atsaukties aicinājumam</i>	31
apspriest, pārrunāt , nevis <i>aprunāt</i>	19	atgriezenisko darbības vārdu lietošana .	31
apsprīžas, polemizē, diskutē , nevis <i>strīdas</i>	30	ātrdarbīgas mašīnas , nevis <i>ātri</i> <i>darbojošamies mašīnas</i>	138
apsveicu Jaunajā gadā , nevis <i>apsveicu ar Jauno gadu</i>	16	attiecas	34
apvienot	21	attiecībā uz , nevis <i>attiecībā par</i>	36
ar , nevis <i>uz</i> (rakstīt ar rakstāmma- šīnu , nevis <i>uz rakstāmmašīnas; da-</i> līt ar divi , nevis <i>uz divi, reizināt</i> ar trīs , nevis <i>uz trīs</i>)	23	(ir) attieksme , nevis <i>attiecas, atnesas</i> ...	33
		atvienot (<i>elektrību</i>), nevis <i>atslēgt</i> (<i>elektrību</i>)	37
		autors	39

barbarismi (<i>pleķītis, klapatas, razbainieks</i>)	40
(Krišjānis) Barons (Baruons), Krišjāņa Barona (Baruona)	41
beigu (raidījums), beidzamais, pēdējais , nevis <i>noslēdzošais</i> (raidījums)	44
birojs, iestāde, kanceleja, kabinets , nevis <i>ofiss</i>	96
buroīga (jaunava), nevis <i>apburoša</i>	128
celofāns , nevis <i>celefāns</i>	44
cept (<i>cepu, cep, cep, cepam, cepat, cep</i>) nevis <i>cepju, cepj, cepjam</i>	44
cepamais pulveris , nevis <i>cepjamais pulveris</i>	44
(ne)cienīt , nevis <i>(ne)mīlēt</i>	89
citi pilsoņi , nevis <i>līdzpilsoņi</i>	45
cits pēc cita , nevis <i>cits aiz cita</i>	46
(treš)daļa , nevis <i>katrs trešais u.c.</i>	47
daudz, vairāk (ar ģenitīvu)	48
debess un debesis	150
dēļ , nevis <i>pateicoties</i>	49
dēļ , nevis <i>rezultātā</i>	50
deminutīvu jeb pamazināmo vārdu lietošana nevietā	51
dzīvot Brīvības ielā , nevis <i>dzīvot uz Brīvības ielas</i>	23

-ei- , nevis <i>-ai-</i>	119
-eji , nevis <i>-ei</i>	59
ekonomika , nevis <i>ekānomika</i> vai <i>ekenomika</i>	129
entuziasms , nevis <i>entuāzisms</i>	130
entuziasts , nevis <i>entuāzists</i>	130
erudīts (<i>speciālists</i>), nevis <i>vadošais</i>	144
finansēt , nevis <i>finansizēt</i>	63
galvenais (<i>režisors</i>), nevis <i>vadošais</i>	144
Gamsahurdija , nevis <i>Gamsahurdia</i>	58
Garsija , nevis <i>Garsia</i>	58
globāls	52
Gulija , nevis <i>Gulia</i>	58
humāns vai humanitārs	54
iegūt , nevis <i>vinnēt</i>	75
ieguvējs , nevis <i>vinnētājs</i>	75
(ne)ieklaut (sarakstā) , nevis <i>ieslēgt sarakstā, izpalikt no sarakstiem</i>	42
ielu nosaukumi - kultūras darbinieku uzvārdi	55
iepazīties , nevis <i>stādīties priekšā</i>	127
iesniegt (<i>apspriešanai</i>), nevis <i>iznest uz sēdi</i>	56
ievērojot , nevis <i>vadoties</i>	57
-ija , nevis <i>-ia</i>	58
ik-	60

Ingus, (Ingus, Ingum, Ingu, ar Ingu, Ingū), nevis <i>Ingus, Ingusa, Ingusam, Ingusu, ar Ingusu, Ingusā</i> u.tml.	136
intervence, nevis <i>intervencija</i>	61
-isks vai lietvārda ģenitīvs (metāla durvis, nevis <i>metāliskas durvis</i> . Skat. arī <i>karalisks</i>)	61
īstenot, nevis <i>izvest dzīvē</i>	18
-iz-	63
izšķirējoārds, izšķirīgais vārds, nevis <i>izšķirošais vārds</i>	96
ja un jā nevietā	75
jāstrādā, nevis <i>nākas strādāt</i>	146
jautājums izspriests, pārrunāts, nevis <i>izsmelts</i>	110
karalisks	65
kārta, nevis <i>tūre</i>	74
kas būs jādara? nevis <i>kā būs būt?</i>	67
kā turpmāk rīkoties? nevis <i>kā būt turpmāk?</i>	67
kaut kur un kaut kad	66
ko man darīt, nevis <i>kā man būt?</i>	67
konkrēti	76
Krišjānis, Krišjāņa, nevis <i>Krišjāņa</i>	41
kungs, kundze (Kārklīņa kungs, Kārklīņa kundze vai Kārklīņas kundze)	70

kūtsmēsli, nevis <i>organika</i>	73
(T.) Ķīkauka, ģen. Ķīkaukas, nevis ģen. <i>Ķīkauka</i>	42
l un n pagarinājums nevietā	122
laimēt, nevis <i>uinnēt</i>	74
lēmēj(a) tiesības, nevis <i>lemjošās tiesības</i>	96
liekvārdība jeb parazītvārdi (<i>ja, jums, konkrēti, nu ko, šis te, šo te u.c.</i>)	75
liels (aktieris), nevis <i>vadošs</i> (aktieris)	144
liels, nevis <i>daudzskaitlīgs</i>	80
lieta, norise, notikumu virkne, nevis <i>epopeja</i>	73
lietot dopingu, nevis <i>dopingizēt</i>	63
loti patika! jā! nevis <i>un kā vēl!</i>	69
mācīt, mācības, nevis <i>apmācīt, apmācības</i>	81
māls un māli	150
mazs, neliels, nevis <i>mazskaitlīgs</i>	80
militārismi	83
mīlēt	87
minēt piemēru, argumentēt, nevis <i>pievest piemēru</i>	109
mītiņš	112
mirt ar, nevis <i>mirt no (AIDS)</i>	90
n pagarinājums nevietā	122

<i>nav</i> (ar ģenitīvu)	91
<i>nebūt, neierasties, nenotikt</i> , nevis	
<i>izpalikt</i>	91
<i>neizveidojušies uzskati</i> , nevis	
<i>neizveidojušamies uzskati</i>	137
<i>nekavējoties</i> , nevis <i>nekavējoši</i>	93
<i>nepārprotami</i> , nevis <i>viennozīmīgi</i>	134
<i>nepievienojušās valstis</i> , nevis	
<i>nepievienojušamies valstis</i>	137
<i>neviens vien, vairāki</i> , nevis <i>ne viens</i> ..	94
<i>no ... līdz</i>	95
<i>nolemt</i> , nevis <i>iznest lēmumu</i>	190
<i>noteikti, katrā ziņā</i> , nevis <i>kā likums</i> ..	68
<i>o un uo</i>	120
<i>-ošs, -oša</i> nevietā	96
<i>pa un par</i>	97
<i>paceltā balsī</i> , nevis <i>piepaceltā balsī</i>	91
<i>pagājušī diena, pagājušais gads</i>	15
<i>pagarināt</i> , nevis <i>prolongizēt</i>	64
<i>palīgteikumu veidošana</i>	24
<i>papildināt, mainīt sarakstu</i> , nevis	
<i>ienest izmaiņas sarakstā</i>	98
<i>pārrunāt, runāt, apspriest</i> , nevis	
<i>aprunāt</i> ,	19
<i>pārskats</i> , nevis <i>atskaite</i>	98

<i>pārtraukt, pārtraukšana</i> , nevis <i>sa-</i>	
<i>raut, saraušana</i>	100
<i>pasaules</i> , nevis <i>vispasaules</i>	101
<i>pašreiz</i> , nevis <i>patreiz</i>	102
<i>pieidalities</i> , nevis <i>ņemt dalību</i>	109
(ūdens) <i>piegāde</i> , nevis <i>padeve</i>	37
<i>pieredzes bagāts, erudīts</i> , nevis	
<i>vadošais</i>	144
<i>pirmā</i> (vajadzība), nevis <i>primārākā</i>	
(i vajadzība)	52
<i>pirms</i> , nevis <i>atpakaļ</i>	104
<i>Plūdonis</i> , nevis <i>Plūdons</i>	17
<i>praktiski</i>	78
<i>priekš</i>	104
<i>priekšsēdis un priekšsēdētājs</i>	105
<i>prievārdu lietošana</i> (divi prievārdi	
<i>blakus</i>)	105
<i>principā</i>	77
<i>pulksten un pulkstenis</i> , nevis	
<i>pulkstens</i>	107
<i>reži kā pretstats bieži</i> , nevis <i>ar nozīmi</i>	
<i>'loti'</i>	107
<i>remontēt</i> , nevis <i>vest remontu</i> ,	
<i>atremontēt</i>	109
<i>runa ir, nav</i> , nevis <i>runa iet, neiet</i>	109
<i>sakarā ar, sakarā</i>	110
<i>sāls</i>	111

<i>sapulce, sanāksme, saiets, arī</i>	
<i>mītiņš</i>	112
(vārdu) saskaņošana	113
a) <i>latviešu un leišu valoda</i> (vienskaitli), nevis <i>latviešu un leišu valodas</i>	113
b) <i>Aina un Jānis Bērziņi</i> (uzvārds daudzskaitli)	115
c) <i>piektajā un sestajā datumā</i> , nevis <i>datumos</i>	115
<i>savienot</i>	91
<i>secināt</i> , nevis <i>nākt pie slēdziena</i>	43
(vārdu) secība	116
a) <i>Rīgas pilsēta</i> , nevis <i>pilsēta Rīga</i> <i>Ogres upe</i> , nevis <i>upe Ogre</i> <i>Kraukļu pagasts</i> , nevis <i>pagasts</i> <i>Kraukļi</i>	116
b) apzīmētājs ģenitīvā nav šķirams no apzīmējamā vārda	117
skaņu izruna	
a) <i>-ei-</i> , nevis <i>-ai-</i>	119
b) <i>o</i> un <i>uo</i>	120
c) <i>l</i> un <i>n</i> pagarinājums nevietā	122
d) <i>-šš</i>	123
<i>skolēns, skolēni</i> (viņi, viņas)	125
<i>skolnieks</i> (viņš), <i>skolniece</i> (viņa)	125
<i>smilts</i> un <i>smiltis</i>	150

<i>sponsorēt</i> , nevis <i>iesponsorizēt</i>	63
<i>stādīt, sastādīt, uzstādīt</i>	126
<i>strīdus</i> un <i>strīds</i>	135
svešvārdu izrunas precizitāte	128
svešvārdu lietošana (pārmērības un neprecizitātes)	129
<i>-šš</i>	123
<i>šādi</i> , nevis <i>sekojoši</i>	131
<i>šajā, šai, šāsdienas, šodienas</i> (<i>numurā</i>), nevis <i>šodien numurā</i>	132
<i>šobrid, tagad, patlaban</i> , nevis <i>uz</i> <i>doto brīdi, dotajā momentā</i>	133
<i>Tāivaldis</i> , ģen. <i>Tāivalža</i> , nevis <i>Tāivalda</i>	42
<i>tā kā</i> , nevis <i>par cik, par cik... par tik</i> ..	134
<i>tieši šis (ši)</i> , nevis <i>kāreiz</i>	69
<i>tikai tā, tikai tā un ne citādi, tieši</i> , nevis <i>viennozīmīgi</i>	134
<i>unikāls</i>	53
<i>-us</i> (lietvārdi ar galotni <i>-us</i> : <i>Ingus</i> , <i>krogus, strīdus</i>)	135
<i>-ušies, -ušās</i> , nevis <i>-ušamies</i> , <i>-ušamās</i>	137
uzruna (<i>Kaspar!</i> nevis <i>Kaspars!</i>)	138
uzsvars	140
<i>uzsvērt, akcentēt, pievērst</i> <i>uzmanību</i> , nevis <i>pasvītrot</i>	110

uzvārdu darināšanas likumības	141
vadošs	144
vajadzības izteiksme (jāstrādā , nevis nākas strādāt)	146
(Krišjānis) Valdemārs , nevis Voldemārs	41
Valdis , ģen. Valža vai Valda	42
viedoklis , nevis <i>redzes viedoklis</i>	147
viens no	149
vienskaitlis un daudzskaitlis bez skaita nozīmes pretstatījuma (asins un	

asinis, debess un debesis, māls un māli, smilts un smiltis)	150
vieta , nevis <i>niša</i>	151
vis-	153
viss lielais vairums, vairākums , nevis <i>nospiedošais vairums</i>	96
zagt , nevis <i>paņemt, dabūt, iznest</i> , <i>aizceļot, aizdzīt</i>	155
Ziemassvētku vecītis, Salavecis , Salatētis, Sniegbaltīte	156

Īsā **a** un garā **ā** lietošana darbības vārdu tagadnē (personu galotnēs un divdabjos) pietiekami noskaidrojta jau 1907. gadā K.Milenbaha un J.Endzelīna gramatikās, pamatojoties uz latviešu vairuma izrunu. Diemžēl pēdējos gadu desmitos latviešu skolās šo patskaņu pareizai lietošanai nav pievērsta vajadzīgā uzmanība, tāpēc ir ne mazums kļūdu.

Bieži dzirdam nepareizi lietotu garo **ā** 3. personā:

Gribās bumbu spēlēt. Sūdzās, ka jaunieši raujās uz pilsētu.

Pareizi: **gribas, sūdzas, raujas.**

Sevišķi nevēlams nepareizs garš **ā** ir tajos vārdos, kad tikai īsais **a** un garais **ā** šķir tagadni un pagātņi: tagadne ir **saucas, veicas, piemērojas**, pagātne — **saucās, veicās, piemērojās.**

Nepareizi: *Kā jums tagad veicās, vai siens novākts?*

Pareizi: *Kā jums tagad veicas, ...?*

Nepareizs garš **ā** ir divdabī šādā gadījumā: *lopbarības vācāmā tehnika.* Pareizi — **vācāmā.**

Atcerēsimies — darbības vārdu tagadnes personu galotnēs un divdabju izskaņās garš **ā** ir tikai **ā-celma darbības vārdos** (kas nenoteiksmē beidzas ar izskaņām **-īt, -ināt, -ities, -ināties**), bet pārējiem darbības vārdiem **a** ir īss. Tātad nepareizi ir **cenšās, žribās, iepazīstās, izturās, kustās, rodās, satiekās, sūdzās, uzticās**; pareizi — **cenšas, gribas, iepazīstas, izturas, kustas, rodas, satiekas, sūdzas, uzticas.**

a un **ā** darbības vārdu tagadnes galotnēs



Jaunieši raujās uz pilsētu...



Ko mēs zinām par cenu veidošanos?

**abonēt, pasūtīt,
pasūtīnāt,** nevis
parakstīties uz . .

Savukārt tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personā un divdabjos nereti dzirdams nepareizs īss **a** pareizā ā vietā ā-celma darbības vārdos.

Nepareizi: *sazinamies, sazinaties, daram, darat, darams, mācam, mācat, mācams, vadam, vadat, vadams, zinām, zināt, zinams*. Pareizi: **sazināmies, sazināties, darām, darāt, darāms, mācām, mācāt, mācāms, vadām, vadāt, vadāms, zinām, zināt, zināms**.

Daži teikumi:

Ko mēs zinām (nevis *zinām*) **par cenu veidošanos?**
Bērnī, ko jūs darāt (nevis *darat*), **kad pārnākat no skolas?** **Vai jūs lasāt** (nevis *lasat*) **dzeju? Kurā skolā jūs mācāties** (nevis *mācaties*)? **Vai šis darbs darāms** (nevis *darams*) **nekavējoties?**

J.K.

Laikrakstu un žurnālu redakcijas periodiski aicina abonēt viņu izdevumus.

Svešvārda **abonēt** vietā lieto arī latviskus vārdus **pasūtīt, pasūtīnāt**.

Tātad **pasūtīt, pasūtīnāt, abonēt**.

Par laikrakstu pasūtīšanu jeb pasūtīnāšanu rakstījis arī laikraksts "Diena", bet citādi:

"... p a r a k s t ī š a n ā s u z laikrakstiem, žurnāliem un citiem preses izdevumiem Latvijā sāksies mēnesi vēlāk."

Šajā gadījumā frāze *parakstīties uz laikrakstiem* ir neveikla, pat pārprotama — jo var saprast — uzrakstīt savu vārdu un uzvārdu uz laikraksta. Būtu jāmaina vārdu kārtā jeb secība — ***laikrakstu un žurnālu parakstīšana sāksies pēc mēneša*** — nevis *parakstīšanās uz laikrakstiem un žurnāliem*.

Vēl kāds klūdainis teikums:

Arī Lietuvā un Igaunijā parakstīšanās uz preses izdevumiem sāksies septembrī.

Labāk: ***Arī Lietuvā un Igaunijā preses izdevumu parakstīšana sāksies septembrī*** vai arī — ***preses izdevumu pasūtīšana sāksies septembrī***, vai — ***preses izdevumu pasūtīšana sāksies septembrī***.

Neparakstīsimies nevajadzīgi uz laikrakstiem un žurnāliem, uz kāpņu telpas sienām, bet gan — ***parakstīsim preses izdevumus, pasūtīsim jeb pasūtīnāsim interesantākos žurnālus, abonēsim tos laikus!***

Dz.P.



Parakstīšanās uz laikrakstiem un žurnāliem...

"Padomju Jaunatne" 1987. gada 13. maijā publicēja I.Lazovska rakstu "Kā sauksim jauno slimību latviski?".

AIDS, aidss, mērlis,
nevis *eids, spids*

Medicīnas terminoloģijas apakškomisija ieteic **VIDS** (virusāla imūndeficīta sindroms) un *sarglaupe*, jo tā laupa organisma sargus pret infekcijām.

Ž.Skujiņš ("Padomju Jaunatne", 1987.g.27.maijā) raksta, ka vārdam *sarglaupe* trūkst nopietnības, jo, "ko taupa taupītājs, to laupa laupītājs", ieteic lietot — *imūnkaile* vai *imūnkailums*, *imunokailums* vai *imūnokaile*.

Citās vēstulēs ieteikti vēl dažādi varianti: *AIS* (anti-imūnsindroms), *antimūns*, *bezimunitātes slimība*, *imūndeficīts*, *sargzude*, *mērlis* u.c.

Terminoloģijas komisijas apstiprinātie nosaukumi šai slimībai ir: **AIDS**, **aidss** un arī **mērlis**. (*Mērlis* — *mir(a) + l + is* → *mērlis* — līdzīgi vārdam *mēris*; to ieteikusi lasītāja Austra Šlesere.

AIDS veidots no angļu valodas termina pirmajiem burtiem — *acquired immunodeficiency syndrome*). Var rasties jautājums, vai latviešu valodā nebūtu atspoguļojama angļu cilmes iniciālsaliktena **AIDS** angļiskā izruna "*eids*", jo parasti citvalodu īpašvārdus un sugasvārdus latviešu valodā aizgūst pēc to izrunas oriģinālvalodā. Bet ar iniciālaizguvumiem mēdz būt citādi (piemēram, NATO). Tāpēc paturēts iniciālsaliktenis **AIDS**, kas latviešu valodā arī izrunājams "*aids*".

AIDS ir nelokāma forma, tāpēc ieteikta otra — lokāma — **aidss** (*aidsa*, *aidsam*, *aidsu*), arī **mērlis**.

Krievu valodā šo slimību sauc SPID. (Pēc V.Skujiņas, I.Lazovska, R.Grisles "Nosaukums XX gad-simta mērim". "Padomju Jaunatne", 1987.g.21.okt.)

Dz.P.

Latviešu valodā vārdu **aizvadīt** lieto, ja, piemēram, aizvadām vai izvadām mirušo pēdējā gaitā, aizvadām ciemiņus uz staciju, aizvadām bērnus uz eglīti. Parasti gaidām kādus svētkus, jubileju, to sagaidām un aizva-dām. Pēdējā laikā pārāk bieži lieto vārdu savienojumus **aizvadītā diena, aizvadītā nedēļa, aizvadītais gads**. Liekas, ka šeit slēptā veidā izpaužas padomju laika revolucionārais patoss, kad katra diena bija jāsagaida kā lieli svētki un jāaizvada ar maršu un lozungiem. Ikdienā labāk iederētos vārdi, kas ir neitrāli, piemē-ram, **pagājušī diena, pagājušī nedēļa, pagājušais gads**. Protams, ja runa ir par svētkiem, kādu neik-dienišķu notikumu, tad lietojam arī vārdu **aizvadītā**, piemēram, **aizvadītā svētku diena**, kā tautas-dziesmā:

Kas tos Jāņus s a g a i d ī j a,

Kas tos Jāņus p a v a d ī j a?

Līgodami s a g a i d ī j a,

Līgodami a i z v a d ī j a.

Reizēm dzirdams, ka **pagājušo gadu** nosauc par **iztecējušo gadu**, bet gads nav šķidrums, kas iztek, te

aizvadīt



Aizvadītā diena.

***aizvainot, nodarīt pāri,
pazemot, aizskart,*** nevis
apbižot



Apbižots lauksaimnieks.

jūtama krievu valodas ietekme. ***Aizejošais gads*** varētu būt, jo bieži saka — ***gads atnāk un aiziet.***

Apsveicot tuviniekus Jaunajā gadā, teiksim—***apsveicu Jaunajā gadā, laimīgu Jauno gadu,*** bet nelietosim krievisko — ***apsveicu a r Jauno gadu.***
Dz.P.

Izlasiet teikumus un pasakiet, kurš vārds latviešu runā neiederas!

Es kā zengaliete esmu dziļi a p b i ž o t a.

Itin bieži lauksaimnieki ir a p b i ž o t i.

Sieviete nejūtas a p b i ž o t a aiz viņa platās muguras.

Vārds *apbižot* ir ņemts no krievu valodas. Vai latviešu valodā nav vārdu šā jēdziena izteikšanai?

Vai vārdi ***pārestība, pāridarījums, aizvainojums*** mums sveši?

Varam teikt — ***nodarīt kādam pāri, aizvainot, aizskart.*** Nelietosim krievisko *apbižot*, runāsim latviski!

Sākumā minēto teikumu labojums:

Es kā zengaliete esmu dziļi a i z v a i n o t a.

Itin bieži lauksaimniekiem i r n o d a r ī t s p ā r i.

Sieviete aiz viņa platās muguras nejūtas p a z e m o t a, a i z s k a r t a.

Dz.P.

Pazīstamās rakstnieces pseidonīmu nereti dzird runājam ar garu **ā** — *Aspāzija*. Diemžēl tā rakstīts arī ielas nosaukuma plāksnītēs Rīgā, kuras uzlika pēc ielas nosaukuma atjaunošanas. Daudzus pēckara gadus pret rakstnieci bija visai nevērīga attieksme, arī pret viņas vārdu. Bet patskaņa pagarinājums te nav vietā. Pareizi būtu jārunā un jāraksta **Aspazija**.

Savukārt tagad palaikam lasām — *Jānis Akurāters*, bet parasti runājam ar garu **ā** — **Akurāters**. Tā vajadzētu arī rakstīt, jo īss **a** te palicis vecās rakstības ietekmē. Trīsdesmitajos gados Akurātera darbi izdoti jaunā rakstībā un rakstnieka vārds rakstīts ar garo **ā** — **Akurāters**. Veco ortogrāfiju sen nelietojam, arī svešvārdos garos patskaņus atkal rakstām. Kāpēc gan nerakstīt **Akurāters**? Turklāt rakstām **Ieva Akurātere** un **Laima Akurātere**. Vajadzētu atteikties no īsā **a** arī vārdā **Akurāters**.

Ir redzams un dzirdams divējāds vārds — *Plūdonis* un *Plūdons*. Latviešu gramatikai atbilst forma **Plūdōnis**, un tikai tā būtu vēlams rakstīt un runāt dzejnieka uzvārdu. Viņš pats ir bijis arī gramatiku autors un pareizu valodu cienījis. Nevajadzētu kultivēt dialektālo formu *Plūdons*, lai arī tā nereti sastopama viņa darbu izdevumos.

J.K.

**Aspazija, Akurāters,
Plūdonis**

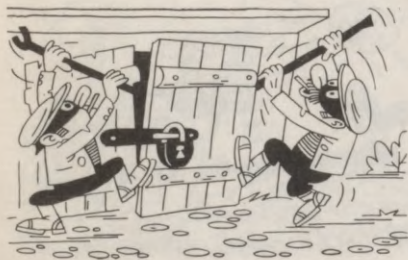
Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

94-18 965

amatieri, nevis pašdarbnieki



Izvest dzīvē...



Amatieri, nevis pašdarbnieki.

Dažos Latvijas valodnieku rakstos lasāms nopēlums trimdas latviešu valodai. Tajā it kā neesot nekā jauna, trimdas latviešu valoda it kā esot "apzināti sastingusi divdesmito un trīsdesmito gadu limenī".

Vienlaikus pašreizējās Latvijas grāmatās, laikrakstos, žurnālos un arī Latvijas latviešu valodā cits pēc cita nostiprinās vairāki vārdi un vārdu savienojumi, kas jau agrāk bija veidojušies un nostiprinājušies trimdas latviešu valodā, kas nebūt nav sastingusi. Vispirms trimdā un tikai pēc tam Latvijā latviešu valodā nostiprinājās *īstenot*, (*nedēļas*) *nogale*, *gaisotne* un citi jaunvārdi. Arī dažu svešvārdu lietojumi vispirms nostiprinājās trimdas latviešu valodā un tikai pēc tam Latvijā, piemēram, *konstruktīvas sarunas* (ši vārdkopa ar svešvārdu *konstruktīvas* Latvijā nostiprinājās tikai septiņdesmitajos gados). Ir vēl arī citi līdzīgi gadījumi.

Varam priecāties, ka dzimtenes latviešiem noder arī trimdā radušies latviešu valodas jauninājumi. Jo, piemēram, noteikti ir labāk latviski teikt *īstenot*, nevis *izvest dzīvē* (kā Latvijā bija līdz tam).

Latviešu izdevumos arvien biežāk lasām vārdu *amatieri* līdzšinējā vārda *pašdarbnieki* vietā. Ir skaidrs, ka *pašdarbība* ir burtisks krievu *samodejatel'nostj* tulkojums. Un analogiski mums radās arī *pašdarbnieki*, *pašdarbības teātri*, *pašdarbības kori* un citi *pašdarbības kolektīvi*. Tagad to vietā arvien biežāk

lasām un dzirdam *amatierus, amatieru teātrus, amatieru korus* un citus *amatieru kolektīvus*. *Amatieris* gan ir svešvārds, bet šādā nozīmē jau agrāk lietots trimdas latviešu izdevumos, runājot par neprofesionālu darbošanos sportā, tehnikā, mākslā un citur. Tagad arī Latvijā sāk nostiprināties šāds *amatierisms*. Pret to nav ko iebilst.

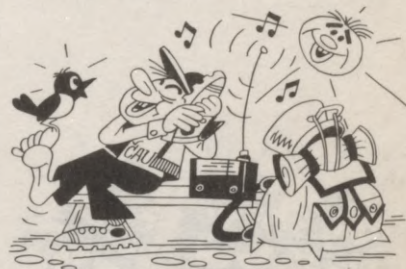
J.K.

Latviešu valodā daudzskaitlī parasti ir tie nosaukumi, kas apzīmē priekšmetus pa pāriem, piemēram, *kurpes, zābaki, pastalas* u.tml. Protams, ja runa ir par vienu priekšmetu, varam teikt arī vienskaitlī: *kurpe, zābaks, pastala (kurpei satrūka saites)*. Bet vārds *apavi* ir tikai daudzskaitlī, kaut arī krievu valodā *obuvj* ir vienskaitlinieks. Latvieši pēc krievu valodas parauga nepareizi saka *apavs (kedas, iemīļotais ekskursantu a p a v s)*, latviski pareizi *apavi (kedas, iecienīti ekskursantu a p a v i)*. (Latvieši lietas parasti nemīl, par to skat. vārdu *mīlēt*.)

Dz.P.

Latviešu valodā ir darbības vārdi *aprunāt* un *aprunāties*. Vārds *aprunāt* nozīmē — runājot noniecināt, stāstīt par kādu ko sliktu, viņam klāt neesot. Piemēram, *aprunāt kaimiņus, kolēģus*.

apavi, nevis *apavs*



Kedas — ekskursantu iemīļotais apavs.

apspriest, pārrunāt,
nevis *aprunāt*

Bet vārds **aprunāties** nozīmē — apmainīties domām, sarunāties vai parunāties kādu laiku. Piemēram, **gribējās ar kādu aprunāties, izkratīt sirdi. Aprunājāmieš par rītdienas darbiem.**

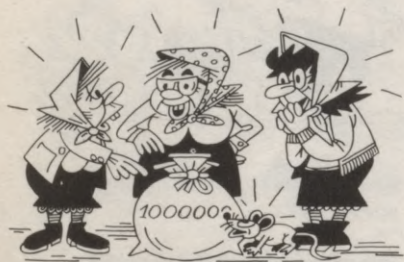
Pēdējos gados vārdam **aprunāt** sākuši piešķirt citu nozīmi, tādu, kāda tā ir krievu valodā **обговорит**. Piemēram, krievi saka — **детально обговорит все вопросы** — nevozmožno — un latvieši tieši tāpat — **detālās aprunāt jautājumus** nav iespējams.

Lūk, vairāki piemēri kļūdainam vārda **aprunāt** lietojumam: **Parlamentā aprunā budžeta jautājumus.** Pareizi — **apspriež**, nevis **aprunā. Parlamentā apspriež budžeta jautājumus.**

Projektā minēts tik daudz **aprunātais** privātais īpašums. Latviski saka — nevis **aprunātais** privātais īpašums, bet gan — **plaši apspriestais** privātais īpašums; **privātais īpašums, par ko daudz runāts** vai vēl kā citādi.

Krāslavas nodaļa organizē konferenci, kurā **aprunās** jautājumus par kongresa sasaukšanu. Latviski pareizi — **pārrunās jautājumus, izspriedīs, iztīrīs jautājumus**, bet ne **aprunās**.

Vadītājs saņēmis dzīvokli pirms dažiem gadiem **plaši aprunātajā Gorkija ielas 76. namā.**



Aprunā budžeta jautājumus...

Labāk: pirms dažiem gadiem daudz p i e m i n ē t a-
j ā .. namā.

Latviskajam vārda **aprunāt** lietojumam labi
piemēri ir tautasdziesmās:

*Visi mani vēji pūta,
Visi ļaudis a p r u n ā j a;
Skaista biju vēju pūsta,
Skaista — ļaužu a p r u n ā t a.*

*Labāk dziedu labu dziesmu,
Nekā otru a p r u n ā j u.*

Atcerēsimies — krievu *obgovoritj* ir tulkojams kā
pārrunāt, apspriest. A p s p r i e s t jautājumu
par dzīvokļu īri (nevis *aprunāt*). *P ā r r u n ā t*
darba jautājumus (nevis *aprunāt*).

J.K.

Pareizi ir šādi teikumi:

*Mazas saimniecības var a p v i e n o t. A p v i e-
n o t o nāciju organizācijas Eiropas mītne ir*
*Ženēvā. A p v i e n o t spēkus vienā darbā. S a-
v i e n o t pārtrūkušos elektrības vadus. Jaunais*
tilts s a v i e n o abus upes krastus.

Bet ir arī šādi teikumi:

Neklātienes studenti a p v i e n o darbu ar mācī-

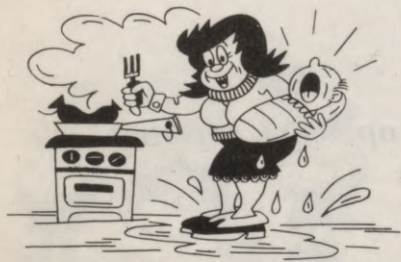
apvienot, savienot

bām. Ir grūti s a v i e n o t mācības ar darbu. Ne katram ir prasme a p v i e n o t darbu ar sabiedriskajiem pienākumiem. Māte s a v i e n o cepējas darbu ar bērnu audzināšanu mājā.

Otras teikumu grupas piemēri radušies krievu valodas ietekmē pēdējos gadu desmitos. Dažās stagnācijas gadu vārdnīcās jau ievietoti piemēri, atzīstot latviešu valodā par pilnīgi pareizu arī *darba un mācību a p v i e n o š a n u* vai *s a v i e n o š a n u*, kā arī *cepējas darba s a v i e n o š a n u* ar bērnu audzināšanu mājā, lai gan tas ir absurds. Fakts ir gan tas, ka, burtiski tulkojot no krievu valodas, kā arī latviešu valodai eksistējot nevienlīdzīgos divvalodības apstākļos, šāda *apvienošana* un *savienošana* ir ļoti izplatījusies. Bet ne jau viss, kas izplatīts, ir labs. Liekas, ka krieviskā *apvienošana* un *savienošana* ir legalizēta nevietā. Latviski labāk izteikties var citādi:

Neklātienes studenti strādā un arī mācās. Ir grūti vienlaikus mācīties un strādāt. Ne katrs prot strādāt darbu un veikt arī sabiedriskus pienākumus. Māte, kas audzina bērnus, strādā par cepēju. Protams, šos teikumus var latviski veidot arī citādi, tomēr iztiekot bez *apvienošanas* un *savienošanas*. Tātad — ne vienmēr ieteicams *apvienot* un *savienot* pēc krievu valodas parauga, jo latviešu valodā ir labākas izteiksmes iespējas.

J.K.



Māte savieno cepējas darbu ar bērna audzināšanu.

Pievērsīsim uzmanību prievārda *uz* lietojumam. Matemātikas stundās nereti dzird sakām: *Izdali šo skaitli uz divi; Zane, desmit reizini uz trīs.*

Dalīt u z divi, reizināt u z trīs — šāda izteiksme jālabo, jo vārda *uz* lietošanu ietekmējis krievu *на* vai vācu *auf*. Latviski pareizi — ***dalīt a r divi***, nevis *dalīt u z divi*, un ***reizināt a r trīs***, nevis *reizināt u z trīs*.

Laikrakstos varam lasīt arī šādu informāciju: *cenu paaugstināšana u z pārtikas produktiem; Jaunās cenas u z mašīnām un traktoriem ir ļoti augstas.*

Labosim. ***Pārtikas produktu cenu paaugstināšana***, nevis *u z produktiem*. Prievārds *uz* ir lieks. Otrs teikums: ***Jaunās cenas automašīnām un traktoriem ir ļoti augstas*** vai — vēl labāk — ***Automašīnu un traktoru cenas ir ļoti augstas.***

Vēl kāds teikums: *Es rakstu u z rakstāmmašīnas.*

Arī te ir kļūda. Pareizi — ***rakstīt a r rakstāmmašīnu***, tāpat kā ***rakstīt a r zīmuli vai pildspalvu***.

Pašlaikam dzirdama šāda saruna: *Es tagad dzīvoju u z Brīvības ielas.* — *Es arī u z Brīvības ielas.*

Vai tiešām *u z ielas*? Pareizi: ***Dzīvoju Brīvības ielā.***

Atcerēsimies! ***Desmit dalīt a r pieci***, nevis *u z pieci*. ***Cenu paaugstinājums vilnas audumiem***, nevis *u z audumiem*. ***Teksts jāpārraksta a r rakstām-***

ar, nevis uz



Jaunās cenas uz pārtikas produktiem ir ļoti augstas.



Es tagad dzīvoju uz Brīvības ielas.

mašīnu, nevis *u z mašīnas*. *Es dzīvoju Brīvības ielā*, nevis *u z Brīvības ielas*.

Dz.P.

ar, nevis *zem*

Citu valodu ietekmē prievārda *ar* vietā lietots *zem*, piemēram, . . . *daļa omoniešu pārgājuši nelegālā stāvoklī, arī Č.Mļiņņiks, kurš z e m savas vecāsmātes uzvārda slēpjas Sanktpēterburgā*. (Pareizi: . . . *kas a r savas vecāsmātes uzvārdu slēpjas*. . .)

Dz.P.

ar kuriem, nevis *saskaņā ar kuriem*

Kā zināms, parasti palīgteikumus ievada pakārtotajam vārdam *ka, lai, vai, ja, jo, kad, kā, kurš, kura, kas* vai arī prievārds kopā ar vietniekvārdu kādā locījumā.

Tomēr latviešu valodā nereti dzirdami nepareizi palīgteikumi, kas nesākas ar pakārtojuma vārdiem, bet ar vārdu *saskaņā*.

Piemērs. *Jāņem vērā vispārhumānie principi, s a s k a ņ ā a r k u r i e m noteikti nav aizskarami kapu pieminekļi*.

Šajā kļūdaini veidotajā teikumā palīgteikums sākas ar vārdiem *saskaņā ar kuriem*. Šāda palīgteikuma konstrukcija ir nelatviska, tāpēc nav vēlama. Kā rīkoties?

Palīgteikumu nesāksim ar vārdu *saskaņā*, to

nelietosim, izlaidīsim un veidosim teikumu bez tā, piemēram:

Jāņem vērā vispārhumānie principi, k a s nosaka neaizskart kapu pieminekļus.

Šo domu var izteikt citādi — bez palīgteikuma:

Jāievēro vispārhumānie principi — neaizskart kapu pieminekļus.

Sī pati nelatviskā konstrukcija vēl kādā teikumā:

ASV kongresa pārstāvju palāta akceptējusi likumprojektu, s a s k a ņ ā a r k u r u kopīgā gadskārtējā imigrācijas kvota tiks palielināta.

Labosim to! **ASV kongresa pārstāvju palāta akceptējusi likumprojektu, kas paredz palielināt gadskārtējo imigrācijas kvotu.**

Labojumā nav lietota frāze *saskaņā ar kuru* un teikums pārveidots.

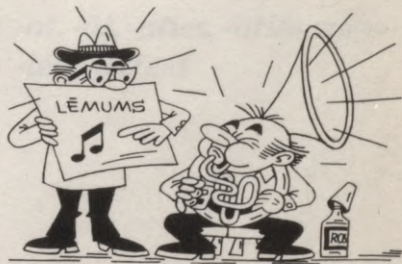
Frāzi *saskaņā ar* var lietot, ja tā neievada palīgteikumu, piemēram: **Saskaņā ar vienošanos kartupeļus saņems Daugavpils.**

Vēl divi teikumi.

Saskaņā ar vēstures materiālistisko izpratni reliģija esot radusies cilvēku aprobežotības, baiļu dēļ.

Un otrs teikums: **Krievijā tika pieņemts lēmums, s a s k a ņ ā a r k u r u zemi var pārdot privātpašniekiem.**

Pirmais teikums gramatiski veidots pareizi, bet otrs



Pieņemts lēmums, saskaņā ar kuru...

teikums ir kļūdains, labosim to! *Krievijā pieņemts lēmums, kas pieļauj zemi pārdot privātīpašniekiem.*

J.K

ārzemju, nevis *aizrobežu*,
aiz robežas

Pievērsīsim uzmanību vārdu *aizrobežu*, *aiz robežas* aplamam lietojumam.

Pēdējos gadu desmitos latviešu valodā visai plaši ieviesies nelokāms vārds *aizrobežu*, kā arī savienojums *aiz robežām*.

Bet jāņem vērā, ka abi ir krievu vārdu *zarubežnyj* un *za rubežom* burtiski tulkojumi jeb kalki. Šādi burtiski tulkojumi valodā var būt derīgi tad, ja pašu valodā nav piemērotu vārdu. Tomēr latviešu valodā ir vārdi ar to pašu nozīmi — *ārzemju* vai *ārzemēs*.

Burtiskie krievu valodas tulkojumi *aizrobežu* un *aiz robežām* ne ar ko nav labāki par minētajiem latviešu valodas vārdiem, kas sākušī zust. Diemžēl arī vairākās vārdnīcās, kas laistas klajā tā sauktajos stagnācijās gados, ir ievietots krieviskais *aizrobežu*. Ir gan vārdnīcās arī *ārzemju*, bet nav attaisnojams, ka šo latviešu valodas vārdu vairs tikpat kā nelieto.

Augstskolās mums lasa *aizrobežu literatūras kursus*. Vai nebūtu labāk ieviest atkal *ārzemju literatūras lekcijas*?

Laikrakstos lasām par *aizrobežu kultūru*, *aizrobežu*

zinātni, aizrobežu tehniku, aizrobežu speciālistiem, par to, ka Latvijas kultūras darbinieku jaunrades savienības uzņemti arī *aizrobežu kolēģi*.

Latviskāk būtu teikt — *ārzemju kultūra, ārzemju zinātne, ārzemju tehnika, ārzemju speciālisti, ārzemju kolēģi* utt.

Lasām arī šādu ziņojumu:

Izdevums "*Spēle*" iepazīstinās ar olimpiskajām aktualitātēm, interesantākajiem notikumiem *a i z r o b e ž a s*. Vai nebūtu labāk — *ar interesantākajiem notikumiem ā r z e m ē s*? Raksta arī par mūsu sportistu un kultūras darbinieku gaitām *a i z r o b e ž a s*. Labāk taču būtu — *ā r z e m ē s*.

J.K.

Nereti dzirdam šādus jautājumus:

Kur jūs esiet? Kā jūs palīdziet saviem draugiem? Vai jūs atcerieties?

Tajos lietota nepareiza darbības vārdu galotne *-iet*, *-ieties* pareizās *-at*, *-aties* vietā.

Latviešu valodā daudzskaitļa 2. personā galotnes *-iet*, *-ieties* lieto pavēles izteiksmē, izsakot pavēli, pamudinājumu, aicinājumu: *Pērciet jaunas grāmatas! Abonējiet laikrakstus un žurnālus! Mācieties laikā veikt darbus!*

Turpretim iepriekš minētajos jautājumā teikumos

-at, -āt, -aties, -āties vai —
-iet, -ieties?

vajadzīga galotne -at: **Kur jūs esat? Kā jūs palīdzat saviem draugiem? Vai jūs atceraties?**

Ja ir ā-celma (trešās konjugācijas 1. grupa) darbības vārdi (kas nenoteiksmē beidzas ar -it(ies) vai -ināt(ies)), jālieto galotne ar garu patskani ā. **Cik lappušu dienā jūs izlasāt? Vai jūs sazināties ar draugiem tūlumā?**

Arī stāstījuma teikumos ir šīs galotnes: **Arodskolā jūs iegūstat speciālu izglītību. Jau divus gadus jūs esat deputāts un vadāt dabas aizsardzības komiteju, cenšaties nepieļaut vides piesārņošanu.**

Dažkārt nepareizu galotni -iet dzirdam pat pagātnē: **Kur jūs bijiet?** Pareizi: **Kur jūs bijāt?**

Citreiz teikumos ar pareizi lietotu pavēles izteiksmes galotni -iet(ies) dzirdams nepareizs līdzskanis tās priekšā:

Nākiēt iekšā! Paceliet mandātus! Nolaižiet rokas!

Pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2.personā vienmēr ir tikai tāds pats līdzskanis kā vienskaitļa 2.personā: **nāc! — nāciet!, cel! — celiet!, laid! — laidiet!**

Tātad minētie teikumi jāsaka šādi:

Nāciet iekšā! Paceliet mandātus! Nolaidiet rokas!

Galotņu -iet, -ieties lietošanu īstenības izteiksmes tagadnē (esiet) un pat pagātnē (bijiet) veicinājis arī ieteikums lietot nākotnes daudzskaitļa 2.personā galotnes -iet, -ieties senāko -it, -ities vietā. Būtu vēlams arī



Jūs pārejiēt no raksta būtības uz autoru.

nākotnē labāk teikt *nāksit, mācīsities*. Tas sekmētu izvairīšanos no nepareizajām galotnēm *-iet* un *-ieties* īstenības izteiksmes tagadnē un pagātnē.

Vēl kāds piemērs. *Vēstules beigās jūs pārejiet no raksta būtības uz autoru*. Pareizi — **pārejat**.

Atcerēsieties: pavēles izteiksme ar galotnēm *-iet, -ieties* ir teikumos, kad izsakām pavēli, aicinājumu, pamudinājumu, turpretim īstenības izteiksmes daudzskaitļa 2.persona ar galotnēm **-at, -āt, -aties, -āties** jālieto stāstījuma un jautājuma teikumos.

J.K.

Pēdējos gadu desmitos izplatījies paradums vairāku vārdu savienojumus aizstāt ar vienu vārdu, ja krievu valodā tam atbilst viens vārds. Tā vairāku vārdu savienojumu **dot atpakaļ** vai **atdot atpakaļ** vietā esam sākuši teikt — *atgriezt*, kas atbilst krievu vārdam *vernūtj*. Piemēram, *laikus jāatgriež bibliotēkā izlasītā grāmata. Termiņā jāatgriež aizņemtā nauda*.

Bieži lasām sludinājumus, ka *vēlams foto, ko atgrieztis atpakaļ*. Šāds vārda *atgriezt* lietojums nav parasts pat tajās latviešu valodas vārdnīcās, kurās ir ne mazums burtisku tulkojumu.

Tātad — vārds *atgriezt* ar nozīmi 'atdot atpakaļ' latviešu valodā nav ieteicams. Tapēc labosim iepriekš-

atdot atpakaļ, nevis
atgriezt



Atgriezt atpakaļ ziedus.

minētos kļūdainos teikumus: *atdot atpakaļ izlasīto grāmatu bibliotēkā*, nevis *atgriezt*. *Atdot šim naudu atpakaļ laikus* nevis *atgriezīsim*; *foto sūtīs atpakaļ*, nevis *atgriezīs atpakaļ*.

J.K.

apspriežas, polemizē, diskutē, nevis *strīdas*



Speciālisti strīdas par elektronisko skaitļotāju izmantošanu.

Pārāk bieži esam sākuši lietot vārdu *strīdēties* (krievu *sporitj*), kā vietā labāk būtu teikt *diskutēt, polemizēt*. Vārdam *strīdēties* ir arī nozīme 'ķildoties'. Piemēram, *viņi strīdējās no rīta līdz vakaram*.

Teikums, kurā vārds *strīdēties* ir nevēlams:

Varam strīdēties, kad mūsu neatkarība bija lielāka — 1918. gadā vai tagad.

Sākuma daļu ar vārdu *strīdēties* var izteikt citādi:

Var būt dažādas domas par to, kad mūsu neatkarība bija lielāka..

Cits neveikls teikums:

Speciālisti strīdas par elektronisko skaitļotāju izmantošanu.

Vārda *strīdēties* vietā labi iederas vārds *polemizē* vai *diskutē*. Tātad — *speciālisti polemizē* vai *diskutē par elektronisko skaitļotāju izmantošanu*. Bet vēl labāk būtu teikt, ka *speciālisti apspriežas* (nevis *strīdas*) *par šo skaitļotāju lietošanu*.

J.K.

Daudzreiz valodā vērojams nepamatots prievārda izlaidums. Piemēram: *Trīstūkstoš cilvēku atsaucās laikraksta aicinājumam*, labāk: **atsaucās uz laikraksta aicinājumu**. Līdzīga kļūda arī šādā teikumā: *Pastāstiet par cilvēkiem, kas atsaucās jūsu piedāvājumam*, labāk: **atsaucās uz piedāvājumu**.

Dz.P.

Latviešu valoda ir ceturtajā iznikšanas stadijā — brīdina Ilmārs Lazovskis rakstā "Draudi latviešu nācijai". Latviešu valoda piesūcas ar krievu valodas formām, frāzēm, vārdiem. Sevišķi bīstamas ir citvalodu gramatiskās konstrukcijas, kas izplatās latviešu valodā.

Vērojiet dažus novēlējumus, kas skanējuši mūsu televīzijas raidījumos:

Lai jums labi dzīvojas! *Lai jums labi strādāja!* *Lai jums labi guļas!*

Šie teikumi veidoti pēc krievu valodas paraugiem. Latvieši saka: **Dzīvojiet laimīgi, lai dzīvē labi veicas**, nevis *lai jums labi dzīvojas*.

Labu veiksmi darbā! Lai darbs sokas! Dievs palīdz! (Nevis: *lai jums labi strādājas*.)

Ar labu nakti! Saldu miegu! Izgulieties labi, atpūties! (Nevis: *lai jums labi guļas*.)

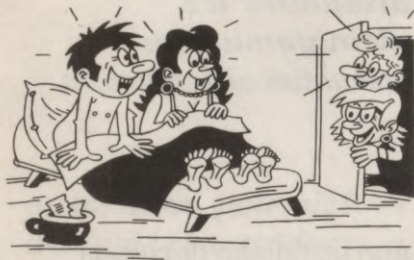
Latviešu valodā vārds **dzīvojas** (salīdziniet ar krievu *živjotsja*) ir ar citu nozīmi — 'spēlējas, rotaļājas',

atsaukties uz aicinājumu, nevis *atsaukties aicinājumam*

atgriezenisko darbības vārdu lietošana



Cilvēki atsaucas uz laikraksta aicinājumu.



Lai jums labi guļas!



Grāmata viegli lasās.

piemēram, **bērni dzīvojas ar klucīšiem**. Bet vārdu — *strādāties, strādājas, gulēties, guļas* — latviešu valodā nemaz nav.

Aplamam atgriezenisko darbības vārdu lietojumam latviešu valodā uzmanību pievērsis jau profesors Jānis Endzelīns trīsdesmitajos gados.

Par nevēlamu atgriezenisko darbības vārdu lietošanu krievu valodas ietekmē rakstījuši arī citi valodnieki, piemēram, Rūdolfs Grabis, Laimdots Ceplītis.

Teikumi — *grāmata viegli lasās, tur redzas kalns* — ir darināti pēc krievu valodas paraugiem (*čitajetsja, vidņejetsja*), jo pareizā latviešu valodā refleksīvas formas ar šādu (pasīvu) nozīmi nav parastas. To vietā saka: *grāmata viegli lasāma, tur redzams kalns*.

Jānis Endzelīns saka, ka atgriezeniskiem darbības vārdiem nepiemīt pasīva nozīme. Kā to saprast? Pasīvs gramatikā ir tāds, kas pats nespēj veikt darbību, ir nedzīvs jeb ir priekšmets. Krievu valodā parasts ir teikums *книги продаются*. Latviski tā nevar teikt, jo grāmatas pašas nevar sevi pārdot — tās ir priekšmeti, nedzīvas, pasīvas, tāpēc sakām — *grāmatas pārdod* (vai *tiek pārdotas*), nevis *pārdodas*.

Sakām — *darbu plāno* (nevis *darbs plānojas*), *līdzskani izrunā*, nevis *līdzskanis izrunājas*, *garumzīmi raksta*, nevis *garumzīme rakstās*.

Vēl kāds kļūdainais teikums: *Šeit gleznām labs apgaismojums. Tās labi skatās.*

Pareizi: *Šeit labs apgaismojums, gleznas labi skatāmas* vai *..labi var apskatīt.*

Dz.P.

Daudzos gadījumos, burtiski tulkojot no krievu valodas, rodas neveiklas konstrukcijas. Viens šāds gadījums ir darbības vārda *attiecas* lietojums ar nozīmi 'ir attieksme'. Daži piemēri:

Mēs ātrāk atrodam ceļus uz spožajiem Rietumiem pie tautiešiem, bet daudz negribīgāk, slinkāk un vienaldzīgāk attiecami es pret to tautas daļu, kas dzīvo citās republikās.

Šā teikuma beigu daļu labāk būtu veidot šādi: *.. bet daudz negribīgāka, slinkāka ir mūsu attieksme pret to tautas daļu* (nevis *attiecami es pret to tautas daļu*).

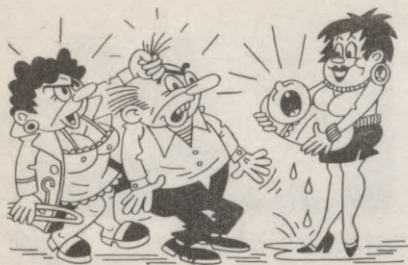
Cits piemērs: Murjaņu sporta skolā uzņem tos, kam ir labas sekmes mācībās un kas labi attiecas pret sportu. Labāk izklausītos, ja vārdu *attiecas* šajā teikumā vispār nelietotu — *.. kam ir labas sekmes mācībās un interese par sportu.*

Nereti neveikls vārda *attiecas* lietojums teikumos ir kopā ar citām kļūmēm. Piemēram, šāds teikums: *Pie ieejas bija arī viens piketētājs. Plakāts liecināja,*

(ir) attieksme, nevis
attiecas, atnesas



Tautas fronte attiecās pret Pilsoņu komiteju...



Daža persona pārāk ātri atnesās pret notikušo.

attiecas

ka viņam nepatīk, kā Tautas fronte *a t t i e c a s* pret šo *t e* Pilsoņu komiteju.

Lieki ir vārdi šo te, bet attiecas vietā vajadzētu būt lietvārdam *attieksme* — . . *plakāts liecināja, ka piketētājam nepatīk Tautas frontes a t t i e k s m e* pret Pilsoņu komiteju.

Sastopami (laimīgā kārtā retāk) pat tādi gadījumi, kad patur krievu valodas vārdu, kam piekabina latviešu galotni. Tad rodas briesmīga izteiksme, piemēram: *Daža persona pārāk ātri a t n e s a s* pret notikušo un saka: "*Es tur kāju nesperšu!*" Skaidrs, ka te vajadzētu teikt: *Dažai personai i r p ā r s t e i d z ī g a a t t i e k s m e* pret notikušo, *apgalvojot, ka tur kāju nesperšot.*

Tā tad — nelietosim ne *atnesas*, ne *attiecas* tādos gadījumos, kur latviski labāk teikt — *ir attieksme*. Bet vārds *atnesties* ir vietā, ja sakām: *gōvs atnesas, hakene atnesas.*

Daudzreiz var iztikt arī bez vārda *attiecībā*.

Jautāju a t t i e c ī b ā par pilsonības likumu, labāk: *jautāju par pilsonības likumu.*

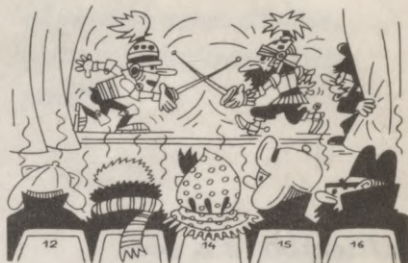
J.K.

Vārdu *attiekties* latviešu valodā tagad dzirdam ļoti bieži. To *var* lietot, *izsakot kādu savstarpēju attieksmi*, piemēram, šādos teikumos — *Likums*

attiecas uz visiem. Tas neattiecas uz 19. gadsimtu. Pieci attiecas pret desmit kā viens pret divi.

Bet pēdējos gados šo vārdu nereti sastopam nevietā, nepareizos, burtiskos tulkojumos no krievu valodas vai nemākulīgos krievu valodas atdarinājumos. Tas vērojams gan presē, gan radio un televīzijā, gan sarunvalodā.

Nepareizā attiecas vietā var lietot vārdu *izturas*. — Sākumā skatītāji pret izrādi attiecās vēsi. Labāk — *..skatītāji pret izrādi izturējās vēsi*. Muitniekiem ar lielu atbildību jāattiecas pret darbu. Pareizi — *..jāizturas pret darbu*. Var būt gadījumi, kad nepareizā attiekties vietā iederas arī kāds cits vārds. Iepazīsimies ar to, kā dažādās pasaules valstīs attiecas pret smēķēšanu. Ieteicams — *..vērtē smēķēšanu*. Pāvests ar izpratni attiecas pret baltiešu neatkarību. Pareizi — *Pāvests izprot baltiešu neatkarības centienus*. Arodbiedrības nevar pozitīvi attiekties pret cenu paaugstināšanu bez kompensācijām. Pareizi — *Arodbiedrības nevar atbalstīt cenu paaugstināšanu*. Citreiz vārds attiekties ir izlaižams. — Dažkārt neesam pratuši pienācīgi novērtēt, pienācīgi attiekties pret saviem mākslas korifejiem. Sai teikumā vārdi pienācīgi attiekties ir lieki.



Skatītāji pret izrādi attiecās vēsi.



Daži agronomi pavirši atnesas pret zemes mēslošanu.

Nožēlojami, ka gadās pat šādi teikumi: *Daži agromi paviŗši a t n e s a s pret zemes mēŗloŗanu. Pareizi — paviŗŗi i z t u r a s, iŗ paviŗŗa a t t i e k s m e* vai kŗ citŗdi. Protams, iepriekŗ minētos nepareizos teikumus var pareizi pŗrveidot arŗ citŗdi.

J.K.

attiecŗbŗ u z, nevis
attiecŗbŗ p a r

Nevajadzŗgs vŗrdu savienojums ir *attiecŗbŗ p a r*, tajŗ vŗrds *attiecŗbŗ* ir lieks. Salīdzinŗsim divus teikumus!

Jums iŗ savas domas a t t i e c ŗ b ŗ p a r pilsonŗbas likumu?

Jums iŗ savas domas p a r pilsonŗbas likumu?

Skaidrŗks ir pēdējais teikums — *Jums iŗ savas domas p a r pilsonŗbas likumu?*

Vēl kŗds kļūdainais teikums — *Ja jums kas sakŗms a t t i e c ŗ b ŗ p a r aptauju* . . Labŗk: *Ja jums kas sakŗms p a r aptauju*, nevis *attiecŗbŗ p a r aptauju*.

Reizēm pavisam aplami izsakŗs daŗi mŗsu deputŗti, lietojot frŗzi *kas attiecas p a r*, piemēram, *kas attiecas p a r ŗŗsdienas reglamentu*. Pareizi bŗtu jŗsaka — *kas attiecas u z reglamentu. Attiecas u z* . . , nevis *attiecas p a r*.

Vēl viena kļūdaina frŗze — *kas attiecas p a r lopbarību*. Labosim — *kas attiecas u z lopbarību*.

Dz.P.

Latviešu valodā *atslēgt, slēgt vaļā* kaut ko var ar atslēgu: var *atslēgt durvis, atslēgt vārtus*, var arī *atslēgt istabu, atslēgt klēti, atslēgt skapi* utt. Pārnēstā nozīmē var arī *atslēgt sirdi, atslēgt dvēseli* un vēl ko citu. Krievu valodā šajos gadījumos parasti lieto vārdu *otpiratj*. Krievu valodā ir arī vārds *otkļučatj*, ko latviski palaikam tulko ar *atvienot*, reti ar *atslēgt*, piemēram, *atslēgt elektrību, atslēgt elektrisko ķēdi*. Bet var teikt arī *atvienot elektrību* vai *elektrisko ķēdi*.

Pedējos gadu desmitos latviešu valodā pārāk bieži sāks lietot vārdu *atslēgt* tādos gadījumos, kur labāk būtu teikt vārdu *atvienot*. Laikam te vērojama krievu valodas ietekme. Savstarpēji asociējoties vārdiem *kļuč* 'atslēga' un *otkļučatj* 'atvienot', latviešu valodā vēlamā *atvienot* vietā bieži parādīties *atslēgt*. Šī parādība tomēr uzskatāma par latviešu valodas nabadzināšanu, jo nav labi divus krievu valodas vārdus *otkļučatj* un *otpiratj* latviski atveidot ar vienu *atslēgt*. Savā vietā vēlams arī vārds *atvienot*.

Tālāk minēti laikrakstos atrodami vai radiatora-
dijumos dzirdēti teikumi ar nepareizu vārda *atslēgt*
lietojumu. Blakus nepareizajam lietojumam iekavās
ierakstīts arī vēlamais *atvienot* vai kāds cits vārds.

Ministrijas kolēģijā pieņemts lēmums, sākot ar
pirmdienu, Rīgas dzīvokļos *a t s l ē g t* siltā ūdens
p a d e v i (labāk — *p ā r t r a u k t* siltā ūdens

atvienot, nevis *atslēgt*;
(ūdens) *piegāde*, nevis
padeve

piegādi, atvienot silto ūdeni, nepiegādāt silto ūdeni vai kā citādi). Šī ticība palīdz mūs atslēgt no daudzām dzīves nejēdzībām (labāk — palīdz mums pārvarēt dažādas dzīves nejēdzības vai kā citādi). Telefoni pilsētas centrā ir atslēgti (labāk — atvienoti). Traģiski beidzās elektroenerģijas atslēgšana mikrorajonā, kur ir vairāki slimnīcu kompleksi (labāk — atvienošana). Visas Lietuvas starppilsētu telefoncentrāles atslēgšana.. ir OMON roku darbs (labāk — atvienošana). Darbības veida maiņa ir vēlams, lai nodrošinātu atslēgšanas no nevajadzīga stresa (labāk — lai izvairītos no nevēlamas spriedzes).

Šādus piemērus varētu minēt vēl daudz. Kā redzams, būtu labi vairīties ne tikai no darbības vārda atslēgt, ja tas nav vietā, bet arī no attiecīgajiem lietvārdiem atslēgšana un atslēgšanās.

Pareizs šo vārdu lietojums ir, piemēram, šādos teikumos. *Viņa atslēdza zaļi krāsotos koka vārtiņus. Viņš papēma atslēgu no lādītes un atslēdza skapīti pie sienas. Tā atslēdzu tautiešam mīlamo valodiņu (latviešu tautasdziesmas rindas). Nolikavas ieejas durvju atslēgšana bija iespējama vienīgi pārbaudes komisijas klātbūtnē.*

J.K.



Nepieciešams atslēgt ūdens padevi.

Latviešu valodā pārāk bieži esam sākuši lietot svešvārdus pēc citu valodu parauga. Pēdējos gadu desmitos daudz šādu gadījumu izraisījusi krievu valodas ietekme. Viens šāds vārds ir *autors*, kam latvieši sākuši piešķirt nozīmi, kura nav latviešu valodā parasta un nav šim vārdam raksturīga. Nav labi lietots vārds *autors* šādā teikumā:

Jāatrod pavediens, kas ved uz Rīgā notikušo nakts sprādzienu a u t o r i e m.

Labāk būtu šai gadījumā teikt kādu citu vārdu — ***rikotājiem, veicējiem, arī organizētājiem.***

Nereti vārdu *autors* nevietā dzirdam arī runās un rakstos par sporta sacensībām:

Vārtu a u t o r s bija Grundmanis. Muižnieks bija divdesmit piecu grozu a u t o r s.

Pirmajā teikumā ir runa par futbolu. Vai labāk nebūtu teikt, ka ***bumbu vārtos i e r a i d ī j a*** (vai ***i e s i t a***) *Grundmanis*? Otrā teikumā basketbola spēles attēlojumā varētu lietot parasto izteiksmi, ka ***Muižnieks g u v i s . . p u n k t u s.***

Bet vārtu un grozu autori varētu būt tie arhitekti, kas projektējuši futbola vai basketbola celtnes. Autors var būt arī grāmatai, plānam, gleznai vai citam mākslas darbam, kādam projektam utt.

J.K.

autors

barbarismi (*pleķītis, klapatas, razbainieks*)



Viņam ir savs zemes pleķītis, kur rušināties.

Daudzi žurnālisti, kā arī zemes kopēji, runājot par zemes gabala lielumu, saka *pleķītis, pleķītis zemes*. Kur vien raksta par to, — *pleķītis, pleķītis*. Bet *pleķītis* ir sarunvalodas vārds, aizgūts no vācu valodas.

Sarunvalodas vārdi der ikdienas vajadzībām, kad sarunājas tuvi cilvēki, īpaši nedomājot par vārdu izvēli. Un, protams, atspoguļo arī attieksmi. Pirms simts gadiem Jānis Purapuķe uzrakstīja stāstu "Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes". Un nosaukums vien rāda attieksmi.

Nepareizi tiek lietots arī sarunvalodas vārds *klapatas*. Piemēram: *Tagad k l a p a t u ar šīm obligācijām netrūkst, lai gan Latvijā to izplatīšana pārtraukta. Samaksāt dzīvokļa īri — tās ir nepatīkamas, nogurdinošas k l a p a t a s.*

Arī vārds *klapatas* ir sarunvalodas vārds, tas nozīmē 'rūpes, grūti kārtojamas lietas,' kas parasti ir apgrūtinātas un nepatīkamas. Vārds *klapatas* aizgūts no krievu valodas — *хлопоты*.

Vārda *klapatas* aktivizēšanu droši vien nosaka jau mūsu ikdienas dzīve un, protams, arī mūsu attieksme pret nekārtībām.

1992. gada 5.maijā stājās spēkā Valodu likums. 9.maijā laikraksts "Diena" attieksmi pret to pauž ar virsrakstu "*Uzņēmumi k l a p a t o par Valodu likuma ieviešanu*". — Domāta *latviešu valoda* kā *Latvijas valsts valoda*. Jau vārda

klapatot izvēle vien un citas rupjas valodas kļūdas nelielā rakstiņā liecina par pašas rakstītājas un avīzes nepietiekamo cieņu un pienākumu pret latviešu valodu.

Valoda demokratizējas, un parādās vārds *razbainieks*, kas vērtējams tāpat kā *klapatas*, *pleķītis*, *apbižot*. Šie un citi šāda veida vārdi publiskā runā ir barbarismi.

Dz.P.

Dažu latviešu kultūras darbinieku vārdu un uzvārdu izrunā (un dažkārt arī rakstībā) sākušas parādīties vairākas deformācijas. Tas notiek gan pārpratumu, gan citu valodu ietekmes, gan vēl kādu cēloņu dēļ.

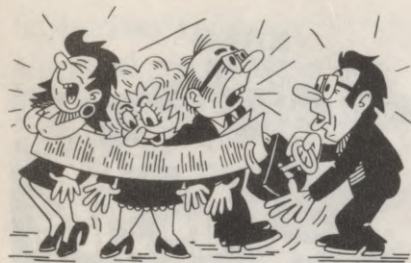
Pazīstamais latviešu tautasdziesmu krājējs ir **Krišjānis Barons**, un viņa galvenais darbs ir **Krišjāņa Barona** Latvju dainas. Paturēsim vērā — **Krišjāņa**, nevis **Krišjana**, kā nereti dzirdam kopš 1985.gada. Savukārt viņa uzvārds būtu jārunā ar divskani **uo**, nevis ar patskani **o**. Tātad pareizi jāsaka (bet ne jāraksta) — **Krišjānis Baruons, Krišjāņa Baruona Latvju dainas**.

Otrs pazīstams **Krišjānis** mums ir **Valdemārs**. Diemžēl arī viņa vārds un uzvārds ir sācis deformēties. Gluži tāpat kā Baronam, arī Valdemāram viņa vārda



Samaksāt dzīvokļa īri ir lielas *klapatas*.

Krišjānis Barons
(**Baruons, Krišjāņa Barona (Baruona); K.Valdemārs**, nevis **Voldemārs; Tālivaldis Ķīkauka, Tālivalža Ķīkauskas**, nevis **Tālivalda Ķīkauka; Valdis, Valža vai Valda**



Vēlētāju sarakstā ieslēgti šādi darbinieki.

iekļaut sarakstā, nevis
ieslēgt sarakstā;
beigu (raidījums),
beidzamais, pēdējais,
 nevis **noslēdzošais**
 (raidījums)

ģenitīvā vajadzīgs miksts līdzskanis. Un uzvārds viņam ir **Valdemārs**, nevis **Voldemārs**. Tātad pareizi būtu jāsaka un jāraksta — **Krišjānis Valdemārs**, **Krišjāņa Valdemāra** jūrskola.

Dažiem latviešu kultūras darbiniekiem arī vārds ir **Valdemārs** (nevis **Voldemārs** kā citiem). Piemēram, latviešu komponists ir **Valdemārs Ozoliņš**, nevis **Voldemārs**, kā dažkārt gadās dzirdēt.

Vairākiem pazīstamiem kultūras darbiniekiem ir vārds **Tālivaldis**. Tādi ir, piemēram, **Tālivaldis Kēniņš** (vai **Keninš**), **Tālivaldis Kīkauka**. Vārds **Tālivaldis** ģenitīvā ir ar līdzskaņa miju. Tātad pareizi ir — **Tālivalža Kēniņa** (vai **Kenīņa**) *autorkoncerts*, **Tālivalža Kīkaukas izstāde**; un — **Kīkaukas izstāde**, nevis **Kīkauka izstāde**, jo uzvārds **Kīkauka** ir lokāms tāpat kā vīriešu uzvārds **Liepa**. Ārzemju latvieši runā un raksta arī par **Valža Kupra** darbu izstādi. Šķiet, ka, respektējot šo tradīciju, arī mēs varētu rakstīt šī darbinieka vārdu ģenitīvā tāpat — **Valža Kupra izstāde**.

J.K.

Pēdējā laikā daudz biežāk, nekā vajadzētu, lieto vārdus *ieslēgt*, *noslēgt*. Saka, piemēram, *vēlētāju sarakstā i e s l ē g t i* pieci izglītības darbinieki.

Kāpēc *ieslēgti* sarakstā? Laikam jau tāpēc, ka krievu valodā tā saka — *ieslēgt sarakstā*.

Latviski sakām: *Vēlētāju sarakstā ir pieci izglītības darbinieki* vai *Vēlētāju sarakstā iekļauti pieci izglītības darbinieki*.

Reizēm kādu tiešām var nejauši kaut kur ieslēgt. Un ārā nētiiek.

Televīzijas raidījumus nobeidzot, diktore saka: *Vēl mūsu noslēdzošais raidījums*. Tieši kā krievu valodā!

Latviski to pašu var teikt dažādi: *beigu raidījums, gala raidījums, beidzamais raidījums, pēdējais raidījums*. Pareizi sakām arī — *beigu akords, pēdējais radoraidījums, pēdējais cēliens, pat gala vārds*.

Tātad — neteiksim *noslēdzošais raidījums*, bet gan *beigu raidījums* vai *beigās klausieties vieglās mūzikas koncertu* (nevis *noslēdzošo koncertu*).

Rusisms ir arī izteiciens *nākt pie slēdziena*. Latviski pareizi saka — *secināt*, ir *jāsecina*, viņš *secina* (nevis *nonāk pie slēdziena*).

Dz.P.

Bieži lasām dažādus sludinājumus, kuros ir vārds *ofiss*:

Irē ofisa telpas.



Noslēdzošais televīzijas raidījums.



Viņš nonāk pie slēdziena.

*birojs, iestāde,
kanceleja, kabinets,*
nevis *ofīss*

cept (es *cepu*, tu *cep*,
viņš *cep*, mēs *cepam*, jūs
cepat, viņi *cep*), nevis es
cepju, viņš, viņi *cepj*, mēs
cepjam, jūs *cepjat*;
cepamais pulveris, nevis
cepjamais pulveris

Ofīss, tulkojot no angļu valodas, ir *iestāde, kantoris, birojs*, tātad kādai iestādei nepieciešamas telpas kādam kantorim, kancelejai vai kabinetam.

Vai latviešu valodā vajadzīgs angļu vārds, ja ir latviešu vārds *iestāde*, jau senāk aizgūtie vārdi *birojs, kantoris, kanceleja, kabinets*? Protams, nē. Ir konstatēts, ka runājam krieviskotā latviešu valodā, nu tai klāt vēl nāk angļu vārdi, it kā importētais vārds pats par sevi jau piešķirtu kvalitāti. No kārklu vāciešiem un spaļu krieviņiem pārvēršamies par spaļu angļiem.

Ielūkojieties daudzu Latvijas firmu nosaukumos: cik firmu nosaukumu ir latviski, cik — angļiski?

Dz.P.

Tautas valodā dzird sakām: *es tagad kāpu ārā*, kaut gan literārajā valodā ir citādi: *es tagad kāpju ārā*. Tas ir skaidrs.

Bet kā ir ar vārdu *cept*? Latviešiem pazīstams skaitāmais: *Cepu, cepu kukulīti, citu lielu, citu mazu* .. Bet šad tad dzirdu, ka saka — *cepju garšīgu maizi* .. Vai tad bērniem būtu jāmaca: *Cepju, cepju kukulīti*?

Nē! Nekādu *cepju*! Vārds tagadnē ir *cepu*, bez j. *Es cepu, tu cep, viņš cep* (ar plato ē), līdzīgi *nest* — *ņesu, nes, ņes*. j prasītu arī šauro e vārdā

cept — *cepju*, kas ir aplami. Vārdi *cept* un *kāpt* nav salīdzināmi, jo tie ir atšķirīgi vārdi ar atšķirīgu locīšanu. To var redzēt arī pareizrakstības vārdnīcā.

Tātad: *Cepu, cepu kukulīti, citu lielu, citu mazu*. Un tomēr, kļūdaini ne tikai runā, bet arī raksta. Piemēram, kāda sabiedrība laikrakstā "Diena" sludina, ka pārdod *cepjam os skapjus*, kaut gan vajadzētu — *cepamos skapjus*, labāk gan: *lielas cepšķrāsnis*. Līdzīgi *cepamais pulveris*, nevis *cepjamais pulveris*.

Dz.P.



Pārdod cepjam os skapjus.

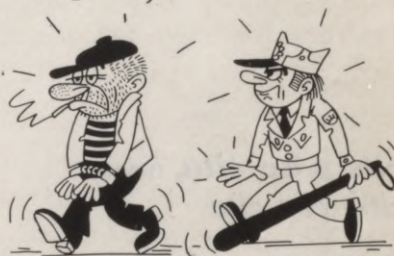
Ir vārds *pilsonis*, bet dažkārt lieto arī *līdzpilsonis*. Kurš lieks?

Jānis Endzelīns vārdus *līdzpilsoņi*, *līdzbiedri*, *līdzskolnieki*, *līdzpilsoņi* vērtē kā neciešamus ģermānismus. Vācu *Mitmenschen*, *Mitschüler* latvietim ir *citi cilvēki*, *citi skolnieki* jeb *skolas biedri*, bet *līdzbiedri* ir vienkārši *biedri*. Latvietim vācu *Mitbürger* var uzrunāt būtu vienkārši *pilsoņi* vai pat *mani tautieši*.

Ja jau mēs atzīstam tādus *līdzpilsoņus* u.c., mums varētu rasties *līdzpaukas*, *līdzmeitas*, *līdzierēdņi*, *līdzlopi* u.c. — ironizē Jānis Endzelīns.

Bet latviešu valodā ir līdzīgi vārdi — *līdzskrējējs*, *līdzstrādnieks*. Tie ir cita veida, tie darināti no d a

citi pilsoņi, nevis *līdzpilsoņi*



Līdzpilsonis.

naudu jābūvē kazarma a i z kazarmas un mitekļi viršniekiem un to ģimenēm.

Šajā gadījumā jūtams krievu valodas iespaids vārda aiz lietošanā. Latviski saka: **Runās deputāts Kide, p ē c viņa Freimanis** (nevis a i z viņa). **Reformu vilni gāžas cits p ē c cita** (nevis cits a i z cita). **Jābūvē kazarma p ē c kazarmas** (nevis a i z kazarmas).

J.K.



Runās deputāts Kide, aiz viņa — Freimanis.

"Rīgas Balsī" publicēta kāda lasītāja vēstule, kurā viņš bija rakstījis par krāpšanu. Kādā loterijā solīts, ka laimēšot k a t r a t r e š ā l o z e. Viņš nopircis trīs lozes, bet visas bijušas tukšas.

Lasītājam ir bijusi laba latviešu valodas izjūta, un viņam ir taisnība. Burtiski tulkojot no krievu valodas vai atdarinot šādus aplamus tulkojumus, pēdējā laikā sākušas ieviesties konstrukcijas, kas latviešus maldina. Nereti tagad dzirdam *katrs otrais, katrs trešais, katrs ceturtais* utt., bet domāts pavisam kas cits: 'puse', 'trešdaļa', 'ceturtdaļa' utt. Piemēri.

K a t r s o t r a i s p e r s o n i s k a i s a u t o m o b i l i s neiztur tehnisko apskati. Pareizi: **P u s e p e r s o n i s k o a u t o m o b i l u . .**

J a k a t r a m t r e š a j a m j a u n i e t i m k a k l ā i r

(treš)daļa, nevis *katrs trešais* u.c.



Ne vienmēr katra trešā loze vinnē...

daudz, vairāk
(ar ģenitīvu)

krustiņš, tas vēl nenožīmē ticību Dievam. Pareizi: **Ja trešajai daļai jauniešu..**

*Katrs ceturtais rīdzinieks ir pensijas gados. Pareizi: **Ceturtais daļa** (vai **divdesmit pieci procenti**) rīdzinieku..*

*Katrs piektais Dānijas iedzīvotājs brauc ar velosipēdu. Pareizi: **Piektā daļa, divdesmit procentu** vai vēl kā citādi.*

*Saldējamās iekārtas Latvijā ir tikai **katrā sestajā fermā**. Pareizi: **..sestajā daļā fermu**.*

*Konkrēti priekšlikumi izteikti tikai **katrā septītajā vēstulē**. Pareizi: **..septītajā daļā vēstuļu**.*

Šādu piemēru virkni var turpināt.

Katrs otrais, katrs trešais utt. var lietot sporta nodarbībās, izraugoties no ierindas otro, ceturto, sesto utt. vai arī trešo, sesto, devīto utt., kā arī citos līdzīgos gadījumos.

J.K.

Apstākļa vārdi **daudz, vairāk** (arī **visvairāk, maz, mazāk, vismazāk, cik, tik**) nosaka lietvārda lietojumu ģenitīvā.

Piemēri. **Dārzā ir daudz stūrīšu** (ģen.), **kur aug zāle**, nevis **daudz stūrīši**. **Mitrumā aug maz koku**

(ģen.), nevis *maz koki*. **Šogad vairāk bērnu** (ģen.)
mācās angļu valodu, nevis *vairāk bērni*.

Dz.P.

Vērojiet vārda *pateicoties* lietojumu šādos teikumos:
Pateicoties vecākiem, pasniedzu abiem ziedus.

Pateicoties viesuļvētrai, ir daudz cietušo.

Pirmais teikums liekas labs — kāds *pateicas* vecākiem, bet otrajā ir pretruna. Kā var *pateikties* viesuļvētrai par to, ka tā nodarījusi postījumus, daudz ko iznīcinājusi!

Otrajā teikumā vārds *pateicoties* lietots krievu valodas vārda *благодаря* ietekmē. Latviski tā vietā jālieto prievārds **dēļ**.

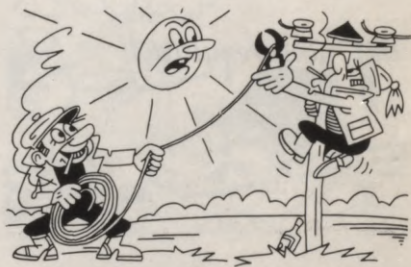
Viesuļvētras dēļ daudz cietušo, nevis *pateicoties viesuļvētrai*.

Šādu kļūdainu vārda *pateicoties* lietojumu ir aprakstījis arī Jānis Endzelīns. 30. gadu kļūdainie piemēri skan pavisam mūsdienīgi.

Pateicoties šādai provokācijai, *daudzi nokļuvuši aiz restēm*. J.Endzelīns to latviski teiktu tā: ***Šādas provokācijas dēļ daudzi nokļuvuši aiz restēm.***

Vēl daži labojami teikumi. *Stirnas atkal savairojušās agrākajā daudzumā, pateicoties aizlie-*

dēļ, nevis *pateicoties*



Pateicoties avārijai, nav elektrības.

gumam tās medīt. Latviski pareizi: *Stirnas atkal savairojušās agrākajā daudzumā, t ā k ā aizliegts tās medīt.*

P a t e i c o t i e s politiskām ambīcijām, daudzi likumi nav izstrādāti. Labāk: *Politisko ambīciju d ēļ daudzi likumi nav izstrādāti.*

Neveikls liekas arī šāds teikums: *Tikai atsevišķu entuziastu pūlēm jāpateicas par to, ka šis mantojums nav vēl smagāks.*

.. pūlēm jāpateicas .. pateicamies entuziastiem par pūlēm vai *tikai atsevišķu entuziastu pūļu d ēļ šis mantojums nav vēl smagāks.*

Ievērosim — daudzos gadījumos vārda *pateicoties* vietā iederas *dēļ*. *Avārijas d ēļ nav elektrības* (nevis *p a t e i c o t i e s* avārijai).

Dz.P.

dēļ, nevis rezultātā

Nevēlama ir viena un tā paša vārda atkārtošana, šajā gadījumā — rezultātā. To var aizstāt ar citu vārdu — *dēļ*.

Piemēri: *.. iesniegt konkrētus savas darbības plānus naftas noplūdes gadījumā, avārijas rezultātā vai citos neparedzētos apstākļos.* Labāk — *avārijas d ēļ*, vai *ko izraisījusi avārija.*

Avārijas r e z u l t ā t ā Aļaskas dabas videi nodarīti nelabojami postījumi. Labāk: *Avārijas d ēļ..*

Cita neveikla frāze: ... iedzīvotāju skaita pieauguma rezultātā... Labāk: ... **pieauguma dēļ**...

Vēl kāds piemērs, kas jālabo: *Laimīgas sagadišanās rezultātā vilciens nenogāja no sliedēm*. Labāk: **Laimīgas sagadišanās dēļ**...

Dz.P.

Tādi vārdi kā **darbiņš, gotiņas, lopīni, otiņas, kāpnītes** ir deminutīvi jeb pamazināmie vārdi. Pamazināmie vārdi latviešu valodā ar dažādām izskaņām (piemēram, *-iņš, -iņa, -ītis, -īte, -elis* un citām) izsaka pamazinājumu, mīlinājumu, nievājumu, nicinājumu un citas nianšes, gan pozitīvas, gan negatīvas.

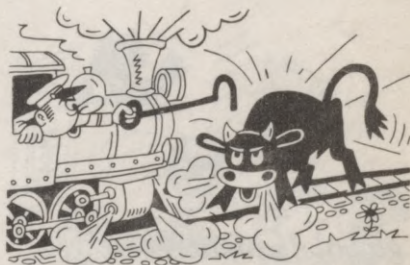
Pēdējā laikā valodas praksē nereti dzirdam pamazināmos vārdus tādos gadījumos, kur labāk būtu iztikt bez tiem. Lūk, teikumi, kuros vārdi pamazināmajā nozīmē neiederētos.

Lai gan ir prognoze, ka ziema būs mīksta, tomēr domājam, kā nodrošināt siltumu lopīņiem. Ar rapsi var krietni, krietni, krietni labāk nodrošināt lopīņiem ēdienkarti un iegūt no gotiņām visvisvisvisaugstākos izslaukumus.

Šajos teikumos nav īsti vietā nosaukt dzīvniekus par lopīņiem un gotiņām, jo gribēts pateikt, ka no govīm cer izslaukt daudz piena.

Protams, nevajag sacīt *krietni, krietni, krietni* un

deminutīvu jeb
pamazināmo vārdu
lietošana nevietā



Laimīgas sagadišanās rezultātā
vilciens nenogāja no sliedēm.

visvisvisvis-, tāpat ēdienkarte parasta tikai cilvēku, nevis lopu ēstuvēs.

Itin bieži pamazināmie vārdi ne īsti vietā dzirdami arī dažādos gadījumos, runājot par bērniem, skolu un citām lietām, kam kāds sakars ar bērniem.

Šajā ziņā neveiksmīga bija kāda informācija par bērnu vasaras nometni: *Tā jauno mākslinieku grupiņā "Jautrās otiņas" darbojas zīmēšanas olimpiādes uzvarētāji. Dabas pētnieku grupiņām arī sava krātuvīte.*

Jāpadara kāds darbiņš. Nolemts organizēt paraugskolu no pirmās līdz piektajai klasītei. Pirmā klasīte mums ir pārāk liela, ar četrdesmit bērniem pārāk grūti strādāt.

Pirmā klase ir pārāk liela — četrdesmit skolēnu, kāpēc to saukt par klasīti?

Vēsturnieks jautā: *Kad arheologi saskata Rīgas sākumu, kāpjot pa vēstures kāpnītēm senatnē? Protams, vārds kāpnītes neiederas. Labāk runāt par vēstures kāpnēm.*

J.K.

*globāls; unikāls;
pirmā vajadzība, nevis
primārākā vajadzība*

Stagnācijas gados stipri izplatījusies tieksme pārspīlēti izteikties ar *visvisvisvis-* un citiem līdzīgiem daudzkāršojumiem nevietā. Tiecoties arvien pēc spēcīgākiem pastiprinājumiem, runātāji vārdus, kas jau

izteic maksimālu pazīmi, sākuši lietot vēl vairāk pastiprinātā formā. Pie tam paši vārdi (palaikam internacionālisti) arī ir nevietā. Ar nozīmi 'ievērojams, svarīgs, nozīmīgs', esam sākuši lietot vārdu *globāls*: *Nevajag ieslīgt sīkumos, jārisina globālas Latvijas problēmas.*

Vārds *globāls* (no latīņu vārda *globus* — lode) apzīmē to, kas attiecas uz visu zemeslodi: piemēram, var būt *globāls atmosfēras piesārņojums, pirms 60 miljoniem gadu esot bijusi kāda globāla katastrofa*. Bet nevar būt *globālas Latvijas problēmas*. Tās ir *viss Latvijas problēmas* vai *problēmas, kas attiecas uz visu Latviju*.

Ir arī rakstītāji, kam *globāls* šķiet par maz; viņi sākuši šo vārdu dažādi pastiprināt:

Nelabvēļi apgalvo, ka ir globālākas problēmas par Latvijas mazo brīvību. Pareizi — . . . svarīgākas vai nozīmīgākas problēmas.

Cits nevajadzīgs pārspilējums:

Atsaucība mācīties jūrskolā zēniem bija ļoti globāla. Pareizi — zēnu atsaucība bija liela vai ļoti liela.

Sastopami arī citi vārdi šādos nevajadzīgos pārstastos pārspilējumos: *unikālāks* (*unikāls*: latīniski — vienīgais savā veidā), *ļoti unikāls, primārāks* (no latīņu vārda *primus* — pirmais), *ļoti primārs* un citi.



Globāls pasaules piesārņojums.

humāns, nevis
humanitārs

Piemēram:

Nācis klajā ļoti unikāls izdevums par dziesmusvētkiem. Liekas, vajadzētu teikt — intersants vai bagāts, vai kā citādi.

Priemārākā vajadzība ir sagādāt pārtiku. Pareizi: Pirma vajadzība, galvenā vajadzība..

Tātad — valodā nevajag lietot pārspilējumus nevietā un nekādā ziņā aplami pārspilētus svešvārdus.

J.K.

Nepareizi sākti lietot vārdi *humanitārs* un *humāns*. Šāds juceklis radies ilgās diskutēšanas dēļ par to, vai vajadzīgs *humanitārais* institūts. Vārdnīcās abu vārdu nozīme ir skaidri norādīta: **humanitārs** — tāds, kas saistīts ar zinātnēm, kuras pētī kultūru, valodu, vēsturi, ekonomiku, tāds, kas šīm zinātnēm raksturīgs; bet **humāns** — tāds, kura attieksmē pret citiem cilvēkiem izpaužas atsaucība, sirsnība, cieņa; **humāns** nozīmē 'cilvēcīgs'.

Par *humanitāro* institūtu gan vairs tikpat kā nerunā. Bet noticis tā, ka presē, radoraidījumos, televīzijā, dažādās sanāksmēs lieto tikai vārdu *humanitārs* arī tādos gadījumos, kur būtu jālieto vārds **humāns**. Piemēri:

Pavisam Rīgas pilsētas Kurzemes rajona nodaļa
no Vācijas *h u m a n i t ā r ā* sūtījuma saņēma
80 pakas. Pareizi — . . **no *h u m ā n ā* sūtījuma.**

Irānā ieradušies ap divsimt piecdesmit tūkstoši
Irākas bēgļu. Salā un badā nomocītie cilvēki gaida
h u m a n i t ā r u palīdzību. Pareizi: **Salā un badā
nomocītie cilvēki gaida *h u m ā n u* palīdzību.**

Sākusies *h u m a n i t ā r ā* palīdzība kurdu
bēgļiem: no Anglijas, Vācijas, Francijas un Šveices
izlidojušas lidmašīnas ar pārtiku, medikamentiem,
apģērbiem un teltīm badā un aukstumā nonākušajiem
kurdkiem. Pareizi: **Sākusies *h u m ā n ā* palīdzība
kurdu bēgļiem . .**

Visos minētajos piemēros izklausās gauži smieklīgi,
ka trūkumā un badā nonākušiem cilvēkiem piedāvā
h u m a n i t ā r u palīdzību. Nav taču runa par viņu
izglītošanu *humanitārās zinātnēs*, bet gan par ma-
teriālu atbalstu grūtībās. Un te jālieto vārds *humāns*,
nevis *humanitārs*, bet vēl labāk šos sūtījumus būtu
saukt latviskā vārdā par *labdarības* sūtījumiem.

J.K.

Nereti Latvijas pilsētu ielām ir piešķirti kultūras
darbinieku vārdi. Dažkārt šos ielu nosaukumus atjau-
nojam. Arī te būtu vajadzīga zināma noteiktība un

ielu nosaukumi —
kultūras darbinieku
uzvārdi

lietošanas ērtums. Nav izdevīgi pārāk gari ielu nosaukumi. Uz aploksnēm tad var pietrūkt vietas. Tāpēc ne vienmēr vajadzētu ielas nosaukumā lietot uzvārdu kopā ar vārdu. Rīgā ir **Raiņa bulvāris**, **Blaumaņa iela** (nevis *Jāņa Raiņa bulvāris* un *Rūdolfa Blaumaņa iela*), un tas ir pietiekami skaidri un arī lietošanai ērti. Šķiet, ka vārda pievienojums uzvārdam ielas nosaukumā būtu nepieciešams tikai divos gadījumos. Pirmkārt, ja ar vienādu uzvārdu ir vairāki kultūras darbinieki. Tad nepieciešams arī vārds, lai būtu skaidrs, kura darbinieka vārdā iela nosaukta, piemēram, **Jura Alunāna iela** (nevis *Ādolfa Alunāna*). Otrkārt, ja uzvārds ir kāds vārds, ko lieto arī kā sugasvārdu, piemēram, *Barons*, *Pumpurs*, vai arī uzvārds sakrīt ar personvārdu, piemēram, *Valdemārs*. Lai uzsvērtu, ka vārds ielai ir nevis pēc sugasvārda, bet pēc personas, vēlams pievienot vārdu — **Krišjāņa Barona iela**, **Andreja Pumpura iela** (nevis *Barona iela* vai *Pumpura iela*).

J.K.

iesniegt (apspriešanai, valdībai), nevis *iznest uz sēdi*, *ienest valdībā*

Dažu sanāksmju un apspriežu leksikā dzirdamas frāzes, kas raksturīgas krievu sapulču valodā. Piemēram, *jautājums t i k a i z n e s t s uz Ministru Kabineta sēdi*; mēs izstrādājam šo lēmuma projektu *un i e n e s ā m valdībā*, lai viņu pieņemtu.

Latviski to saka šādi: *jautājumu iesniedz a
apspriešanai Ministru Kabineta sēdē; mēs
izstrādājām šo lēmuma projektu un iesniedz ā
m valdībai pieņemšanai.*

Dz.P.

Vārdi *vadīties*, *vadoties* lietoti aplami diezgan bieži, piemēram, *dzīvojam, vadoties pēc sakāmvārdiem*. Labāk teikt nevis *vadoties pēc sakāmvārdiem*, bet gan — *dzīvojam, ievērojot sakāmvārdus* jeb *dzīvojam pēc sakāmvārdiem*.

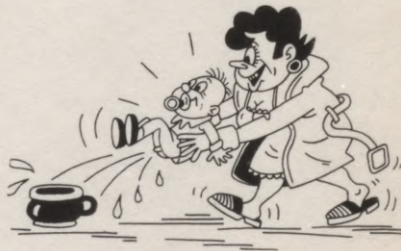
Vārds *vadīties* bija sācis ieviesties latviešu valodā kā burtisks tulkojums no vācu valodas (*sich richten* vai *sich leiten*). No tā valodniekiem bija izdevies kaut cik atbrīvoties. Bet pēdējos gados vārds *vadīties* sācis atkal atdzīvoties kā kalks no krievu valodas — *руководствоваться* — paviršos, steigtos tulkojumus vai nekoptā sarunvalodā.

Diemžēl laikos, kad par pareizu vienmēr uzskatīja latviešu valodas tuvināšanu krievu valodai, kur vien iespējams, vārds *vadīties* ievietots arī vairākās vārdnīcās kā minētā krievu vārda ekvivalents latviešu valodā.

Minēsim vairākus teikumus, kuros vārds *vadīties* nebūtu vēlams.

Figūras tēlnieks veidojis, vadoties pēc fotomateriāliem. Šajā teikumā vārds *vadīties* nav

ievērojot, nevis *vadoties*



... iznesa uz sēdi.

vajadzīgs, tātad: *Figūru tēlnieks veidojis p ē c fotomateriāliem.*

Kāds cits labojams teikums: *Tūrists v a d ā s pēc principa: kaut jāiet kājām, bet var elpot svaigu gaisu.* Labāk: *Tūrists r ī k o j a s pēc principa,* nevis *vadās.* Bet vēl labāk, ja nelietotu arī vārdu *principis*. *Tūrists labāk iet kājām, lai varētu elpot svaigu gaisu.*

J.K.

-ija, nevis -ia

Latviešu rakstos un daļēji arī runā no dažādām valodām sākušī ieviesties vārda beigās grūti izrunājami, latviešu valodai neatbilstoši patskaņu savienojumi *-ia, -ea* un citi. Palaikam latviešu valodā, lai atvieglotu šādu vārdu izrunu, iesprauž kādu līdzskani (visbiežāk *j*), un līdz ar to vārda beigas ir normālas un izrunājamās: *Gamsahurdija, Garsija, Gulija, Spadavekija.* Diemžēl atkal un atkal tiek rakstīti arī *Gamsahurdia, Garsia, Gulia, Spadavekia,* īpaši presē, nedomājot par to, kā lai to izrunā. Īpašas neērtības rodas vēl tad, ja šie vārdi jālieto kādā citā locījumā, ne nominatīvā. Itin bieži ar šādām beigām ir daži īsi vārdi : *Goa, Lea, Lia, Ria* un citi. Tā kā šos īsos vārdus grūti lietot citos locījumos, tos vairs nemaz neloka. Tas nav ērti.

Tāpēc būtu pieļaujams īsajos vārdos lietot vārda beigās ar *-ja*: *Goja, Leja, Lija, Rija.* Protams, ir

sagaidāms, ka dažas personas Latvijā, kurām ir šādi vārdi, pret to iebildīs. Tomēr būtu jāatceras, ka arī personu vārdi, kur vien iespējams, pakļaujami latviešu valodas tradīcijām, kas nostiprinājušās jau kopš XIX gadsimta.

Protams, jāraksta un jārunā arī *Gamsahurdija*, *Garsija*, *Gulija*, *Spadavekija*, kā arī *Samneja* (nevis *Samnea*).

J.K.

Ja latviski rakstītā tekstā redzam rakstījumu **ai** vai **ei**, latvietis to runās kā divskani, piemēram, datīvos *Rīgai*, *Ogrei*. Bet pēdējos gados sākuši parādīties tādi personvārdi kā *Difai*, *Nikolai*, *Paneraī*, *Tadei* un citi. Arī tajos i-skaņas priekšā nepieciešams **j**: ***Difaji***, ***Nikolaji***, ***Paneraji***, ***Tadeji***. Šie vārdi (arī ar **j**) latviešu valodā ir nelokāmi. Šos vārdus var lietot arī lokāmā formā vīriešu dzimtē: *Difajs*, *Tadejs* (tāpat kā *Galilejs*), sieviešu dzimtē: *Difaja*, *Tadeja*.

Tātad — rakstot latviski un arī runājot, nevajadzētu lietot grūti izrunājamus skaņu savienojumus, kas rada pārpratumus, jo sevišķi patskaņu sablīvējumus vārda beigās. Arī īpašvārdiem jābūt ērti runājamiem un lie-
tojamiem.

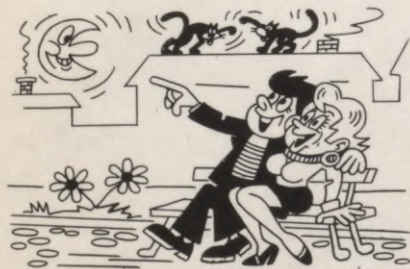
J.K.

Vārdi *iknedēļas*, *ikmēneša*, *ikceturkšņa*, *ikgada*, *ikgadējs* visai bieži sastopami pēdējo gadu desmitu valodā, atdarinot krievu valodas vārdus *ježnedel'nij*, *ježemesjačnij*, *ježekvartaļnij*, *ježegodnij*. Dzirdam un lasām par *iknedēļas sanāksmēm*, par *ikmēneša pārskatu*, par *ikceturkšņa plānu* vai par *ikkvartāla plānu*, par *ikgada sapulci* un *tamlīdzīgi*.

Blakus nelokāmajai formai *ikgada* sastopama arī lokāma forma *ikgadējs*: *Sācies ikgadējais konkurss par skolu labiekārtošanu*.

Paši par sevi šie vārdi ir saprotami un ne vienmēr šķiet kādā ziņā nevēlami, jo latviešu valodā ir arī vēl citi vārdi, kas sākas ar *ik-*. Tomēr šajos vārdos ir arī kas lieks. Vārdos *iknedēļas*, *ikmēneša*, *ikceturkšņa*, *ikgada* priekšā pieliktais *ik-* ir krievu valodas atdarinājums. Vairums minēto vārdu ar *ik-* atrodami arī pēdējo gadu desmitu latviešu valodas vārdnīcās.

Tomēr ne vienmēr tie vajadzīgi. Latviski var izlidzēties isāk un pietiekami skaidri: *nedēļas sapulce*, *mēneša pārskats*, *ceturkšņa plāns*, *gada kopsapulce*. Liekas, nav īsti vietā vārda *ceturksnis* vietā lietot svešvārdu *kvartāls* (ar šo vārdu parasti saprotam *kvar tālu pilsētā*, kuram apkārt ielas, kā arī *meža kvar tālu*, kam apkārt stigas); tāpēc nevajadzētu lietot arī *ikkvartāla* vai *kvar tāla plāns*. Atcerēsimies vēl arī to, ka pirms simt gadiem Rainis sāka lietot vārdus bez priedēkļiem, ja tie vārdam teikumā nepiešķir kādu



Ikmēneša pārskats.

jaunu nozīmi. Arī mums vajadzētu mazāk lietot priekšus, kas ieradušies krievu valodas ietekmē, un mazāk arī lietot vārdus, kam sākumā pievienots *ik-*, atdarinot krievu *ježe-*.

J.K.

80. gados dažās vārdnīcās un norādījumos parādījušās divējādas formas — **interventione** un **intervencija**. Līdz tam praksē bija sastopama tikai forma **interventione**. Kāda ne visai pārdomāta ieteikuma dēļ tagad sastopams arī vārds **intervencija**, kas saskan ar krievu valodu. Tā kā krievu valodā ir arī *inteligencijs, konferencija* utt., bet latviešu valodā — **inteliģence, konference** utt., būtu ieteicams lietot tikai formu **interventione** (nevis **intervencija**).

J.K.

Vērojiet divas līdzīgas frāzes — **metāla durvis**, **metāliskās durvis**, kas lasāmas sludinājumos laikrakstā "Diena":

Firma piedāvā metāliskās durvis.

Bankieru kung! Firma realizē restotas **metāla durvis**.

Metāla vai **metāliskas durvis**? Meklēsim līdzības — **koka durvis** jeb **kociskas (?) durvis**?

interventione, nevis
intervencija

-isks vai lietvārda ģenitīvs



Metāliskas durvis.



Keramiskās olas.

Latviešu valodā materiālu, no kā izgatavots priekšmets, izsaka ar lietvārda ģenitīvu. Piemēram, ir koks un metāls, no tā var izgatavot *koka durvis* un *metāla durvis*.

Krievu valodā to pašu nozīmi izsaka ar īpašības vārdu, kas darināts no lietvārda: *derevjanije i metaļičeskiye dveri*.

Un pēc šā parauga arī latvieši sākuši teikt — *metāliskas durvis*, *kociškas* gan nav dzirdēts!

Bet vai vispār nevar teikt — *metālisks*? Protams, var, bet citā nozīmē — *metāliska skaņa* — tāda skaņa, kas atgādina metāla žvadzēšanu, *metāliskā acu skatiens*. Bet, nosaucot materiālu, — nekādā gadījumā. Tad sakām *metāla durvis*, *sudraba slidas*, *alvas karote*, *zelta gredzens*.

Kādā televīzijas raidījumā pirms Lieldienām mākslinieks aicināja apmeklēt izstādi, kurā demonstrēs *keramiskās olas*.

Keramika ir mālu saturoša masa, ko apdedzina, tātad materiāls, no kā var veidot dažādas lietas, arī olas. Tātad latviski pareizi ir teikt — *keramiskās olas*, nevis *keramiskas olas*.

Varētu būt arī *koka olas*, *akmens olas*.

Vēl citi vārdu savienojumi ar vārdu *keramika*: *keramikas veikals*, *keramikas trauki*, *keramikas rotas lietas*.

Atcerēsimies! *Vēsim koka durvis ar metāla apkalumiem un apskatīsim keramikas, akmeņus un koka olas!*

Dz.P.

Ir tādi kļūdaini jaundarinājumi kā *finansizēt*, *finansizēšana*, tātad ar lieku piedēkli *-iz-* vārda beigū daļā.

Pēdējos gadu desmitos latviešu valodā visai bieži sākti lietot internacionāli darbības vārdi, kas beidzas ar *-izēt*, un lietvārdi, kas beidzas ar *-izēšana*, *-izācija*. Dažkārt šie vārdi ir vajadzīgi, bet daudzos gadījumos šāds piedēklis *-iz-* ir lieks, jau minētajā piemērā — *finansēt*, nevis *finansizēt*.

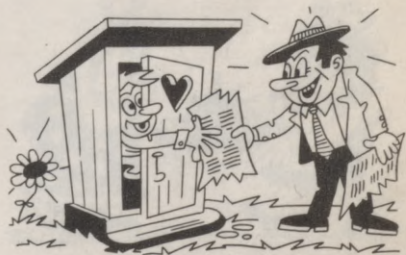
Vēl kādi citi aplami piemēri:

Papīru man *iesponsorizēja draugi* un pārējo tāpat. Vārdā *iesponsorizēja* lieks ir ne tikai *-iz-*, bet arī priedēklis *ie-*, tātad — *sponsorēja*, nevis *iesponsorizēja*, bet vēl labāk — *sagādāja*.

Gandrīz visas pēdējo 10 gadu olimpiskās spēles bija *dopingizējušās*. Labāk būtu, ja dopings vispār nebūtu lietots un vārds *dopingizēt* arī ne. Labosim šo teikumu: *Gandrīz visās pēdējo desmit gadu olimpiskajās spēlēs lietoja dopingu*.

Piedēklis *-iz-* ir lieks arī svešvārdā *prolongēt*, kas atbilst latviskajam *pagarināt*.

-iz-



Papīru man iesponsorēja draugi.



Gandrīz visas pēdējo 10 gadu
Olimpiskās spēles bija dopingizējušās.

Mēs *prolongizējām* savstarpējos tirdzniecības līgumus starp Baltijas valstīm. Labāk: **prolongējām** jeb **pagarinājām**, nevis *prolongizējām*.

Pēc pārmērīgi garo svešvārdu parauga, kuros ir lieks piedēklis *-iz-*, pēdējos gados sākuši parādīties arī darinājumi no latviešu vārdiem ar šo pašu piedēkli, piemēram, *ciematizācija*, *rietumizācija*, *skatuvizācija* un daudzi citi. Internacionālas izskaņas latviešu cilmes vārdiem neder. Pareizi jāizsakās citādi: **veidot ciematus**, **rietumu atdarināšana**, **inscenēšana** vai vēl kā citādi.

Latviešiem ir vārds **pārrunāt**, **runāt**, bet tā vietā sākts lietot *aprunāt* un pat *aprunizēt*. Piemēram, *es gribu zināt, vai tas aprunizētais bads draud vai nedraud*.

Aprunizētais bads — **bieži pieminētais, pārrunātais**, nevis *aprunizētais*.

Nepieciešams atjaunot mazās skolas, pagaidām viss ir tikai aprunizēšana. Labosim šo kļūdaino teikumu: **Nepieciešams atjaunot mazās skolas, pagaidām ir tikai runāšana** (jeb *runas par to*).

J.K.

Latviešu valodas likumības par īpašības vārdu lietošanu ar izskaņu *-isks* valodniecības literatūrā jau aplūkotas vairākkārt. Un tomēr... Kad lietot vārdu *karalisks*?

1992.gada rudenī dažādos preses izdevumos un televīzijā un radio bieži tika lietots vārds *karalisks*. Bet kas ir *karalisks*?

Karalisks ir tāds, kas raksturīgs karalim vai atgādina to. Piemēram, *ministra karaliskā izturēšanās mulsināja namamāti. Tas bija karalisks žests, sagaidot ienācēju.*

Karalisks var būt arī tāds, kas ir grezns, ļoti skaists, bagāts. Piemēram, *karalisks dārzs, karaliskās kurpes, karaliskās dzīvoklis.*

Karalisks var būt arī tāds, kas ir visizcilākais kādā augu, dzīvnieku grupā. Piemēram, *karaliskā līlija, karaliskā silķe, karaliskais pūdelis.* (Pēc Latviešu literārās valodas vārdnīcas, 4. sēj., 153.lpp.)

Vārds *karalisks* neiederas, ja runa ir par piederību karalim jeb karaļa īpašumu. Lūk, teikumi, kuros vārds *karalisks* lietots nepareizi:

Dānijas karalisko jahtu Irbes jūras šaurumā sagaidīs mūsu karakuģītis. (Radio). Labāk: *Dānijas karalienes jahtu jeb karaļjahtu.*

karalisks



Ministra karaliskā izturēšanās mulsināja namamāti.

Cits šajā ziņā neprecīzs teikums:

*Kāds pārmēru izklaidīgs sulainis aizmirsa aizgriezt Bakingemas pils kara liskās vannas istabas ūdenskrānu. Pārplūdusī vannas istaba atrodas Elizabetes jaunākā dēla prinča Edvarda apartamentos. ("Neatkarīgā Čīna", 1992.g.1.okt.) Labāk: ... **kara pils vannas istabas ūdenskrānu** vai precīzāk — **prinča vannas istabas ūdenskrānu**. Ja ar ūdeni mūs applūdina kaimiņš, tad ūdens tek no **kaimiņavannas istabas**, nevis **kaimiņiskās vannas istabas**.*

Dz.P.

kaut kur un kaut kad

Vārdu savienojums **kaut kur** latviski lietojams vietas nozīmē, piemēram: **Kaut kur tālu mežā noskanēja svešāds putna kliegziens**. Šim savienojumam ir arī dažas citas nozīmju nianšes. Bet latviešu valodā savienojumam **kaut kur** nav laika un aptuvenības nozīmes. Diemžēl pēdējos gados ļoti bieži gadās dzirdēt savienojumu **kaut kur** tieši laika nozīmē, kas sākusī ieviesties krievu valodas ietekmē. Bet attiecībā uz laiku vai aptuvenību latviešu valodā ir savi izteiksmes līdzekļi, tāpēc savienojums **kaut kur** nav lietojams ne laika, ne aptuvenības nozīmē.

Nepareizs lietojums:

Par šo problēmu mēs varētu runāt *k a u t k u r* nākošajā nedēļā.

Pareizi: *Par šo jautājumu mēs varētu runāt k a u t k a d nākošajā nedēļā.* Vai arī — *.. kādā nākošās nedēļas dienā.* Vai — *.. kādu dienu nākošajā nedēļā.* Vai arī vēl kā citādi.

Cits nepareizs lietojums laika nozīmē:

Kooperatoru delegācija brauks uz Dāniju *k a u t k u r* aprīļa beigās. Arī šai teikumā labāk būtu — *.. k a u t k a d aprīļa beigās.* Vai — *apriļa pēdējās dienās.* Vai kā citādi.

Nereti gadās dzirdēt *kaut kur* ar nozīmi 'apmēram, aptuveni': *Cukurbiešu audzēšanas platība varētu būt k a u t k u r tūkstoš hektāru.* Pareizi: *Cukurbiešu audzēšanas platība varētu būt a p m ē r a m tūkstoš hektāru.* Vai arī: *Cukurbietes varētu audzēt a p m ē r a m* (vai *a p*) tūkstoš hektāros.

J.K.

Stils (tāpat kā vārdu krājums) pieder pie tām valodas jomām, kas visai strauji mainās un kas arī visai ātri piesārņojas ar nevajadzīgiem citvalodu stila elementiem. Ne mazums tādu mūsu valodā ir saradies no krievu valodas. Esam ar tiem jau it kā apraduši. Tomēr labā latviešu valodā ne visam ir vieta. Tālāk



Cukurbiešu audzēšanas platība varētu būt kaut kur tūkstoš hektāru.

ko man darīt? nevis *kā man būt?*

kas būs jādara? nevis *kā būs būt?*

kā turpmāk rīkoties? nevis *kā būt turpmāk?*



Kā man būt?

katrā ziņā, noteikti,
nevis kā likums

daži stilistiski negludumi, kuros aplam lietots darbības vārds *būt*.

Nereti dzird runājam: *Kā man būt? Kā būs būt?* Bet vajadzētu: *Kā man rīkoties? Ko man darīt? Kas būs jādara?* vai kā citādi, bet ne ar darbības vārdu *būt*. Arī kādā laikrakstā bija lasāms šāds virsraksts: *Kā būt turpmāk?* Labāk taču būtu teikt: *Kā turpmāk rīkoties?*

J.K.

Ja runājam par kādu parādību, kas noteikti īstenojas, bieži esam sākuši lietot no krievu valodas pārņemtu teicienu — *kā likums* (*kak pravilo*). Latviešu valodā ir sen nostiprinājušās citas iespējas izteikt to pašu — *noteikti, katrā ziņā, visādā ziņā* vai vēl kā citādi. Latvijai kļūstot par pilntiesīgu starptautisko tiesību subjektu, *k ā l i k u m s*, žurnālistiem jāredz valdības darbs tuvplānā. Labāk — *žurnālistiem n o t e i k t i jāredz..*

Cits teikums: Ar lielajiem orķestriem Anglijā, *k ā l i k u m s*, strādā arī ārzemju diriģenti. Labāk — *Ar lielajiem orķestriem Anglijā k a t r ā z i ņ ā (p a r a s t i, b i e ž i v i e n) strādā arī ārzemju diriģenti.*

Vēl kāds piemērs: *Uzņēmumiem, kas ražo preces tautai, k ā l i k u m s*, jāievēro patērētāju intereses.

Labāk — . . n o t e i k t i jāievēro patērētāju intereses.

J.K.

Dažkārt sastopams no krievu valodas burtiski pārcelts vārds *kāreiz* (*kak raz*). Kāda raidraidījuma vērtētājs izteicās šādi: *Raidījums 23. aprīlī (Jurgu dienā) kāreiz bija bruņots ar īpašu informācijas lādiņu. Šai teikumā turklāt labi neizklausās arī militārisma līdzīgā bruņošanās ar lādiņu. Atbrīvojoties gan no krieviskā kāreiz, gan no lādiņa, teikums varētu būt, piemēram, šāds: Raidījumam 23. aprīlī (Jurgu dienā) bija ar nolūku izraudzīta īpaša informācija.*

Nevajadzīgi pārņemtais *kāreiz* dzirdams arī sarunās: *Man kāreiz šī grāmata ir vajadzīga. Labāk — Tieši šī grāmata man ir vajadzīga.*

J.K.

Ja noticis kaut kas patīkams, latvieši sākuši lietot izteicienu *un kā vēl*, kas ļoti atgādina krievu izteicienu *i ješčo kak*.

Uz jautājumu, kā patikusi kinofilma, skan atbilde: *Un kā vēl!* Vai labāka nebūtu kāda no šādām atbildēm: *Ļoti patika! Patika! Milzum patika! Patika ārkārtīgi!* vai vēl kā citādi.

tieši šis (šī), nevis kāreiz



Raidījums bruņots ar īpašu informācijas lādiņu.

ļoti patika, jā, nevis un kā vēl

Bērns noklausījies pasaku, kas viņam sagādājusi prieku. Stāstītājs jautā: *Vai gribi dzirdēt vēl vienu?* Mazais jau ir noklausījies no lielajiem atbildi: *Un kā vēl!* Laikam nevajadzētu tūlīt stāstīt jaunu pasaku, bet bērnam paskaidrot, ka nav jāatdarina krievu stils, ka labāk būtu teikt: *Gribu! Gribu vēl! Gribu, gribu!* vai kā citādi. Šai gadījumā *un kā vēl* vietā gluži labi var izsaukties arī ar parasto *Jā!* vai *Jā gan!*

J.K.

kungs, kundze

Mūsdienu sabiedrībā kļuvusi aktuāla pagodinājuma uzruna *kungs, kundze*.

Senāko latviešu uzrunas formu varam atrast folklorā. Tolaik cilvēku darbība noritēja galvenokārt ģimenē, ciemā, muižā. Parastākās uzrunas bija — *tēvs, māte, dēls, meita, bāliņš, māsa, sērdienīte, ļaudis*, kā arī vārds *kungs*, ko parasti attiecināja uz vācu baronu. Teica arī *Jāņa tēvs, Jāņa māte, Laimes māte, Meža māte* utt.

K.Milenbahs un J.Endzelīns atzīst tādus pagodinājuma nosaukumus kā *Kārkliņa tēvs, Kārkliņa māte*, ar ko apzīmējam godājamu saimnieku un saimniecei no Kārkliņu mājām. Ja Kārkliņu māju īpašniekam Kārkliņš ir uzvārds, tad viņam pagodinājums *Kārkliņa tēvs* pienākas gan kā Kārkliņu māju īpašniekam, gan kā Kārkliņu dzimtas galvai.

J.Endzelins un K.Milenbahs skolu gramatikā skaidro arī vārda **kungs** ieviešanos.

"Latvieši senāk, nezinādami muižnieku vārdus, nosauca viņus pēc muižām, piemēram, **Nurmuižas kungs**, **Vandzenes kungs**. Bet, kad latvieši iepazinās ar pavārdiem, tad viņi, pēc ierastiem paraugiem rīkojoties, tos nostādīja aprastā vārdu kārtā. — **Firksa kungs** (tāpat kā *Nurmuižas kungs*), **Krustiņa kungs** un tālāki arī **mācītāja**, **daktera kungs**."

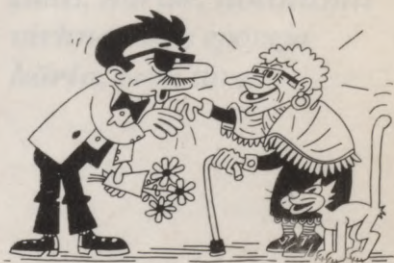
Kādā citā darbā J.Endzelins raksta: "Bez tam minētais **Kalniņa kungs** radās latviešiem tikai vēl pagājušā gadsimteņa otrā pusē, kad tie (latvieši) sāka skoloties, un tad to starpā jau radās "kungi"." (Skolotie latvieši atšķīrās valodas, apģērba, uzvedības ziņā.)

Tātad uzrunu **kungs** vispirms attiecināja tikai uz skolotiem latviešiem. Vēlāk tās lietojuma paplašinājums kļuva par pagodinājuma nosaukumu, uzrunājot vīrieti — gan gados vecāku, gan jaunu. **Kārkliņa kungs** varētu būt vīrietis gan cienījamā vecumā, gan jaunības plaukumā.

Reti lieto uzrunu — **jaunkungs**, to lieto tikai tāpēc, lai īpaši izceltu kāda jaunību.

Bet kā laika gaitā veidojās sieviešu uzrunas?

Ir bijuši dažādi meklējumi. Kādu laiku, piemēram, lietoja uzrunu **mamzele**, bet, kā raksta J.Endzelins, to drīz vien sāka lietot tikai ar nievīgu nokrāsu, kaut arī kādreiz tas bijis titulejams vārds, jo "kā cieņa pret



Jaunkundz...

cilvēku var zust vai pieaugt, tā arī dažiem vārdiem vērtība var uz vienu vai uz otru pusi grozīties. Un, kad tagad katru pieaugušu neprecētu sievieti uzrunā par *jaunkundzi*, tad šai vārdā nekāda cieņa vairs neizpaužas: pat neērts tas kļūst, kad tā jātitulē kāda vecāka neprecēta dāma. "*Jaunkundzes* vārdu varētu aizstāt ar *kundzenes* vārdu," raksta J. Endzelīns.

Tomēr vārds *kundzene*, vecāka neprecēta sieviete, neieviesās, liekas, atkal nievīgās nokrāsas dēļ, ko vārdam piešķir izskaņa *-ene*.

Tātad varam teikt — *Kārkliņa kungs*, bet viņa dzīves biedre — *Kārkliņa kundze* vai *Kārkliņas kundze*, ja kundze nevēlas akcentēt piederību vīram kā ģimenes galvai; *Kārkliņa jaunkundze* vai *Kārkliņas jaunkundze*. Ja neminam uzvārdu, labi skan arī *ārsta kungs*, *skolotāja kungs*, *mācītāja kungs*, *deputāta kungs*, *šofera kungs* (nevis familiārais *šoferīt*).

Sena ir paraža uzvārdu lietot ģenitīvā, piemēram, *Kronvalda Atis*, *Kaudzītes Matīss*, *Apsīšu Jēkabs*; mūsdienās parastāks ir lietojums, ja vispirms nosaucam vārdu, bet pēc tam uzvārdu nominatīvā, piemēram, *Jānis Liepiņš*, *Kārlis Lācis*, *Zane Lāce*, *Vilis Krūms*, *Baiba Krūma* u.tml.

Uzrunāt var arī tikai vārdā — *Jāni!* (nevis *Jānis!*), *Andri!* (nevis *Andris!* — kā to bieži dzird skolā — krievu valodas ietekmē).

To, kura uzruna labāka, nosaka situācija, cilvēka gaume, valodas izjūta.

Kārkliņa kungs, Kārkliņa kundze jeb Kārkliņas kundze, Kārkliņas jaunkundze jeb Kārkliņu jaunkundze.

Varbūt arī **Liepas kundzene, Kārkliņa māte jeb Kārkliņu māte, tēvs, vecaistēvs.**

Skoļotāja kungs, deputāta kungs, Jāni Kārkliņ! Jāni! Zane! Dāmas un kungi! (nevis kungi un dāmas!)

Dz. P.

Latviešu valodā esam pārāk bieži sākuši lietot svešvārdus pēc citu valodu parauga. Pēdējos gadu desmitos nevietā svešvārdus lietojam īpaši krievu valodas ietekmē.

Piemēram, šāds aplams teikums: *Ar Pleskavas rajona izpildkomitejas lēmumu likvidēt 21,1 tonnu radioaktīvas gaļas varētu likt punktu šai ilgajai un nervus bojājošai e p o p e j a i.* Latviski labāk būtu šai gadījumā runāt par **lietu, norisi, notikumu virkni** vai kā citādi. *Epopeju* atstāsim kā līdz šim — monumentāla literāra žanra nosaukšanai.

Nevietā esam sākuši lietot arī krievisko vārdu *organika*, turklāt dažādās nozīmēs. *Mājlopi ražo o r g a n i k u, bet lauksaimniecībā to lieto maz. Etižu*



Mājlopi ražo organiku, bet lauksaimniecībā to lieto maz.

kūtsmēsli, nevis *organika*
lieta, norise, notikumu
virkne, nevis *epopeja*
kārta, nevis *tūre*



Kapela "Vecie draugi" beigusi koncertu tūri pa republiku.

laimēt, nevis vinnēt

tēlošanas laikā režisors fiksēja, kas ir labākais aktieru *o r g a n i k ā*, un pēc tam izvēlējās izrādei piemērotāko. Vai nebūtu prātīgāk pirmajā teikumā lietot vārdus *kūtsmēsli, virca?* Bet otrajā teikumā varētu būt *rīcība, darbība, spēle* vai kāds cits vārds. Izskatās visai komiski, ja vārdu *organika* (no kura vajadzētu taisīties vaļā) vienā laikraksta lappusē gadās lasīt abās nozīmēs.

Nevietā esam sākuši lietot arī vārdu *tūre* pēc krievu valodas parauga. Agrāk parlamenta vēlēšanas Francijā notika *divās tūrēs*. Latviski būtu — *divās kārtās*. Kapela "Vecie draugi" beigusi koncertu *tūri* pa republiku. Labāk taču būtu — *beigusi koncertceļojumu*. Bet *tūre* kā dejas figūra lai paliek deļotājiem.

J.K.

Bieži skan aicinājumi piedalīties dažādās loterijās. Pievērsisimies šo vilinājumu valodai, jo tajos bieži lietots barbarisms *vinnēt*.

Loterijā iespējams *vinnēt* dažādu marku automašīnas..

Bet varbūt labāk *vinnēt* saliekamo velosipēdu?

..dota iespēja *vinnēt* ledusskapi ..

..var gadīties iespēja *vinnēt* tūrisma ceļazīmi uz Indiju ..

Vinnēt ir sarunvalodas vārds, tā norādīts vārdnīcās. Ko šis vārds nozīmē? Sarunvalodas vārdiem ir nevērtīgāka, zemāka stila pieskaņa, tos lieto sarunās ar tuviem cilvēkiem, brīvā situācijā, bet ne oficiālajā stilā, ne publicistikā.

J. Endzelīns ir norādījis, ka vārdu *vinnēt* esam aizguvuši no viduslejasvācu valodas.

Vai latviešu valodā nav cita vārda, ko varētu likt *vinnēt* vietā?

Nu, protams, ir — vārds *laimēt*, tam nav arī sarunvalodas nokrāsas. Labāk lietosim vārdu *laimēt*, piemēram, *loterijā iespējams laimēt dažādu marku automašīnas. Bet varbūt labāk laimēt saliekamo velosipēdu vai ledusskapi?*

Kādā rakstā jautāts: *vai šai strīdā ir vinnētājs?*

Liekas, ka te nav runa par *laimētāju*, bet gan par *ieguvēju, uzvarētāju*.

Dz.P.

Daudzi runātāji sākuši lietot nevajadzīgus iespraustus vārdus. Tie traucē uztvert domu. Pārāk biežas atkārtotāšanās dēļ valoda kļūst pat komiska.

Ļoti bieži tekstā tiek iesprausts nevajadzīgs *jā*, ko var saukt arī par parazītvārdu. Lūk, šāda teksta fragments:

Klausījāties Dainas Ērgles stāstījumu, j ā. Viņa

liekvārdība jeb
parazītvārdi *ja, jā, vai*
ne?, šis te, šādas te, tāpat,
principā

strādā sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumā, j ā, strādā par pavāri, j ā, bet dzīvo tālu no darbavietas, j ā. Kā jūs saprotat, j ā, ceļā uz darbu paiet daudz laika, j ā. Dažreiz gadās, j ā, pat nokavēt maiņas sākumu, j ā. Jūs saprotat, ka tas nav patīkami, j ā, lai gan gadās reti, j ā.

Ļoti bieži runātāji mēdz nobeigt teikumu ar ja, kā gaidot apstiprinājumu, piemēram:

Maz kas ir vajadzīgs, j a? Meklējam garīgas vērtības, j a?

Pastāvēšanas un darbības stūrakmens, j a? Ne iebilst, ne piekrist, j a? To mēs labi zinājām, j a?

Daži runātāji lieto nevietā vārdus šis te, šo te vai citus vārdus: šis te cenu pieaugums, šo te apdrošināšanas medicīnu, analizējam šo te līgumu, šajā te pasaules karā, kā šī te likumdošana darbosies?, šīs te problēmas, šajās te grūtajās dienās, šobrīd šī te opozīcija, šādastelietas tirdzniecībā ir bieži.

Bieži vien dzirdami arī tādi runātāji, kas iesprauž ne tikai viena veida parazitvārdus (jau minētos jā, ja, šis te), bet veselu virkni lieku vārdu.

Jūs šeit varbūt tieši stāstāt principā tikai par rakstīšanu kā tādu un tāpat konkrēti par rēķināšanu, j ā?

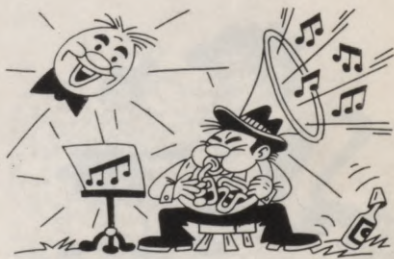
To pašu var pateikt daudz īsāk un skaidrāk: **jūs stāstāt tikai par rakstīšanu un rēķināšanu.** Iepriekšējā teikumā lieki ir vārdi *šeit, vārbūt, tieši, principā, kā tādu, tāpat konkrēti, jā.* Veseli deviņi vārdi! Vēl viens liekvārdīgs teikums.

Vai tāpat ražas novākšana principā beigsies kaut kur mēneša beigās, vai ne? Izravējot parazitvārdus, teikums kļūst īsāks un skaidrāks: **Vai ražu novāksit līdz mēneša beigām?**

Apmēram pirms desmit gadiem sarunās sākuši skanēt "jaunmodīgi" novēlējumi. Tie skan arī televīzijā un radioraidījumos.

Piemēri: *Labu j u m s noskaņojumu! Visu j u m s gaišu un saulainu! Laimīgu j u m s ceļu! Labu j u m s noskaņu! Visu j u m s labu! Priecīgus j u m s svētkus! Liels j u m s paldies! Veiksmīgu j u m s dienu! Patīkamu j u m s klausīšanos un veiksmi darbā!*

Te nav šaubu par vēlētāju labajiem nodomiem — viņi novēl daudz patīkama. Bet kāpēc visos šajos vēlējumos ir kāda valodas savādība — bez vajadzības lietots vārds *jums*? Vēl pirms dažiem gadiem latviski tā nerunāja un lieku *jums* neiesprauda. Šis vārds nevajadzīgi sākts lietot pēc krievu valodas parauga: *Labu j u m s noskaņojumu! (horoševo vam nastrojēnija!) Liels j u m s paldies! (boļšoje vam spasibo!) un tā bez gala, jo krievu valodā šāda konstrukcija ir sen*



Labu jums noskaņojumu, visu jums gaišu un saulainu!

pazīstama un parasta. Katrā novēlējumā iesprausts *jums* neatbilst latviešu valodā parastai vārdu secībai teikumā. Tas uzskatāms par lieku vārdu un nevajadzīgu iespraudumu, par latviešu valodas piesārņojumu.

Tādēļ vēlēsim labu bez vārda *jums* iesprauduma. ***Labu noskaņojumu! Visu gaišu un saulainu! Veiksmīgu dienu! Raženu darba nedēļu! Priecīgu filmas skatīšanos! Labu veiksmi! Patīkamu klaušanos!***

Arī vārdi *konkrēti, praktiski, principā* nereti tiek lietoti bez vajadzības kā parazītvārdi.

Mēs *k o n k r ē t i* varētu apspriest šo jautājumu, kā šajā *k o n k r ē t ā j ā* situācijā rīkoties. Šogad rudzus *p r a k t i s k i* iesējām jau augusta beigās. Rajona sportistu delegācija bija ieradusies *p r a k t i s k i* tikai tad, kad sacensības bija sākušās. Es *p r i n c i p ā* braucu ar elektrisko vilcienu, nevis ar autobusu.

Šajot teikumos vārdus *konkrēti, praktiski, principā* vēlams izlaist. Var teikumus veidot arī citādi, piemēram: ***Es labāk braucu ar elektrisko vilcienu, nevis autobusā.***

Šos vārdus vajadzētu lietot daudz retāk un tikai tādos gadījumos, kad tiešām bez tiem nevar iztikt.

J.K.

Latviešu valodā nevajadzīgi ieviesies pārcēlums no krievu valodas — *nu ko*, krieviski — *nu čtož*.

Krievu valodā palaikam šis vārdu savienojums piešķir izteikumam kādu ierobežojuma, pieļāvuma vai citu nokrāsu. Latviski *nu ko* dzirdams pat tādos gadījumos, kad tas nepiešķir nekādu ierobežojuma, pieļāvuma vai citu nokrāsu. Šis savienojums kļuvis par nevēlamu sliktas modes piemēru valodā un, neko neizteikdams, bieži ir lieks. Piemēram:

Gaidāms mainīgs mākoņu daudzums. Vietām lietūs. Nu k o, pierasta ziņa.

Šomēnes paredzēts pārdot vairāk ziepju. Nu k o, varbūt eksperiments izdosies.

Nu k o, kādu novēlējumu lai pasaka pašās beigās? Tā kā ārā ir auksts, — cepuri uz ausīm, šalli ap kaklu, cimdus rokā un katrs savās gaitās — uz priekšu!

Pareizs laiks — astoņi un četrdesmit minūtes — nu k o, atkal mūzika.

Tātad — visos minētajos teikumos vārdu savienojums *nu ko* ir pilnīgi lieks iespraudums, kas piesārņo valodu.

Retumis ir sastopami gadījumi, kad ar savienojumu *nu ko* norāda uz kādu ierobežojumu, piemēram:

Mežu miglošanas dēļ pret kaitēkļiem Ventspils rajona iedzīvotājiem nav ieteicams tajos iet vienu nedēļu. Nu k o, šajos mežos neiesim.

nu ko



Nu ko, varbūt eksperiments izdosies...

Tomēr latviešu valodā ir labāki vārdi nekā krieviskais *nu ko*.

Labāk būtu sacīt: ***T ā t a d šajos mežos neiesim.***

Kādā 1980. gadā izdotā vārdnīcā krieviskais *nu ko* ir it kā legalizēts un minēts šāds piemērs:

Nu ko, biedri, vēl mazliet laika. Ja vēlaties, aizvedīšu jūs uz savām mājām — pakavējieties, kamēr mēs te apspriežamies.

Sajā teikumā noteikti labāk būtu bijis lietot latviskus vārdus: *tātad, nu, lūk* vai citus, bet ne nevajadzīgi pārņemto kalku *nu ko*. Latviešu valodā ir vārdu grupas ***ko nu, lai nu, gan jau nu*** un tamlīdzīgi, ko lieto ierobežojuma nozīmē un kurā *nu* atrodas palīgvārdu grupas beigās, bet ne sākumā, kā ir krieviskajā *nu ko* lietojumā.

Vārdi *nu ko* ir ļoti ieviesušies. Bet nav vēl par vēlu tos skaust. Labā valodā tas noteikti būtu jādara.

J.K.

liels, nevis *daudzskaitlīgs*
mazs, neliels, nevis
mazskaitlīgs

Īpašības vārdi *mazskaitlīgs* un *daudzskaitlīgs* nav latviešu valodas vārdnīcās, bet tos var atrast krievu valodas vārdnīcās kā *malочи́сленный* un *многочи́сленный*. Netulkosim šos vārdus burtiski no krievu valodas, jo latviešu valodā ir arī citi vārdi šā nojēguma izteikšanai. Piemēri:

Laukumā redzēju l i e l u pircēju pūli jeb

daudz pircēju, nevis *daudzskaitlīgu pūli*.
Daudz i e tirdzniecības pārkāpumi netiek
reģistrēti, nevis *daudzskaitlīgie pārkāpumi*
netiek reģistrēti. *Neliels speciāldienests*
bruņojas tikai ar intelektu, nevis *mazskait-*
līgs specdienests.

Vēl daži labojami teikumi:

Partija ir daudznacionāla, nav daudzskait-
līga... (Neatkarīgā Čīna, 1992.g. 20.okt.) Labāk:
Partija nav liela jeb ir neliela.

..interese par čigānu tematiku.. neaprimis arī
turpmāk, kamēr pastāvēs šī samērā mazskaitlī-
gā etniskā kopa. (Rīgas Balss, 1992. g. 23. okt.)
Labāk: ...*samērā nelielā etniskā kopa.*

Tātad latviešu valodā ir vārdi *liels, mazs, neliels*,
bet vārdi *daudzskaitlīgs* un *mazskaitlīgs* ir tiešs tul-
kojums no krievu valodas un uzlūkojami par neli-
terāriem.

Dz.P.

Pēdējos gadu desmitos latviešu valodā radies daudz
nevēlamu parādību nevajadzīgas krievu valodas ietek-
mes dēļ. Tas noticis uzspiestas divvalodības apstākļos,
kad sākusi sarukt latviešu valodas lietošana. Latviešu
valodā sākušas deformēties gandrīz visas tās īpatnības,

mācīt, mācības, nevis
apmācīt, apmācība

ar kurām latviešu valoda kādā ziņā atšķiras no krievu valodas.

Tas attiecas arī uz vienskaitliniekiem 'un daudzskaitliniekiem, kuru lietojums latviešu valodā ne vienmēr saskan ar krievu valodu. Pēdējos gados ļoti ieviesies paradums daudzskaitlinieka *mācības* vietā lietot vārdu *apmācība* (sal. krievu *obučēnija*). Vēl pirms gadiem desmit latviski teicām, ka *skolās notiek mācības*, ka *skolēni mācās*, ka *ir mācību kabineti*, kā arī *mācību pārziņi*, *mācību daļas*. *Mācību pārzinis* un augstskolās *mācību prorektors* ir arī tagad. Bet citos gadījumos esam sākuši runāt un rakstīt, ka skolās notiekot *apmācība*, organizēti *svešvalodu apmācības kooperatīvi*, skolēnus *apmācā dziedāt un dejot*, *darbojas angļu valodas apmācības pulciņš*.

Visos šais gadījumos latviski labāk būtu teikt, ka *skolās notiek mācības*, ka *ir mācību kooperatīvi*, ka *skolēniem mācā dziedāt un dejot*, ka *darbojas angļu valodas mācību pulciņš* (vai vēl īsāk — *angļu valodas pulciņš*). Latviešu valodā sava vieta ir arī vārdam *apmācība*. To lieto, ja runājam par to, ka cilvēkus apmāca (var teikt arī — māca) rīkoties ar kādām tehniskām ierīcēm. Varētu būt *tehniskās apmācības* (arī *apmācību vai mācību kursi*, *ražošanas apmācības* (arī *mācību klase*, var *apmācīt* (arī *mācīt*) rīkoties

ar kādu aparātu vai ierīci, var būt arī *karaspēka daļas apmācība* (bet arī *mācības*). Citos gadījumos labāk teiksim *mācības, mācīt, mācīties*.

J.K.

Ir izteicieni, ko neiederīgi lieto mūsdienu sabiedrībā, kas tiecas demokratizēties. Lūk, daži:

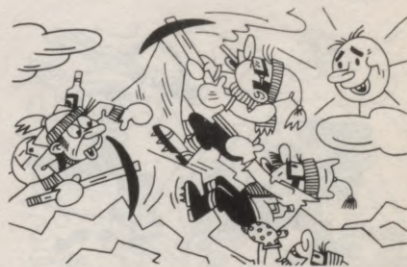
.. jābūt *kaujas gatavībā*, .. spēcīgs *eksplozīvs lādiņš*, .. sprādziens *iekšienē*, .. ap deviņiem no rīta izgājām *pēdējā šturmēšanas posmā*, .. *kapitulēja* jau pašā sākumā, .. esam *bombardējuši televīziju* ..

Kādi kara murgi! Tā varētu likties, bet tie ir izrakstīti nepilni teikumi. Tās pašas frāzes pilnā teikumā:

Ganību laistāmām iekārtām jābūt *kaujas gatavībā*. Jautājums par dabas aizsardzību dramaturģijā slēpj sevī *eksplozīvu lādiņu*. Tēlojums ar konflikta *sprādzienu* rakstura *iekšienē*. Alpinisti dodas *ap deviņiem no rīta pēdējā šturmēšanas posmā*. Skolā ierodas cilvēki, kuri nespēj būt *ciņīga maiņa un kapitulēja* jau pašā sākumā. Esam *bombardējuši* vissavienības televīziju un radio ar priekšlikumiem ieviest pretalkohola *āģitāciju*.

Krievu valodnieks Afanasijš Seliščevs revolūcijas laika valodu jau aprakstījis 1928. gadā, bet viņa darbs

militārismi



Ap deviņiem no rīta alpinisti dodas pēdējā šturmēšanas posmā.

ilgi glabājās aizliegto grāmatu fondā. Paldies Aivaram Ozoliņam par tulkojumu! To publicēja žurnāls "Jaunās Grāmatas" 1989. gada 11. numurā.

Krievu valodnieks jau 1928. gadā bija secinājis, ka revolucionāru un padomju darbinieku valodā ir ārkārtīgi daudz militārismu. Piemēram, *cīņa, nesaudzīga cīņa, izšķirīga cīņa, armija, avangards, linijas, rindas, skates, karogs sarkanais* un daudzi citi. Šos vārdus bieži lietoja 1905. gada un turpmāko gadu runās, jo sevišķi pēc 1917. gada. Ne tikai sadursmes ar pretinieku frontē, arī pati proletariāta diktatūras īstenošana bija sīva cīņa. Militāras dzīves jēdzienus sāka attiecināt uz partijas, sabiedriskajām un kultūras parādībām. Sākotnēji militārie termini kļuva par krievu literārās valodas piederumu, secina profesors Šmeļovs 1982. gadā. Valodā bieži lieto tādas frāzes kā *skolotāju armija, ieņemt pozīcijas, celtniecības frontē, izglītības frontē, darba kaujas frontē, lauksaimniecības un rūpniecības komandieri, industrijas seržanti, darba ierindnieki, tehniskais apbruņojums, apbruņot idejiski, mobilizēt darba rezerves* u. tml.

1990. gada pavasarī Maskavas televīzijas programā "Laiks" žurnālists jautāja kādam ievērojamam komunistu partijas darbiniekam (atstāstu aptuveni): *Daudzi runā, ka agrāk partija stingri stāvēja savos ierakumos, bet tagad atkāpjas. Kāds jūsu*



Cīņa par kartupeļu ražu.

viedoklis? Atbilde: Mēs arī tagad stāvam stingri i e r a k u m o s, šad tad a t š a u d ā m i e s, bet mūsu pozīcijas joprojām stingras..

Tā ir komunistu partijas valodas īpatnība. Tomēr citās dzīves sfērās tiem gan nebūtu vietas, piemēram, uzruna viktorinā: *Sākam mūsu viktorinu.. Ceram uz lielu domu e k s p l o z i j u . . u n s p r ā d z i e n u smadzenēs. Pēc šāda teikuma acu priekšā veidojas briesmu aina. Laikam arī pats runātājs to apjautis, jo turpina: Tikai neuztraucieties! Šis s p r ā d z i e n s dzīvību neapdraud.*

Bieži vien militarismi konstatēti sporta norišu komentāros, un, lai cik dīvaini tas arī būtu, teātra izrāžu, mākslinieku snieguma aprakstos.

Mēs pārāk bieži arī cīnāmies, cīnāmies un neko citu vairs neprotam. Jā, tā ir atkal nodeva laikam, lielajai krievu valodas ietekmei uz latviešu valodu. Tiesa, ir tā, ka no vārda *cīņa*, *cīnīties* izvairās, bet doma par cīņu paliek. Lūk, piemērs. Pavisam neitrāls raksts "Cīņā" 1989.g. par kartupeļu novākšanu un ziemāju sēju. Bet kādi darbības vārdi izvēlēti visbiežāk? *.. pusi lauku p i e v e i k u š i, .. pēdējā piektdaļa lauku vēl j ā u z v e i c, .. no rudens aruma p i e v e i k t i 16 procenti.*

Vārdu *uzveikt, pieveikt* pamatnozīmes ir 'pakļaut, pārspēt ar fizisku spēku kādu', bet tikai retos gadīju-

mos lieto ar nozīmi 'tikt galā ar lielu darbu'. Te parasts ikdienas darbs tēlots kā smaga ciņa, kurā kas jāpieveic, jāuzvar kā pretinieks.

Dz.P.

"un tik lādē, un tik šauj"



Sensācijas bumba sprāgst.

Šis teiciens nāk prātā, klausoties runas un lasot rakstus, kas nereti bez vajadzības piesātināti ar militāro terminoloģiju, lai gan runāts tiek pavisam par mierīgām lietām. Gadu desmitus dzīvojot militarizētā valstī, armijas leksiku esam sākuši lietot nevietā.

Runājot par ārzemēs izdotu latviešu literatūras vēsturi, kāds mūsu kritiķis saka, ka pie mums tā *tika bargi apšaudīta ar mūsu kontrpropagandas lādīšiem*. Izklausās jau iespaidīgi, bet vai vajadzīgi? Varētu teikt, ka tika nopelta, vai kā citādi. Runājot par ekonomikas sabrukumu, kāds raksta, ka *tagad uzspridzināta bumba ar laika degli, kas bijusi ielikta jau pēckara gados*. Vai nebūtu jēdzīgāk runāt par *krahu*, kas radies "sociālistiskās" plānsaimniecības dēļ? Runājot par kādu neparastu gadījumu, avīze raksta, ka *sensācijas bumba sprāgst*. Pietiktu ar *sensāciju* vien. Vispār dažādas *bumbas* un *sprādzieni* runās un rakstos tik bieži iet vaļā, ka rodas vēlēšanās aicināt palīgā atmiņētājus. Citam rakstītājam patīk darbarīkus saukt par *ieroču arsenālu*, kāds cits nosoda dažāda *kalibra* gaiš-

reģus un brīnumdarus, vēl kāds raksta, ka *Latvijā pučistus esot satriecis neatkarības k o d o l s p r ā d z i e n s*, ka esot kritis komunistu vadošās lomas *b a s t i o n s*; kāds literatūras kritiķis raida *lielgabalu zalves* uz diletantisku darbu, nemaz nedomādams, vai vērts šaut uz zvirbuliem ar lielgabalu. Igaunijā "zaļie" nesēžot vis i e r a k u m o s, bet esot izveidojuši *zaļo eskadronu*. Teātra izrādes recenzijā lasāms apgalvojums, ka režisors esot *uzspridzinājis leģendu par Blaumaņa līdzšinējo izpratni*. Vai nebūtu labāk **izklienējis**?

Stiprā militārā terminoloģija, ko bieži dzirdam nevietā, ir tā nodeldēta, ka pavisam parasti vārdi sāk likties izteiksmīgāki. *Sprādzieni, minu eksplozijas* utt. mūs jau ir apdullinājušas. Vai nebūtu laiks sākt atbrīoties arī valodā?

J.K.

Vārdu *mīlēt* lieto diezgan bieži, bet ir arī citi vārdi, precīzāki, kas niansētāk atklāj domāto, justu. Piemēram, pirmās simpātijas jeb mīlestības pirmo pakāpi izsaka vārds **patikt**, piemēram, *Žanim p a t ī k Mirdza*.

Jau lielāku mīlestību izsaka vārds *mīlot*. Piemēram: **Brālīt, s a m ī ļ o māsiņu, redzi, viņa raud.**

Tiesa, vārdu *mīlot* lieto arī mīlestības augstākās

mīlēt

pakāpes izteikšanai, piemēram, klasiskajā mīlestības stāstā par Kristīni un Edgaru Rūdolfu Blaumanis raksta:

"Kristīn, mums abiem jāprecējas."

Viņa drusku sarāvās un sēdēja tad mierīgi līdzās. "Kādēļ?" viņa vaicāja sausā, aizrautā balsī.

"Tādēļ, ka tu mani mīļo, tādēļ, ka es tevi mīļoju. Ja tu manīs ne mīļotu, tad tu gan te nesēdētu."

Mūsdienās gan vairāk šādā nozīmē lieto vārdu *mīlēt*. Lūk, Raiņa dzejas rindas:

*Es mīlu tevi
Kā vilnis jūrmalu,
Kā ziediņš smaržu,
Kā mēness nakti mīl,
Kā rudens sauli.*

Un tomēr latvieši pārāk bieži lieto vārdu *mīlēt* tur, kur iederētos citi vārdi — *patikt, cienīt, mīlot*. To veicina krievu valoda.

Ja krievi saka — *es mīlu zilo krāsu*, tad latvieši arī — *es mīlu balto krāsu*, kaut latviski būtu jāsaka — *man patīk baltā krāsa*. Ja krievi saka — *es mīlu tēju*, tad latvieši tāpat pakaļ, kaut gan latviski būtu jāsaka — *man garšo tēja*. Jautājumu — *kāda ir jūsu mīļākā nodarbošanās?*



Kāda ir jūsu mīļākā nodarbošanās?

nās — labāk veidot citādi — **ar ko jūs l a b p r ā t nodarbojaties brīvajos brīžos?**

Pirms gadiem piecpadsmit latviešu žurnālisti vēl izjuta vārda *milēt* lietošanas atšķirību latviešu un krievu valodā, zinādami, ka **latvieši lietas nemil** un ka pret to iebildīs valodnieki.

Tātad — **latvieši milestību nevērš pret lietām, bet var milēt savu dzimteni, māti, tēvu, bērnus . . , teikt mīļus vārdus.** Latvieši saka — **viņš mīl stāstīt, strādāt, dziedāt** u.tml.

Visbiežāk vārdu *milēt*, *mīļš* nevietā lieto dažādos ankešu jautājumos. Piemēram:

Kāda ir jūsu m ī ļ ā k ā puķe? Labāk jautāt: **Kādas puķes vai ziedi jums vislabāk p a t ī k?**

Kāds ir jūsu m ī ļ ā k a i s ēdiens? Teiksim to latviskāk: **Kāds ēdiens jums vislabāk g a r š o?**

Kāds ir jūsu m ī ļ ā k a i s gadalaiks? Teiksim šādi: **Kāds gadalaiks jums labāk p a t ī k?**

Vai priedes m ī l augt smilts augsnē? Pareizāk teikt: **Vai priedes l a b ā k aug smilts augsnē?**

Laikrakstā bija šāds teikums: Uzskatu, ka zinātniekam, lai cik grūti viņam klātos inteļģentus n e m ī l o š a j ā sabiedrībā, tomēr jāpaliek uzticīgam savam darbam. Šajā gadījumā labāk vārdu nemīlošā aizstāt ar *neciena* vai *nenovērtē*, vai *nicinoši izturas*, jo runātājs diezin vai domājis, tā sakot, sabiedrības *kvēlu milestību*. Precīzāk būtu —

*zinātniekam grūti klājas sabiedrībā, kas n e
c i e n a v a i n e n o v ē r t ē i n t e l i g ē n c i.*

Dz.P.

mirt a r (AIDS), mirt n o

Pasaule uzzināja skumju vēsti — miris slavenais rokdziedātājs Fredijs Merkuris. Kā par to ziņoja laikraksti?

Fredijs Merkuris miris n o AIDS. Solists Fredijs Merkuris miris n o AIDS.

Vārdu savienojums — *mirt no*. Palūkosimies K.Milenbaha un J.Endzelīna "Latviešu valodas vārdnīcā", kā latviešu valodā izsaka šo nojēgumu.

Vārdnīcā ir šādi piemēri: *mirt a r diloni, mirt a r asinssērgu*. Toreiz AIDS vēl nebija. AIDS ir slimība, tāvad teiksim — *mirt a r AIDS*.

Iepriekšminētie teikumi labāk skanētu šādi: *Fredijs Merkuris miris a r AIDS. Solists Fredijs Merkuris miris a r AIDS.*

Atcerēsimies ne tikai briesmīgās slimības, bet arī — kā to dažādi pateikt: *var inficēties, var saslimt a r AIDS, var nomirt a r AIDS.*

Var nomirt arī n o sitieniem. Tāvad *no* lieto arī cēloņa nozīmē.

Izteiksme *mirt ar* ir seniskāka, ieteicama, bet ir gadījumi, kad var teikt *mirt no*.

Dz.P

Aiz vārda *nav* lietvārds vienmēr lietojams ģenitīvā. Piemēram, *man nav laika*, nevis *..nav laiks*. **Konflikta** (nevis *konflikts*) *patiesībā nav*. **Tēva** (nevis *tēvs*) *nav mājās*.

Dz.P.

nav (ar ģenitīvu)

Pēdējā laikā vārds *izpalikt* kļuvis gandrīz vai par modes vārdu, ko lieto daudzi žurnālisti.

Piemēram, *Neganti plosījās Vēja māte un tās karstgalviņi dēli. Locīja, ārdīja, plēsa un lauza, bet mēs tomēr izturējām. Arīdzan plūdi izpalika*.

Vēl kādi teikumi ar vārdu *izpalikt*: *Tovasar neizpalika arī daži skumji brīži. Tā kā pazuda viens airis, vizināšanās izpalika*.

Vārdu *izpalikt* ir noraidījis jau Jānis Endzelīns. Viņš raksta: "Jau dažkārt aizrādīts, ka šis pēc vācu *ausbleiben* darinātais ir rupjš un gluži lieks ģermānisms, ko nevar ar kādu *atpalikt* attaisnot." Un tomēr to vēl sastopam arī tagadējā valodā, piemēram, *incidents izpalika* (pareizi: *nenotika, neradās, negadījās*); labāk viņš tur būtu *izpalicis* (pareizi: *neieradies*).

Skaidrs, vārds *izpalikt* ir nevajadzīgs ģermānisms. Bet vai te vēl nav kas cits? Jā, latviešu valodā darbības vārdiem parasti ir tikai viens prie-

nebūt, neierasties, nenotikt, nevis *izpalikt*

dēklis, piemēram, *celt, pacelt, braukt, izbraukt*. Protams, varētu būt arī **noliegums** — *neizbraukt*. Bet vārdi ar diviem priedēkļiem, kā vārds *iz-pa-lik*t neatbilst latviešu valodas vārddarināšanas tradīcijām. Un tāpēc atzīti par neieteicamiem literārajā valodā ne vien kā nevēlamiem ģermānismi, bet arī kā kroplīgi darinājumi ar diviem priedēkļiem.

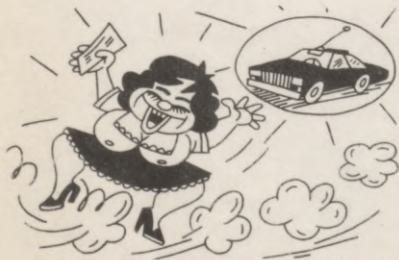
Dzirdami arī vārdi *piepacelt, piepalīdzēt*, kur arī ir divi priedēkļi *pie-, pa-*. Piemēram, *viņš runāja p i e p a c e l t ā balsi; mazais brālis arī p i e p a l ī d z ē j a vecākajam*. Šeit ir divi dažādi gadījumi. J.Endzelins kā *i z ņ ē m u m u* attaisno tādu gadījumu, kad priedēklis piešķir vārdam kādu nozīmes niansi, piem., *piepalīdzēt* — citiem vārdiem sakot — *nedaudz palīdzēt*.

Otrs līdzīgs vārds šajā ziņā — *izpārdot*, tas atšķiras nozīmes ziņā no vārda *pārdot*, savukārt vārds *pārdot* pēc nozīmes atšķiras no *dot*.

Tātad vārdus *izpārdot, piepalīdzēt* varētu lietot. Bet vārdi *piepacelt, piepaliekties* — nederīgi, jo ir divi priedēkļi un *pa-* nepiešķir nozīmes papildniansi.

Vārdā *at-pa-lik*t arī divi priedēkļi, bet vārdā *palikt* priedēkļa nozīme tikpat kā nav jūtama, runātāji neizjūt vārdā *palikt* priedēkli, nozīmes vārdiem *likt* un *palikt* ir ļoti atšķirīgas.

Tātad, ja priedēklis ir it kā saaudzis ar sakni un tiek uztverts kā saknes daļa — *palikt, atpalikt*, tad



Vizināšanās neizpaliks.

divi priedēkļi pieļaujami. Tāds ir arī vārds **pazīt**, **iepazīt**, kurā neizjūt *pa-* kā priedēkli.

Nobeigumā labosim sākumā minētos kļūdainos teikumus:

Arīdzan plūdu ne bija (nevis *plūdi izpalika*).

Tovasar bija arī daži skumji brīži (vai kā citādi, tikai bez vārda *neizpalikt*).

Vizināšanās nenotika (nevis *izpalika*).

Viņš runāja paceltā balsī (nevis *piepaceltā balsī*).

Dz.P.

Pievērsiet uzmanību vārdu *nekavējoši* un **neka-
vējoties** lietojumam! Lūk, divi gandrīz vienādi teikumi
ar šiem vārdiem:

Nekavējoši jāizvāc karaspēks no Latvijas un
Nekavējoties jāizvāc karaspēks no
Latvijas.

Jānis Endzelīns ir novērtējis *nekavējoši* kā nelai-
mīgu vārdu, kas varbūt ir radies kancelejās, piemēram,
teikumā:

... *pavēlēja to izdarīt nekavējoši*, tā tulkojot
krievu vārdu *немедленно* vai *незамедлительно*. Latviski
pareizi jālieto **nekavējoties**, nevis *nekavējoši*.

nekavējoties, nevis
nekavējoši

Tātad latviski saka: *Nekavējoties jāizvāc karaspēks no Latvijas*. Vārds *nekavējoties* jālieto arī citos līdzīgos teikumos: *Vispirms nekavējoties jāpieņem pilsonības likums*. *Nekavējoties sāgādāt kurināmo!*

Vēl kāds aplams teikums ar vārdu *nekavējošs*:

Džordžam Bušam izteikts lūgums pieprasīt *nekavējošu Kalnu Karabahas armēņu tautības iedzīvotāju deportācijas pārtraukšanu*. Protams, šajā teikumā neiederas *nekavējošu*. Labāk pārveidot visu teikumu un lietot vārdu *nekavējoties*, piemēram, šādi: *Džordžam Bušam izteikts lūgums — pieprasīt, lai nekavējoties pārtrauc Kalnu Karabahas armēņu iedzīvotāju izraidīšanu jeb deportāciju*.

Dz.P.

ne viens vien, vairāki,
nevis ne viens

Neviens nozīmē, ka nav neviena. Atdarīnot krievu valodu, tagad lieto arī vārdus *ne viens*, piemēram: *Privatizācijai būs vajadzīgs ne viens gads* (ne odin god). Latviski pareizi būtu: *Privatizācijai būs vajadzīgi vairāki gadi* vai arī *ne viens vien gads*.

Līdzīgi ir arī citi gadījumi. Nav labi teikt: *Maniem vecākiem piederēja ne maza zeme*. Labāk —

pieдерēja d i e z g a n d a u d z zemes (vai kā citādi).

Nav labi arī: *Viņš strādāja n e m a z*. Labāk: *Viņš strādāja d a u d z* (vai kā citādi).

J.K.

No 1940. — 1944. gadam, tā rakstīts piemiņas plāksnē, ko atklāja dziedonim Marisam Vētram, viņu cildinot 90. dzimšanas dienā. Bet kā to lasīt? Domāts, ka šai mājā viņš dzīvojis no 1940. gada līdz 1944. gadam. Bet kāpēc tā nav iekalts granītā? Pašreizējais variants atgādina latviešu valodas nepratēju papīrgrauzu valodu. Ja plāksnē trūcis vietas vārdam *līdz*, bija iespējams rakstīt vēl īsāk: *1940.—1944. gadā*.

Zēl, ka pirms plāksnes veidošanas nevienam nav ienācis prātā padomāt, lai valoda būtu nevainojama. Tagad Marisa Vētras piemiņai radusies laikam Rīgā vienīgā plāksne ar valodas negludumu. Jo ļaunāk tāpēc, ka Vētra ir arī rakstnieks.

Ar gadskaitļiem teikumos nereti gadās arī citādas kļūmes, vairums krievu valodas ietekmē. Nereti lasām: *1940.—1950. gados*. Latviešu valodā ne vienmēr lieto daudzskaitli, ja ir vairāk par vienu gadu. Latviski ir dažādas iespējas: *1940.—1950. gadā*, *1940. līdz 1950. gadā*, *no 1940. līdz 1950. gadam*. Bet ne *gados*. Ja sakām *no*, tad vajadzīgs arī *līdz*.

no ... līdz

Bet piemiņas plāksnēs iekaltam rakstījumam vajadzētu būt bez kļūmēm gan gadskaitļa rakstījuma, gan arī citādā ziņā.

J.K.

-ošs, -oša — nevietā
burvīga jaunava, nevis
apburoša jaunava
izšķirējs vārds,
izšķirīgais vārds, nevis
izšķirošais vārds
lēmēj(a) tiesības, nevis
lemjošās tiesības
lielais vairums, nevis
nospiedošais vairums

Lasiet skaļi nākamo teikumu un mēģiniet pateikt, kas tajā nepatīkams!

Un tā veidojas koptēls — sevi pašsaustošs un par to skaļi gaviļējošs personāžs.

Droši vien ausīs vēl skan šņākšana. Un tieši tās dēļ valodnieki neiesaka bieži lietot divdabjus ar izskaņu -ošs, lietvārdus ar izskaņu -šana. Jānis Endzelīns divdabju ar -ošs, -oša vietā ieteic lietot citus vārdus, īpaši, **ja darbības vārds ir pārejošs**. Piemēram, *a p b u r o š a jaunava*, labāk — **burvīga jaunava** jeb **viņa varēja tiešām apburt**; *viņa balss ir brīvi plūstoša*, labāk — **viņa balss plūst brīvi**; *izšķirošais vārds*, labāk — **izšķirīgais** jeb **izšķirējs vārds**; *lemjošās tiesības*, labāk — **lēmēja tiesības**.

Jānis Endzelīns min vēl citus nevēlamus vārdus, kā arī atsevišķus vārdu savienojumus, kas latviešu valodā nebūtu ieteicami gan šņakoņas dēļ, gan kā nevēlami pārcēlumi no citām valodām. Piemēram, saka — *nospiedošais vairums*, bet latviski pareizi ir — **gandrīz visi**.

Kļūdains ir teikums: *Nospiedošais vairums balsoja pret*. Latviski runājot — *Gandrīz visi balsoja pret* jeb *Viss lielais vairums balsoja pret*.

Vārdu *sekojošs* nevajag lietot pēc krieviskā *slēdušči* parauga, daudz latviskāks būtu vārds *šāds*. Piemēram, *pieņemt sekojoši dokumenti*, labāk — *pieņemt šādus dokumentus*.

Pēdējā laikā bieži lieto vārdu *esošs*, kas daudzos teikumos ir lieks, piemēram: *.. atbalstīsim esošās bērnu sporta skolas* ..

Protams, jo neesošas jau nevar atbalstīt. Tāpēc veidosim teikumu bez vārda *esošs* — *atbalstīsim bērnu sporta skolas*.

Vēl kāds teikums: *Esošais ģimenes budžets ir neliels*. Labāk — *tagadējais ģimenes budžets* ..

Izvairīsimies no biežas divdabju -ošs, -oša lietošanas, lai saglabātu latviešu valodai raksturīgo skanējumu.

Dz.P.

Pievērsīsimies prievārdiem *par* un *pa*. Piemēri: *Eju pa ielu un domāju par mājām*. Te viss ir pareizi — *iet pa ielu* (vietas nozīme) un *domāt par kaut ko*, tāpat *rakstīt, ziņot, stāstīt par kaut ko*. Un tagad kļūdains teikums:



Apburoša jaunava.

pa un par

Bušs devies braucienā p a r Tālo Austrumu valstīm. Labosim: Bušs devies braucienā p a Tālo Austrumu valstīm, bet lasu p a r šo braucienu.

Dz.P.

papildināt, mainīt
(sarakstu), nevis *ienest*
izmaiņas (sarakstā)

Ienest izmaiņas sarakstā liekas komiski, jo asociējas ar kāda priekšmeta vai smaguma ienešanu kaut kur. Bet kāpēc tā runā?

Daudzi pieraduši vairāk runāt krieviski nekā latviski, taču latviešu valodā vārdu *nest* nelieto tā kā krievu valodā, tam ir citas nozīmes. Ja to neievēro, vārdi gan ir latviešu, bet visa izteiksme — krieviska, jo teikums vārds vārdā tulkots no krievu sapulču leksikas.

Piemērs: *Sekretariāts ir ienesis izmaiņas runātāju sarakstā*. Latviski šos teikumus saka šādi: ***Sekretariāts ir papildinājis*** (vai arī ***labojis, mainījis***) *runātāju sarakstu*, nevis *ienesis izmaiņas sarakstā*.

Dz.P.

pārskats, nevis *atskaite*

Nereti ir vajadzība sniegt ziņas par kādā laika posmā veikto darbu. Šo ziņu kopuma apzīmēšanai pēdējos gadu desmitos sastopami divi vārdi — *atskaite* un

pārskats. Pašu šo ziņu apkopošanu dēvē par *atskai-
tīšanos* un **pārskata gatavošanu**, saka arī *atskaitīties*
un **sniegt pārskatu**, **lasīt pārskata ziņojumu** un
vēl citādi. Jau uzmetot acis šiem vārdiem, redzams,
ka **atskaite** un *atskaitīties* līdzinās krievu *otčot* un
otčityvat'sja un ir burtiski šo krievu vārdu tulkojumi.
K.Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcā, ko rediģējis
J.Endzelins, nav vārdu *atskaite* un *atskaitīties* (sniegt
ziņas par paveikto darbu), bet ir jaunvārds **pārskats**.

Latviešu literārās valodas vārdnīcā, kuras sējumi
nākuši klajā septiņdesmitajos un astoņdesmitajos
gados, ir gan **pārskats**, gan arī *atskaite* un *atskaitīties*.
Šīs vārdnīcas nosaukumā gan ir vārds "literārās",
tomēr tās autori ir deklarējuši, ka nebūt ne viss
vārdnīcā ievietotais esot literārs, bet gan apzīmējot
"latviešu valodas reālo situāciju". Zinām, ka pēdējos
gadu desmitos latviešu valoda ir piesārņojusies ar
nevajadzīgiem aizguvumiem un burtiskiem
tulkojumiem no krievu valodas, kuri visai lielā skaitā
ievietoti Latviešu l i t e r ā r ā s valodas vārdnīcā.
Bet šās vārdnīcas autori savukārt izdevumā "Latviešu
valodas kultūras jautājumi" ir ieteikuši lietot vārdu
pārskats, nevis *atskaite* un *atskaitīties*. Pēdējam
atzinumam var visnotaļ pievienoties. Lieki pārpēmumi
no krievu valodas nav vajadzīgi labā latviešu valodā.

Tātad teiksim — **pārskats**, **pārskata ziņojums**,
pārskata koncerts, **pārskata izstāde**, **sāgatavot**



Atskaite un atskaitīties.

pārskatu, sniegt pārskatu utt., nevis *atskaite un atskaitīties*. Pēdējie divi vārdi var derēt vienīgi birokrātu valodas tēlojumam literāros darbos.

J.K.

*pārtraukt,
pārtraukšana*, nevis
saraut, saraušana



Telefona sakari tika sarauti.

Krievu valodas nevajadzīgas ietekmes dēļ pēdējos gados latviešu valodā vārdu *pārtraukt, pārtraukšana* vietā sākti bez vajadzības lietot *saraut, saraušana* (sal. krievu *razryvatj, razryv*), piemēram, šādos teikumos:

Baltijas valstīm nav jābaidās no ekonomisko saišu saraušanas ar pašreizējo Padomju Savienību. Telefona sakari ar šo muitas posteni tika sarauti pulksten divdesmit vienos. Pašlaik ir aktuāls jautājums par diplomātisko sakaru atjaunošanu ar Izraēlu, ko Padomju Savienība sarāva vairāk nekā pirms 20 gadiem.

Labāk būtu teikt — *ekonomisko sakaru pārtraukšana, telefona sakari tika pārtraukti, diplomātiskos sakarus pārtrauca*.

Liekas, nav veiksmīgs ieteikums kādā 1989. gadā izdotā vārdnīcā lietot teicienu *saraut saites ar ārpusauli*. Arī te labāk būtu *pārtraukt saites* (vai *sakarus*).

Bet pareizs vārda *saraut* lietojums ir šādos teikumos: *Aukla piņķējās, līdz beidzot viņi to nepacietībā sarāva. Kurmis, rokot medību alas,*

izcilā augus un s a r a u j sakņu sistēmu. Slimnieks s a r ā v a pieri krunkās. Pēdējie (un vēl citi) piemēri pareizam vārda *saraut* lietojumam minēti Latviešu literārās valodas vārdnīcā.

Bet nav vajadzības lietot vārdus *saraut*, *saraušana* tādos gadījumos, kad latviešu valodā piemērotāki ir vārdi *pārtraukt*, *pārtraukšana*.

J.K.

Masu informācijas līdzekļi ziņoja, ka jūlijā noticis *V i s p a s a u l e s latviešu zinātņu kongress*. Šai nosaukumā ir divas kļūmes. Pirmā — vai tad ir *l a t v i e š u zinātnes*? Tā vedas domāt pēc šāda nosaukuma izlasīšanas. Patiesībā kongresā bija sapulcējušies latviešu *z i n ā t n i e k i*. Otrā kļūme — kāpēc *vispasaules*? Jo vairāk tādēļ, ka gandrīz vienlaikus Latvijā notika *P a s a u l e s latviešu agronomu kongress*, *P a s a u l e s latviešu izglītības darbinieku konference* (ko sauca arī par "Ministere-2-Rīga"). Šais dienās Latvijā no ārzemēm bija ieradušies arī *P a s a u l e s brīvo latviešu apvienības* pārstāvji. Latviešu valodā nav vajadzības teikt *vispasaules kongress*, jo to pašu izsaka *pasaules kongress*. Vārds *vispasaules* ir burtisks krievu vārda *vsemirnyj* tulkojums. Latviešu valodā piekabinājums *vis-* vārda *pasaules* priekšā ir lieks krievu valodas atdarinājums.

pasaules, nevis
vispasaules

Agronomi un izglītības darbinieki pratuši nosaukt savus saietus latviskos vārdos. Latvisks ir arī **P a s a u l e s b r ī v o l a t v i e š u a p v i e n ī b a s** nosaukums. Pareizi vajadzētu arī būt — **P a s a u l e s l a t v i e š u z i n ā t n i e k u k o n g r e s s**. Žēl, ka šā sarikojuma nosaukumu veidojuši nomenklatūras darbinieki ar notrulinājušos latviešu valodas izjūtu.

Padomju gados vārds *vispasaules* ievietots arī vairākās vārdnīcās, bet redzams, ka tam ir tā pati nozīme, kas vārdam **pasaules**. Tāpēc latviski būtu ieteicams teikt ne tikai **pasaules kongress, pasaules konference, pasaules apvienība**, bet arī **pasaules izstāde, pasaules meistarsacīkstes, pasaules rekords, pasaules tirgus** utt. — bez liekā, krieviskā piekabinājuma *vis-*.

J.K.

pašreiz, nevis **patreiz**

Daudziem runātājiem tagad ļoti iepatīcies vārds **pašreiz**. Tikai žēl, ka vairums to runā nepareizi — **patreiz**. Diemžēl šāda nepareiza forma itin bieži dzirdama arī vairāku augstu amatpersonu runā. Pirms vairākiem gadiem kādā rakstā bija pat mēģināts nepareizo formu atzīt par lietojamu. Tā it kā skanot labāk par **pašreiz**. Bet vai tad skaņa š ir nepareiza?

Latviešu valodā ir diezgan daudz vārdu, kas cilmes ziņā ir līdzīgi vārdam **pašreiz**. Šim vārdam retāk ir

arī forma *pašureiz*. Gan *pašreiz*, gan retākais *pašureiz* radušies no *pašu reizi*. Līdzīgi radušies arī vārdi *šodien*, *šogad*, *šonakt*, *šonedēļ*, *šorīt*, *šovakar*, *šovasar*, *tolaik*, *tonakt*, *toreiz*, *vienreiz* un daudzi citi.

Vārds *pašreiz* nekādi nevar būt radies no *patu reizi*, un tāpēc tagad bieži dzirdamais *patreiz* nav uzskatāms par pareizu. Ir vēl kāda iespēja, kā var būt radies nepareizais *patreiz*, proti — ņemot pirmo daļu no pareizā vārda *patlaban* un otru daļu no vārda *pašreiz*. Tomēr arī šī iespēja nevar kaut cik attaisnot *patreiz* lietošanu.

Vēl ir jautājums: kā pareizi būtu jāizrunā vārds *pašreiz* — ar uzsvaru pirmajā vai otrajā zilbē? Nepareizo *patreiz* parasti runā ar otras zilbes uzsvaru tāpat kā *patlaban*. Un tagad arī tie runātāji, kas saka *pašreiz*, parasti to uzsver otrajā zilbē. Bet var uzsvērt arī pirmajā zilbē. K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcā vārdam *pašreiz* nav norādīts otras zilbes uzsvars. Vārdnīcas papildinājumos vienā izloksnē minēts arī otrās zilbes uzsvars. Latviešu literārās valodas vārdnīcā ieteikts tikai otrās zilbes uzsvars. Bet 1981. gadā izdotajā Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā pieļauta izruna ar uzsvaru gan vienā, gan otrā zilbē. Latviešu valodai pieņemamāks būtu pirmās zilbes uzsvars. Ar pirmās zilbes uzsvaru un arī ar š jārunā vārds *pašreizējs*.

Bet kā atbrīvoties no nepareizā *patreiz*? Varbūt rīkoties tā kā Vācijas parlamentā — ieteikt kādu laiku pēc iespējas izvairīties pavisam no šo vārdu lietošanas.

J.K.

pirms, nevis *atpakaļ*

Izplatīta kļūda ir vārda *atpakaļ* lietošana laika nozīmē. Šī vārda lietošana prievārda *pirms* vietā radusies krievu valodas ietekmē, sal. *divus gadus atpakaļ* un *dva goda nazad*.

Ievērojiet:

Pirms 12 gadiem (nevis *12 gadus atpakaļ*)
sākās ekonomiska reforma. Vēl pirms pāris gadiem (nevis *pāris gadus atpakaļ*) ***saimnieks***
šo mežu būtu sakārtojis.

Dz.P.

priekš

Prievārds *priekš* nav jālieto tur, kur var izteikties ar vārdu datīvā. Piemēram, *nopirkt labību priekš sēklas* (pareizi: *sēklai*). (Pēc J.Endzelīna "Dažādas valodas kļūdas".)

Vēl kāds kļūdainais teikums:

Vai jūs arī priekš sevis gatavojat kādus

izstrādājumus? Pareizi: *Vai jūs arī sev gatavojat kādus izstrādājumus?*

Bet — *mājskolotājam nav naudas un priekš mājskolotājas nav naudas.*

Dz.P.

Tagad diezgan bieži dzird vārdu *priekšsēdis* jau ierastā *priekšsēdētājs* vietā. Vai tā ir modes lieta vai vēlme meklēt ko citu?

Vārdus *priekšsēdis* un *priekšsēdētājs* savulaik izvērtējis profesors J.Endzelīns. Viņš norādījis: "Nav mums verba *priekšsēdēt*, un tāpēc *priekšsēdis* būtu latviskāks par *priekšsēdētāju*."

Tātad vārds *priekšsēdis* ir Endzelīna ieteikums, bet *priekšsēdētājs* — burtisks tulkojums un tāpēc tuvāks krievu valodai, bet nu jau ierasts.

Dz.P.

Latviešu valodā labā stilā var būt pēc kārtas ne vairāk par vienu prievārdu. Kā zināms, prievārdi norāda dažādas attiecības starp pilnnozīmes vārdiem. Bet prievārdu sablīvējuma dēļ šīs attiecības kļūst neskaidras. Tomēr nekoptā valodā, dažkārt arī burtiskos tulkojumos no citām valodām gadās teikumi, kuros pēc kārtas ir divi prievārdi. Lai šādu kļūmi

priekšsēdis un
priekšsēdētājs

prievārdu lietošana (divi
prievārdi blakus)

novērstu, teikums jāpārveido. Ir dažādas iespējas: var mainīt vārdu secību, ieviest palīgteikumu un citas.

Nepareizs teikums:

Klausītāji referentam izteica pateicību p a r l ī d z šim nezināmo informāciju. Labāk būtu tā: Klausītāji pateicās referentam p a r jauno informāciju. Vai arī: Klausītāji pateicās referentam p a r informāciju, kas līdz šim nebija zināma.

Cits nepareizs teikums:

No p ē c līdzšinējām ziņām veidotiem pārskatiem redzams, ka ražošanas apjoms varētu tuvojies divdesmit miljoniem ķieģeļu gadā. Pareizi: No pārskatiem, kas veidoti p ē c līdzšinējām ziņām, redzams, ka ražošanas apjoms varētu tuvojies divdesmit miljoniem ķieģeļu gadā.

Vēl kāds pavisam neveikls teikums:

Notika satikšanās a r n o ārzemēm ieradušamies meliorācijas sistēmu speciālistiem. Šai teikumā lietota latviešu valodā neiespējama forma ieradušamies. Satikšanās vietā labāk būtu tikšanās, bet vislabāk būtu vārdus notika satikšanās aizstāt ar citu vārdu. Un jātiek valā no sablīvējuma ar no, tāpēc minēto teikumu varētu pārveidot šādi: Tikāties a r meliorācijas sistēmu speciālistiem, kas bija ieradušies no ārzemēm.

J.K.

Vārdu *pulksten* lieto, norādot pulksteņa laiku, piemēram: *Pulksten deviņos* (nevis *pulkstens deviņos*) *sākas raidījums*.

Pulkstenis ar nozīmi mehānisms laika mērīšanai' lietojams vienskaitļa nominatīvā tikai ar galotni *-is*, nevis *-s*. Piemēram, *pulkstenis rāda deviņi, pulkste-
nis klusi tikšķ*.

Dz.P.

pulksten un *pulkstenis*,
nevis *pulkstens*

Ir teiciens — izdzen velnu pa durvīm, viņš lien atpakaļ pa logu. Dažkārt tā notiek arī valodā. Kopš jaunlatviešu laika no latviešu valodas ir skaustas dažādas vācu valodas ietekmju dēļ radušās parādības. Bet gadās, ka līdzīga parādība ir krievu valodā. Un pēdējos piecdesmit gados tā atkal sākusi ieviesties latviešu valodā. Esam vairākus gadu desmitus dzīvojuši nevienlīdzīgas divvalodības apstākļos, krievu valodas ietekme ir ļoti stipra, rusifikācijas dēļ mūsu valodas izjūta sākusi notrulināties.

Un esam sākuši lietot, piemēram, vārdu *reti* ar nozīmi 'ļoti'. Vairāk nekā pirms pusgadsimta pret to vērsās Jānis Endzelīns kā pret vācisku ietekmi.

Tagad tikpat nevajadzīgi šis vārds sācis nostiprināties krievu valodas ietekmē, gluži tāpat radot pārpratumus. Kādā izdevumā bija rakstīts:

reti kā pretstats vārdam
bieži, nevis ar nozīmi 'ļoti'

Septembrī laika apstākļi bija *reti slikti*, tāpēc radušās grūtības ražas novākšanā. No šā teikuma vedas domāt, ka ražas novākšanai būtu vajadzējis veikties bez sarežģījumiem, ja laiks tikai reti bijis slikts. Tomēr septembris bija *ļoti* lietains. Tātad laiks nevis *reti*, bet gan *lielāko tiesu* bija neizdevīgs ražas novākšanai. Tāpēc minētais teikums pareizi bija jāsaka tā: **Septembrī laika apstākļi bija *ļoti slikti*** (nevis *reti slikti*), **tāpēc radušās grūtības ražas novākšanā**. Varētu teikt arī citādi: ***ļoti* neizdevīgi, *pavisam nelabvēlīgi*** vai vēl kā citādi.

Cits kļūmīgs teikums:

*Esterhāzi pili mūzikas vajadzēja daudz, bet komponists Haidns bija *reti* apzinīgs un čakls*. Patiesībā komponists bija nevis *reti*, bet gan *vienmēr* apzinīgs un čakls, un tas teikumā bija jāsaka: ***Esterhāzi pili mūzikas vajadzēja daudz, un komponists Haidns *vienmēr* bija apzinīgs un čakls***.

Vēl kāds pārprotams teikums:

*Koncerta kopīgais mākslinieciskais rezultāts bija ne vien oriģināls, bet arī *reti* poētisks*. Šai teikumā vai nu vārds *reti* jāizlaiž, vai arī tā vietā jālieto kāds cits vārds: ***Koncerta kopīgais mākslinieciskais rezultāts bija ne vien oriģināls, bet arī *ļoti* poētisks***.

J.K.

Latvieši ir tā pieraduši pie krieviskas izteiksmes, ka nejūt tās nelatviskumu. Pievērsīsimies dažiem izteicieniem, kas vārds vārdā pārcelti no krievu valodas. Par šādiem izteicieniem jau trīsdesmitajos gados rakstījis Jānis Endzelīns.

Krievu valodā saka — *runa iet* par kaut ko, bet latvietim jāsaka nevis *runa iet*, bet gan *runa ir* vai *nao* par kaut ko. Piemēram, *runa ir par dzīvokļu sadali*, nevis *runa iet par dzīvokļu sadali*.

Vēl citi valodas piemēri:

Runa iet par mūsu aizsardzības koncepciju (pareizi: *runa ir par*..) *Runa neiet* par medicīnas darbiniekiem (pareizi: *runa nav par*..).

Ja latvietis saka: *Nemt dalību kongresa darbā*, tad tas jau ir tiešs pārcēlums no krievu valodas. Latviski runājot, saka — *piedalīties kongresa darbā*.

Visai bieži dzird sakām — *iznesa lēmumu*. Vai tiešām ar nešanu? Latviski būtu jāsaka: *kongress, sesija nolēma*. Tāpat nevar teikt: *nest dienestu*, bet gan *būt dienestā*.

Bieži dzirdam nevietā vārdu *vest*. Latvieši sākuši teikt tāpat kā krievi — *izvest remontu*, *atremontēt*, nevis *remontēt* vai *izremontēt*. Dzirdams arī — *pievest piemēru*, *argumentu*. Liekas, ka pavadā ved piemēru... Tāpēc labāk teiksim nevis *pie-*

runa ir, nav, nevis *runa iet, neiet*

piedalīties, nevis *ņemt dalību*

nolemt, nevis *iznest lēmumu*

minēt piemēru,

argumentēt, nevis *pievest piemēru*



Nest dienestu.

v e s t piemēru, bet gan m i n ē t piemēru, argumentu vai citēt.

Dažās publiskās runās latvieši saka — *gribu p a s v ī t r o t* to un to. Latviski jāsaka — *gribu u z s v ē r t, i z c e l t, a k c e n t ē t, p i e v ē r s t u z m a n ī b u.*

Nobeidzot kādu tematu, dzird sakām — *jautājums i z s m e l t s.* Labāk: *jautājums i z s p r i e s t s, p ā r r u n ā t s.*

Dz.P.

sakarā ar, sakarā

Kārtojot dažādas lietas, nepieciešams rakstīt iesniegumus, paskaidrojumus, paziņojumus, kuros bieži lietojam vārdu *sakarā*. Piemēram, *s a k a r ā a r dzīvokļa maiņu lūdzu pāradresēt uz citu pasta nodaļu laikrakstus.* Tātad vārdu savienojums *sakarā ar raksturīgs lietišķajos rakstos* kanceleju darbā.

Valodas praksē ir vērojumi par vārda *sakarā* nevajadzīgu lietojumu publicistikā. Aplūkosim šādus nevēlamus gadījumus:

Uznēmums likvidēts. Ko tu gribi sacīt šajā s a k a r ā? Labāk: Ko tu gribi sacīt par to?

Otrs kļūdainais teikums:

Šo jautājumu s a k a r ā es gribētu teikt, ka mani pārsteidza to labvēlīgais tonis. Labosim: P a r šiem

jautājumiem es gribētu teikt, nevis šo jautājumu sakarā...

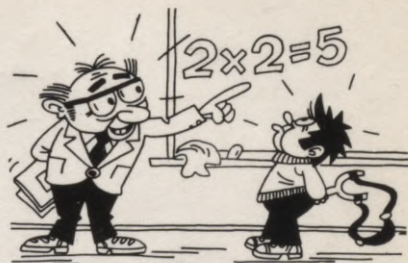
Ir gadījumi, kad kancelejiskā sakarā ar vietā var lietot vārdu **dēļ**. Piemēram, kļūdainš teikums: **Sakarā ar karsto laiku iespējami ugunsgrēki**. Labāk: **Karstā laika dēļ iespējami ugunsgrēki**.

Vēl cits kļūdainš teikums:

Sakarā ar kurināmā deficītu laikus jāievieš tā patēriņa ierobežojumi. Labāk: **Kurināmā deficīta dēļ...**

Nelietosim kancelejisko stilu publicistikā! Piemēram: **Sakarā ar gada beigām rīkosim karnevālu**. Labāk: **Vecgada vakarā rīkosim karnevālu**. Ko tu gribi sacīt šajā sakarā? Labāk: **Ko tu gribi par to sacīt? Aukstā laika dēļ** (nevis sakarā) **iespējami ūdensvada bojājumi**.

Dz.P.



Ko tu gribi sacīt šajā sakarā?

Līdz 1980. gadam latviešu valodā lietoja tikai vārdus **vārāmā sāls**. Bet ķīmijā dažādi sāļi ir vīriešu dzimtē. Uz to pamatojoties, bija izteikts priekšlikums arī **vārāmo sāli** lietot vīriešu dzimtē. Tā ir ierakstīts arī vairākās vārdnīcās un norādījumos pirms 10 gadiem. Tomēr valodas praksē šis ieteikums nav nostiprinājies.

sāls

*sapulce, sanāksme,
saiets, arī mītiņš*

Pirmkārt, jau ilgu laiku valodā ir parasts lietot formu *vārāmā sāls*. Otrkārt, *vārāmā sāls* (atšķirībā no pārējiem sāļiem) ir lietojama ēšanā.

Tāpēc ieteicams lietot arī turpmāk vārdus *vārāmā sāls* (nevis *vārāmais sāls*, kas izklausās pēc kaut kā neēdama).

J.K.

Vārds *mītiņš* latviešu valodā tiek lietots ap 100 gadu. Populārs tas kļuva 1905. gadā. Vārds ir tā laika presē, arī gadsimta sākuma vārdnīcās. 1912. gadā izdotajā Svešvārdu vārdnīcā norādīts, ka vārds *mītiņš* aizgūts no angļu valodas un nozīmē 'atklāta tautas sapulce svarīgu sabiedrisku jautājumu izspriešanai'. Šis vārds ir arī J. Endzelina rediģētajā K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcas II sējumā (kas iespiests 1925.—1927. gadā). 1940. un 1941. gadā šo vārdu sāka lietot (krievu valodas ietekmē) daudz plašāk nekā līdz tam, pārsvarā ar šo vārdu apzīmēja komunistisku organizāciju rīkotas masu sanāksmes.

Mūsdienās vārdu *mītiņš* lieto ar nozīmi 'masu sapulce, kas ir veltīta kādam aktuālam, parasti politiskam, jautājumam' (Latviešu literārās valodas vārdnīca, V sēj., kas izdots 1984. g.), 'publiska masu sapulce savas, parasti politiskās, nostājas izteikšanai' (Latviešu literārās valodas vārdnīca, kas izdota 1987. g.).

Ikvienu organizācija var saukt savas rīkotās masu sanāksmes tādos vārdos, kā vēlas. Protams, nav prātīgi, ja visas sauktu tikai par *mītiņiem*. Latviešu valodā ir savi vārdi — *tautas sapulce, sapulce, sanāksme* un citi. Latviešu valodā ārzemēs nostiprinājies vārds *saiets*. Latvijas informācijas līdzekļi apmēram līdz 80. gadu vidum to lietoja parasti ar negatīvu nozīmi, bet pēdējos gados arī mums tas dzirdams neitrālā nozīmē. Tātad var lietot arī vārdus *sanāksme, saiets* un citus.

Ir ne visai laba mode lietot svešvārdus, kur vien iespējams. Tas attiecas arī uz vārdu *mītiņš*.

J.K.

Salīdziniet šādas frāzes!

Latviešu un leišu valoda, bet krieviski — *latišskij i ņitovskij jaziki*.

Latviešu un leišu valoda — vārds *valoda* aiz diviem vienlīdzīgiem teikuma locekļiem ir vienskaitlī, bet krievu valodā — *latišskij i ņitovskij jaziki* — vārds *jaziki* — daudzskaitlī.

Kāpēc gan latvieši lieto vienskaitli, ja minētas divas valodas? Šajā gadījumā *skaitīšana nenotiek, bet gan saskaņošana*. Uz vārdu *valoda* attiecas vārdi *latviešu* un *leišu*, bet skaitlī saskaņo tikai ar vienu vārdu, kas atrodas blakus apzīmējamam vārdam, —

(vārdu) saskaņošana

a) *latviešu un leišu*

valoda (lietvārds

vienskaitlī), nevis *latviešu un leišu valodas*,

Aina un Jānis Bērziņi

leišu — valoda, tas ir tad, ja vienlīdzīgie teikuma locekļi ir izteikti ar lietvārdu ģenitīvā.

Šo latviešiem raksturīgo konstrukciju jau aprakstījis Jānis Endzelins rakstā "Dažādas valodas kļūdas". Viņš min arī citus raksturīgus piemērus — *Cēsu un Valmieras apriņķis* (nevis *apriņķi*), *Burtnieku un Lubāna ezers* (nevis *ezeri*).

1907. gadā "Latviešu gramatikā" Jānis Endzelins un Kārlis Milenbahs norāda, ka šajā ziņā latviešu valoda tuvāka vācu valodai. Salīdziniet — *die deutsche und die lettische Sprache*. Šāda tradīcija ir arī citās valodās, mēs neesam vienīgie.

Teikumi, kuros nav latviskais vienskaitlis, bet gan krieviskais daudzskaitlis:

Izdevniecība laidusi klajā dziesmu krājumu balsij un klavierēm latviešu un krievu valodās. Tika atliktas spēles ar Odesas un Minskas komandām. Jūsu palīdzību gaida Talsu, Ogres un Madonas rajonos. Labosim: latviski saka — izdots dziesmu krājums latviešu un krievu valodā (nevis *valodās*), *sporta spēles atliktas ar Odesas un Minskas komandu* (nevis *komandām*), *palīdzību gaida Talsu, Ogres un Madonas rajonā* (nevis *rajonos*).

Vai arī latviešu valodā nevar lietot daudzskaitli tad, ja varētu rasties pārpratumi, piemēram: *Pasākumi notiek Andreja Upīša un Smilģa muzejā*. Varētu

saprast, ka runa ir par vienu muzeju, kaut gan minētas divas dažādas vietas.

Protams, šādos gadījumos jālieto daudzskaitlis, lai nebūtu pārpratumu, — *pasākumi notiek Andreja Upīša un Smilga muzejos*. Bet citos gadījumos — tikai vienskaitlis.

Uzvārdu lieto daudzskaitli, ja to attiecina uz vairākām personām. Piemēri: *Aina un Jānis Bērziņi, Laima un Laila Bērziņas, Juris un Valdis Bērziņi*.

Dz.P.

Vienskaitļa un daudzskaitļa lietošana tādās konstrukcijās kā, piemēram, *piektā un sestā diena* dažiem rada grūtības. Kārtas skaitļa vārdi — *piektā* un *sestā* — paskaidro lietvārdu *diena*, ko latviešu valodā lieto vienskaitlī, — *piektā un sestā diena*.

Bet Rīgas Informācijas biroja "Forums" biļetena "Pilsēta" 27. numurā par horoskopiem rakstīts: *... taktiski smalki izstrādātos plānus var piektajā un sestajā datumos izjaukt Skorpioni*. Un vēl: *... atsakoties no dejošanas septītajā un devītajā datumos*. Tā ir krieviska izteiksme. Informācija droši vien ir tulkojums vai arī tās autoram krievu valodā ir vieglāk izteikties.

Kļūdainās frāzes *piektajā un sestajā datumos*

b) *piektajā un sestajā datumā*, nevis *datumos*

vietā jābūt *piektajā un sestajā d a t u m ā* (nevis *d a t u m o s*), tāpat otrā piemērā — *atsakoties no deļošanas septītajā un devītajā d a t u m ā* (nevis *d a t u m o s*).

Šo latviešiem raksturīgo konstrukciju jau 1907. gadā "Latviešu gramatikā" aprakstījis J. Endzelīns un K. Milēnbahs: "Kad divi vai vairāki apzīmētāji attiecas uz vienādiem lietu vārdiem, tad gan apzīmētājs, gan apzīmējamie vārdi ir vienskaitli, piemēram, *Vecā un jaunā d e r ī b a, trešais, ceturtais un piektais b a u s l i s, latviešu un krievu v a l o d a . .*" (240. lpp.)

Dz.P.

(vārdu) secība

a) *Rīgas pilsēta*, nevis
pilsēta Rīga

Ogres upe, nevis *upe Ogre*
Kraukļu pagasts, nevis
pagasts Kraukļi

Salīdziniet vārdu secību latviešu un krievu valodā!

Rīgas pilsēta — gorod Rīga, *Ogres upe* — reka Ogre, *Kraukļu pagasts* — volostj Kraukļi.

Latviešu un krievu valodā atšķiras vārdu secība. Diemžēl latvieši sākuši runāt ar nelatvisku vārdu secību. Lūk, daži kļūdaini teikumi:

Cēlāmiņi pāri upei Ebro. Latviski jāsaka — *Ebro upei*, nevis *upei Ebro*.

Kādreiz sabiedriski rosīgajā pagastā Kraukļi bija ieviesusies pamestība un vienaldzība. Pareizi — *Kraukļu pagastā*, nevis *pagastā Kraukļi*.

Hercogam Jēkabam bija kolonijas — Gambija un sala Tobago. Pareizi — Tobago sala.

Ne vienmēr vietas nosaukumam vajag pievienot nomenklatūras vārdus, tādus kā *pilsēta, upe, pagasts, ezers, kalns* u.c. Pēc tiem nav īpašas nepieciešamības, ja runājam par Latviju, var teikt tikai *Rīga, Ogre* (nepievienojot vārdu *pilsēta*), *Kraukļi, Daugava*.

Paskaidrojošie vārdi dažkārt var derēt, ja vienā vārdā nosaukti dažādi objekti, piemēram, *Ogres upe, Ogres pagasts, Ogres pilsēta*. Šādi paskaidrojumi var būt derīgi arī tad, ja runājam par kādas tālas zemes nezināmu vietu, piemēram, *Ili upe, Komo kalns, Fao salas*.

Šādi paskaidrojošie vārdi labi iederas, ja vārds ir nelo-
kāms, piemēram, *līdz Veru pilsētai desmit kilometru; brauciens uz Tegu pilsētu*.

Atcerēsimies! Latviešu valodā pirmais ir vietas nosaukums ģenitīvā — *Ogres pilsēta* (nevis *pilsēta Ogre*), *Ili upe* (nevis *upe Ili*), *Tegu pilsēta* (nevis *pilsēta Tegu*).

J.K.

Periodikā un nomenklatūras darbinieku runās ne-
reti sastopami teikumi, kuros starp apzīmētāju ģenitīvā un apzīmējamo vārdu (piemēram, *iedzīvotāju grupas*) iesprauž palīgteikumu vai kādus citus vārdus (piemē-

apzīmētājs ģenitīvā
nav šķirams no
apzīmējamā vārda

ram, iedzīvotāju, kas nav LR pilsoņi, grupas). Kā zināms, latviešu valodā apzīmētāju, kas izteikts ar lietvārdu ģenitīvā, nevar šķirt no apzīmējamā vārda. Piemērs:

Saeimas vēlēšanās bez Latvijas Republikas pilsoņiem un to pēcnācējiem piedalās arī stingri noteiktas iedzīvotāju, kas nav Latvijas Republikas pilsoņi, grupas. Pareizi — . . . piedalās arī stingri noteiktas to iedzīvotāju grupas, kuri nav Latvijas Republikas pilsoņi.

Iespējami arī citi pareizi teikumu veidojumi.

Vel citi aplami piemēri:

Latvijā nav valsti pārstāvoša orgāna, kurš nodarbotos ar pilsoņu izbraukšanas uz darbu ārzemēs regulēšanu. Jums būs interesanti paklausīties šo vīru, kas tik ilgus gadus palikuši uzticīgi savai profesijai, teikto.

Lietuvas parlamentā notika pēdējā darba grupa, kas izveidota, lai izstrādātu jaunās Lietuvas konstitūcijas projektu, sēde.

Krievu valodā apzīmētājs ģenitīvā ir aiz apzīmējamā vārda (*регулировка выезда*), turpretim latviešu valodā — apzīmējamā vārda priekšā. Minētie teikumi radušies, vai nu burtiski tulkojot, pārceļot apzīmētāju ar visu palīgteikumu apzīmējamā vārda priekšā, vai arī veidojot latviski aplamus teikumus pēc šādu pārcēlumu parauga. Minētie teikumi latviski varētu būt šādi:



Būs interesanti paklausīties šo vīru teikto.

Latvijā nav valsts iestādes, kas regulētu pilsoņu izbraukšanu uz darbu ārzemēs. Jums būs interesanti uz klausīt šos vīrus, kas tik ilgu gadu palikuši uzticīgi savai profesijai.

Lietuvas parlamentā izveidota darba grupa, lai izstrādātu jaunās Lietuvas konstitūcijas projektu; notika grupas pēdējā sēde, vai arī Lietuvas parlamentā notika pēdējā sēde darba grupai, kas izveidota, lai izstrādātu jaunās Lietuvas konstitūcijas projektu.

J.K.

Vācu un angļu personvārdos un vietvārdos krievu valodā divskanis *ai* nereti sastopams divskaņa *ei* vietā. Krievu valodā tā rikojas tāpēc, ka ar šādu pārveidojumu cenšas atdarināt oriģinālvalodu plato *e*, kas sastopams divskanī. Krievu valodā nav platā *e*. Latviešu valodā ir plats *e*, tāpēc mums nav vajadzības darīt tā kā krievu valodā — nav vajadzības angļu vai vācu īpašvārdos sastopamo divskani *ei* aizstāt ar *ai*. Runājot latviski, var platu *e* lietot arī divskanī *ei*, ja kāds tā vēlas izrunāt vācu un angļu īpašvārdus.

Bet nevajadzīgas krievu valodas ietekmes dēļ arī latviski sākti runāt un rakstīt divskani *ai* pareizā *ei* vietā. Piemēri: *Aizenaha, Haidelberga, Laidene, Lainsdorfs, Šnaiders, Šraiers, Vainbergers.*

skaņu izruna

a) *-ei-*, nevis *-ai-*

Latviski nav jēgas atdarināt šādu krievisku izrunu. Pareizi ir šos vārdus runāt ar divskani **ei**, kurā var lietot šauru vai — ja kādam patīk — platu **e**. Tātad — vai nu ar šauru **e**: *Eizenaha, Heidelberga, Leidene, Leinsdorfs, Šneiders, Šreiers, Veinbergers*, vai ar platu **e**: *Eizenaha, Heidelberga, Leidene, Leinsdorfs, Šneiders, Šreiers, Veinbergers*.

b) o un uo

Divskanim **uo** latviešu rakstos nav sava apzīmējuma. To raksta tāpat kā īso un garo patskani **o**. Ar to divskanis **uo** atšķiras no pārējiem latviešu valodas divskaņiem, kam katram ir savs rakstījums.

Krievu valodā nav ne divskaņa **uo**, ne arī citu tādu divskaņu kā latviešu valodā. Latvijā ir izveidojusies krievvalodīga vide; daudzi cittautieši latviešu valodu neprot un Latvijas vietvārdus, kuros ir divskanis **uo**, runā ar patskani **o**.

Pavisam divaini ir tas, ka arī ļoti daudzi latvieši, runādami latviski, vietvārdos divskaņa **uo** vietā sākuši runāt patskani **o** tāpat kā krievi. Šādai rīcībai nav attaisnojuma. Latvijas vietvārdi jārunā ar divskani **uo**.

Tālāk minēti vārdi (norādot izrunu, nevis rakstību), kuros visbiežāk gadās dzirdēt nepareizu patskani **o**, bet jārunā divskanis **uo**: *Agluona, Aluoja, Aruona* (pie tam šai vārdā pirmajā zilbē patskanis **a** ir īss,

nevis garš, kā maldīgi ieteikts kādā instrukcijā), *Balduone, Bruocēni, Cuode, Duole, Ēduole, Gruostuona* (ar divskani abās zilbēs), *Kuorsa, Kuosa, Lazduona, Ļauduona, Maduona, Uokte, Uotaņķi, Platuone, Ruoja, Ruozula, Tuosmare* (ar īsu ā). Divskani *uo* lieto arī visu šo vietu iedzīvotāju nosaukumos. Turklāt jāatceras, ka kurzemnieki un rietumvidzemnieki iedzīvotāju nosaukumus darina ar izskaņu *-nieki*, tātad — *uoktenieki, uotaņķnieki, ruojenieki*.

Arī vairākos latviešu uzvārdos divskaņa *uo* vietā sācis ieviesties patskanis *o*, kas arī nav vēlams. Latviski ar divskani *uo* jāsaka *Āruonu Matīss, Krišjānis Baruons, Anna Bruodele, Duoku Atis, Jānis Gruots, Eīžens Puočs* (šis vārds jārunā ar čš, nevis čs, kā dažkārt dzirdams), *Jānis Puoruks, Edgars Tuons*, kā arī vēl citi. Nav pareizs aizrādījums kādā grāmatā, ka rakstnieka *Puoruka* uzvārds esot radies no krievu vārda *poroh*. Patiesībā pamatā ir vārds *puors* tāpat kā vārdiem *Puorietis, Puorīte* un citiem. Tikai vārdā *Puoruks* ir deminutīva piedēklis *-uk-* (tāpat kā vārdos *suņuks, večuks* un citos).

Par krieviskas izrunas atdarināšanu atzīstams fakts, ka vairāki runātāji pat dažos sugasvārdos sākuši divskaņa *uo* vietā runāt patskani *o*. Pareizi jāsaka *censuonis, katuolis, pilsuonis, ruonis, vaguons*, nevis *censonis, vagons* utt.

Krievu valodas ietekmē esam sākuši zaudēt divskani **uo**. Šo parādību veicinājusi arī mūsu rakstība. Tātad nepieciešams divskaņa **uo** lietošanai pievērst lielāku uzmanību nekā līdz šim.

J.K.

c) līdzskaņu **l** un **n**
pagarinājums
(dubultojums) nevietā

No 1946. līdz 1968. gadam latviešu rakstos vairākkārt mainīti noteikumi par skaneņu dubultošanu vai nedubultošanu, lai gan latviešu valodā jautājums par līdzskaņu pagarināšanu jeb dubultošanu bija pietiekami noskaidrots. To bija veicis J. Endzelīns un viņa kolēģi. Bet Endzelīnu ignorēja un uzsāka nevajadzīgas reformas. Vairākkārtējo grozījumu dēļ radušās tādas sekas kā svārstības skaneņu pagarināšanā. Šīs neskaidrības radušās arī tādos vārdos, par kuru izrunu agrāk nekādu šaubu nebija. Retāki ir gadījumi, kad neskaidrības radušās aiz pārpratuma.

Apvienoto Nāciju Organizācijas saīsināts apzīmējums ir **ANO**, un tieši tā tas arī jārunā — ar vienu, respektīvi, īsu **n**. Bet nereti dzirdam *anno*. Tas ir pavisam kas cits — latīņu vārds ar nozīmi 'gadā'. Tāpēc nejausim **ANO** ar *anno*.

Tāpat ar īsu līdzskani jāizrunā vārds **nule** (*nupat*), bet skaitļa vārds **nulle** rakstāms ar diviem **l** un izrunājams ar garu līdzskani.

Nevajadzīgi dubultojumi nereti dzirdami arī tādos

vārdos kā *aprīlis* (*aprilis*), *basketbols* (*basketbolls*), *futbols* (*futbolls*), *treneris* (*trenneris*), *trenēties* (*trennēties*), *volejbols* (*volejbolls*) un citos. Nereti arī īpašvārdos: *Čkonija* (*Čkonnija*), *Tapjola* (*Tapjolla*). Pareizi šie vārdi jāraksta ar vienu *l* vai *n* un jāizrunā ar īsu līdzskani. Tātad — *aprīlis* (ar garu *ī*), *basketbols* (ar garu *o*), *futbols* (ar garu *o*), *treneris*, *trenēties*, *volejbols* (ar garu *o*), kā arī *Čkonija*, *Tapjola* (abos pēdējos vārdos uzsvars pirmajā zilbē). Nereti pat mūzikas zinātnieki pazīstamo ungāru komponistu sauc — *Bella Bartoks*. Pareizi ir *Bēla Bartoks*. Vispār der atcerēties, ka līdzskaņu dubultojums nevar sekot garajam patskanim vai divskanī.

J.K.

Parasti pamana tādas nepareizības valodā kā nevietā lietotus vārdus vai nevajadzīgus aizguvumus. Retāk pamanām gramatiskas kļūdas. Bet skaņu izrunai veltījam vēl mazāku uzmanību. Tomēr jāpatur vērā, ka novirzes valodas gramatikas un skaņu sistēmā valodu apdraud ne mazāk kā nepareizs vārdu lietojums. Īpaši skaņu nepareizs lietojums ir nevēlams, jo tas skar valodas sīkāko veidojumu un kā vēzis saēd valodas sistēmu. Pašlaik latviešu valodā arvien vairāk dzirdam nepareizi izrunājam tādu vārdu beigas, kur ir rakstījums -šš.

d) -šš (izrunā), žs, -šš
(rakstos)

Latviešu rakstība diezgan labi saskan ar izrunu, bet ne vienmēr. Ir vairāki gadījumi, kur ar nolūku paturēts atšķirīgs rakstījums, lai panāktu, ka nemainās sakne, ka galotne ir **-s** utt. Runātājiem, kas latviešu valodu runā pareizi, šāds rakstījums grūtības nesagādā. Bet var rasties grūtības tādiem, kas kādā ziņā nezina latviešu skaņu izrunu vai arī ir iedomājušies, ka latviešiem runa un raksts pilnīgi saskan. Uzspiestas divvalodības apstākļos šādu runātāju pēdējos gadu desmitos radies arvien vairāk.

Vārda beigas, ko raksta ar **-šs**, latviski pareizi jārunā kā **-šš** (ar garāku vai īsāku **š** skaņu), bet pilnīgi bez jebkāda **s**. Diemžēl runā (pat radio, televīzijā, teātrī) nereti **š** skaņa no beigu **s** tiek pilnīgi atdalīta, un rodas nepareiza, nelatviska izruna. (Lai šo **š** un **s** nošķirumu uzsvērtu, turpmākajos nepareizas runas piemēros rakstīts **š-s**.) Dzirdam, ka pat izglītoti cilvēki pārceņšas izlocīt mēli un saka *daudzsološ-s, sveš-s, treš-s* utt., lai gan vajadzētu teikt **daudzsološš, svešš, trešš** utt. Tas pats arī personvārdos — jārunā nevis *Bunkš-s, Buš-s, Sekereš-s*, bet **Bunkšš, Bušš, Sekerešš**. Tas pats attiecas uz vārdiem, kam galotnes **-s** priekšā ir līdzskaņi **č, dž, ž**. Arī te nereti dzirdama nepareiza runa — *puč-s, Džordž-s, mež-s*, bet pareizi vajadzētu runāt **pučš, Džordžš, mežš**, pēdējiem diviem vārdiem turklāt beigu nebalsīgās skaņas priekšā balsīgais līdzskanis pareizā latviskā runā zaudē balsi-

gumu, tā ka īsti pareiza izruna ir *Džorčš, mešš* (un šo beigu š vai šš var izrunāt vairāk vai mazāk gari). Arī personvārds *Račs* jārunā ar *-čš*.

Latviešu valodā ir divdabji, kas beidzas ar *-ošs*, tie visi runājami ar *-ošš*. Arī visi personvārdi, kas beidzas ar *-čs, -džs, -šs, -žš* (piemēram, *Džordžs Bušs*), latviski pareizi runājami tā, lai nekāds *s* beigās nebūtu dzirdams.

J.K.

Latviešu valodā ir vārdi *skolnieks, skolniece* un *skolēns*. Skaidrs, ka meitene ir *skolniece*, bet zēns — *skolnieks* jeb *skolēns*. Vārdu *skolnieks* lietojam, norādot uz zēnu, piemēram: *Mārtiņš ir mūsu skolnieks*. Bet *skolēni* ir zēni un meitenes — visi bērni, kas mācās skolā. Ja uzrunājam zēnu vai zēnus, — sakām — *skolnieks, skolnieki*, ja tikai meitenes, — *skolniece*. Bet *9.klases skolēni gatavojas eksāmeniem* — *skolēni* ir gan zēni, gan meitenes.

Tiesa, reizēm gan gadās, ka vārdu *skolnieks* kļūdaini attiecinā uz visiem audzēkņiem — gan zēniem, gan meitenēm.

Lūk, teikumā ir šī kļūda: . . *par to uzjautrināsies visi apķērīgākie pamatskolnieki*. Ja būtu domāti tikai zēni, tad ir pareizi, bet, pēc konteksta

skolēns, skolēni (viņi un viņas)

skolnieks (viņš),

skolniece (viņa)

spriežot, šis apgalvojums attiecināts uz jebkuru skolasbērnu. Labosim: .. *par to uzjautrināsies visi apkārtgākie pamatskolēni*, nevis pamatskolnieki.

Dz.P.

stādīt, sastādīt, uzstādīt

Salīdziniet vārdu *stādīt*, *uzstādīt* lietojumu teikumos! Kuros tas lietots aplami?

*Sievas izgāja dārzos, lai garajās dobēs un va-
gās s t ā d ī t u bietes un kāpostus. Arī uz
kapiņiem u z s t ā d ī j a puķes. Pilsētā u z s t ā-
d ī t s jauns pieminekļis. Jautājumu u z s t ā d ī j a
bez apdomāšanās. Piecus procentus no skolēnu skaita
s a s t ā d a teicamnieki. U z s t ā d ā m
rakstāmmašīnām latviešu alfabētu.*

Vērtēsim vārda *stādīt* un tā atvasinājumu lietojumu.

Vārdu savienojumi — *s t ā d ī t bietes un kā-
postus, u z s t ā d ī t puķes uz kapiem, u z s t ā-
d ī t pieminekli* ir bez vāinas. Bet, ja saka — *u z-
s t ā d ī t jautājumu*, — liekas komiski, jo gribas
jautāt: "Kas aplaistīs, aprušinās?"

Tāpēc labāk teiksim nevis *uzstādīt jautājumu*, bet
gan *jautāt, uzdot jautājumus*.

Teikums *Piecus procentus no skolēnu skaita s a-
s t ā d a teicamnieki* ir neveikls. Vārds *sastādīt* ir

lieks, tāpēc teikums jāpārveido, piemēram: *Pieci procenti klases skolēnu ir teicamnieki.*

Bet sludinājuma tekstā — *u z s t ā d ā m rakstāmmašinām latviešu alfabētu* labāk būtu, ja teiktu: *l i e k a m rakstāmmašinām latviešu alfabēta burtus.*

Saka arī — *s a s t ā d ī j ā m* darba plānu. Ko varētu likt vārda *sastādīt* vietā? Manuprāt — *plānu* var *izstrādāt, izdomāt, uzrakstīt.*

Bet *programmu sastādīja* tas un tas, *antoloģiju sastādīja* kāds cits. Var lietot šajā nozīmē vārdu *sastādīt*, bet varētu arī teikt: *programmu sakārtoja, veidoja, plānoja* (programmas arī ir dažādas — *televīzijas programmas, mācību programmas, datorprogrammas* u.tml.), *antoloģijas* var *sakārtot*, arī *sastādīt.*

Bat kā lai saka, ja nepieciešams kādu iepazīstināt? *Stādīt priekšā?* Gribas meklēt lejkannu. *Stādīt* nevajadzētu. Labāk: *iepazīsimies, jūsu vārds, uzvārds, profesija* Vai arī — *iepazīsimies, es esmu tas un tas, jūsu vārds, uzvārds?*

Stādīsim kokus un puķes! Lai skaisti zied! Iepazīsimies, uzdosim jautājumus vai jautāsim. Liksim burtus (tāpat kā zobus), *izstrādāsim plānus. Veidosim programmu.*

Dz.P.



Stādīties priekšā.

svešvārdu izrunas precizitāte

Lielāka uzmanība jāpievērš skaidrai vārdu izrunai. Runātājam auditorijas priekšā vienmēr ieteicams domāt ne vien par runas saturu, bet arī par valodu. Bieži vien tas netiek ņemts vērā un rodas paviršas runas veidi. Viens no tiem ir skaņu izlaidums gluži pareizā literārā runā vai arī nepareizu skaņu lietojums izlokšņu ietekmē.

It kā steigas dēļ paviršā runā zūd patskaņi. Tad visai parasti vārdi izklausās tā:

Amrika, biblotēka, labratorija, unversāls, unverstāte, Čehslovākija, Gorhoveca, Halvi, komsija, komteja, litertūra (vai litratūra), poltika, intresants, oriģināls, pacents utt.

Patskaņu izlaiduma dēļ vārdi kļūst savādi vai pat nesaprotami, ja ir mazāk pazīstami.

Latviešu valodā vārda vidū vajadzētu saglabāt visus patskaņus. Tāpēc pareizi jārunā ar visiem patskaņiem:

Amerika, bibliotēka, laboratorija, universāls, universitāte, Čehoslovākija, Gorohoveca, Halevi, komisija, komiteja, literatūra (vai literātūra), politika (vai politika), interesants, oriģināls, pacients.

Reizēm notiek arī tā — runātājs vārdā liek klāt kādu skaņu, kādas nemaz tur nav; piemēram, saka: *džentelmenis*, bet pareizi: ***džentlmenis***.

Ir tādi kļūdaines runas gadījumi, kad vārdā kādas skaņas vietā runā citu, piemēram, jāsaka ***celofāns***

(nevis *celefāns*), **ekonomika** (nevis *ekanomika* vai *ekenomika*), **flomāsters** (nevis *flomasters*), **koman-dants** (nevis *komendants*), **magnetofons** (nevis *mag-netafons*), **ornaments** (nevis *ornoments*), **plastilīns** (nevis *plastelīns* vai *plastalīns*).

J.K.

Gluzi tāpat kā brāļu Kaudzišu romānā "Mērnietu laiki" tēlotājam Pietuka Krustiņam arī mūsdienās ļaudīm patik nevietā lietot daudz svešvārdu. Par šo parādību jau rakstīts presē. Arī ārzemju latvieši, kas interesējas par valodu, brīnās, kāpēc latvieši Latvijā nelieto savas valodas vārdus, bet cenšas tos aizstāt ar internacionālistiem. Var pievienoties ārzemju tautiešiem, ka plašai sabiedrībai domātos rakstos varētu nebūt tādi svešvārdi kā *eiropocentriski faktēts*, *nacionāli sadomazohistisks*, *personāža imidžs* u.tml. Turklāt bieži svešvārdus to cienītāji lieto ar nepareizu nozīmi. Jāatceras, ka, piemēram, vārdi **personāžs** un **personāls** jālieto personu kopuma, nevis vienas personas apzīmēšanai. Par pārprastu modi arvien biežāk kļūst no angļu valodas pārņēmti vārdi. Anglijas latvieši cenšas teikt **putotājs**, **īsās bikses**, bet mēs Latvijā — *miksers*, *šorti*. Vai tāpēc, ka tos nereti lieto krievu valodā?

svešvārdu lietošana
(pārmērības un
neprecizitātes)

Bieži vārdus izrunā nepareizi. Arī tā ir sliktas modes izpausme. Vārdu *entuziasms* un *entuziasts* vietā nereti dzird *entuāzisms* un *entuāzists*.

Ļoti bieži citvalodu īpašvārdus runā ar nepareizu uzsvāru. Ja droši nezinām uzsvāra vietu, latviešu valodā vienmēr var uzsvērt pirmo zilbi, tad negadīsies aplamie *Mofo*, *Tosti* un tamlīdzīgi pareizo *Mofo*, *Tosti* vietā. Jāsaka gan, ka nav īsti nokārtots jautājums par garo patskaņu rakstīšanu svešvārdos. Ja kāds runā, piemēram, *āfrikānis*, *kompjūterizācija*, *haltūrēt*, *dekorātors*, *ēģiptologs*, to nevar droši saukt par nepareizu. Valodniekiem vēl būtu jārisina jautājums, kā latviski pareizi rakstīt līdzīgos gadījumos. Ārzemju latviešu izdevumos te redzam garumzīmes tāpat, kā bija Latvijā līdz 1946. gadam.

Pašā pēdējā laikā parādās daudz aizguvumu no angļu valodas: *brīfings*, (masu)*mēdijs*, *sammits*, *sponsors*, *termināls*, *tops* un daudzi citi. Šķiet, ka vairums ir nevietā gluži tāpat kā daudzie burtiskie tulkojumi no krievu valodas.

Tātad — svešvārdu lietošanā vajadzīga mēra sajūta un tie jālieto pareizi. Tas attiecas uz runu un rakstiem, kas domāti visai tautai. Speciālisti terminoloģiju sev domātā runā un rakstos var lietot pēc vajadzības.

J.K.



Sponsors.

Vērosim vārda *sekojošs* lietojumu latviešu valodā.

Bailīgi atskatījos uz s e k o j o š o vīrieti.
Sekojošs vīrietis — 'tāds, kas iet kādam pa pēdām, seko kādam'.

Uzņēmumam vajadzīgi s e k o j o š i darbinieki:
pavāri, telpu apkopējas, trauku mazgātājas.

Varētu domāt, ka *s e k o j o š i e darbinieki* ir tādi, kas ievēro vadības norādījumus, aizvien seko tai pa pēdām. Tas tā nenopietni. Bet vārds *sekojošs* šajā sludinājumā norāda uz darbiniekiem, kas konkrēti nosaukti turpmākā tekstā.

Vārda *sekojošs* lietojumu novērtējis jau J.Endzelīns, viņš raksta, ka šajā nozīmē *sekojošs* darināts pēc krievu *следующий* parauga, bet tā vietā būtu lietojams vietniekvārds *šāds*.

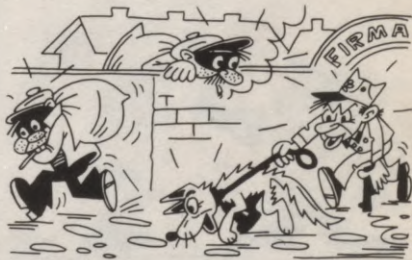
Labosim iepriekšminēto kļūdaino sludinājumu:
Uzņēmumam vajadzīgi š ā d i darbinieki, nevis *s e k o j o š i darbinieki*, vai arī: **Uzņēmumam vajadzīgi pavāri, telpu apkopējas, trauku mazgātājas.**

Labosim vēl kādu kļūdainu teikumu:

Ražošanas apvienība "Ogre" pieņem darbā un apmācību kursos *s e k o j o š u profesiju strādniekus*: vērējās, spolētājas, šuvējas. *Sekojošu profesiju* vietā ir jāsaka — **š ā d u profesiju strādniekus.**

Šo informāciju varam pateikt arī īsāk: **Ražošanas**

šādi, nevis *sekojoši*



Uzņēmumam vajadzīgi sekojoši darbinieki...

**apvienība "Ogre" pieņem darbā un apmāca vēr-
pējas, spolētājas un šuvējas.**

Nelietosim nelatvisko *sekojošs*, bet gan vārdu *šāds*,
vai arī veidosim tekstu citādi!

Dz.P.

**šajā, šai, šāsdienas,
šodienas (numurā),** nevis
šodien numurā

Patlaban gandrīz vai katru nedēļu sāk iznākt kāds
jauns laikraksts gan Rīgā, gan citās pilsētās.

Daži izdevumi pirmajā lappusē cenšas īsumā infor-
mēt lasītājus par laikraksta galvenajiem rakstiem. Šai
informācijai gadās dažādi virsraksti. Parastākie ir šādi:
*Šajā numurā, Šāsdienas numurā, Šai numurā, Šodie-
nas numurā, Šodien numurā.*

Jāsaka, ka žurnālisti šai ziņā nav diez cik oriģināli —
virsraksti ir visai līdzīgi. Ja nekas labāks nenāk prātā,
var jau lietot virsrakstus *Šajā numurā, Šai numu-
rā, Šāsdienas numurā, Šisdienas numurā, Šodie-
nas numurā*, bet nebūtu ieteicams virsraksts *Šodien
numurā*, jo te nav starp vārdiem vajadzīgā saskaņo-
juma. Turklāt tas ir burtisks pārcēlums no krievu
Сегодня в номере. Patlaban cenšamies atbrīvot
latviešu valodu no nevajadzīgiem citvalodu aizguvu-
miem, īpaši no krieviskajiem. Tāpēc nevajadzētu
rakstīt *Šodien numurā*. Var lietot kādu no minētajiem
citiem virsrakstiem, ko vairums laikrakstu arī dara.

Bet varbūt žurnālisti paši var izdomāt ko citu? Bet tādu, kas būtu latvisks!

J.K.

Salīdzināsim divus teikumus krievu un latviešu valodā!

V dannij moment ne skažu un Dotajā momentā nevaru pateikt.

Te ir atkal burtisks tulkojums no krievu valodas. Paskatīsimies krievu-latviešu vārdnīcā. 1959.gada izdevumā *v dannij moment* tulkots latviski šādi: **šajā mirklī, pašreizējā mirklī, patlaban, pašreiz, pašlaik, šobrīd, šimbrīžam.**

Tā tad — teikuma daļa *dotajā momentā* ir nelatviska, tā ir burtisks pārcēlums no krievu valodas. Latviski to var teikt tā: **Šajā mirklī nevaru pateikt vai Pašreiz (patlaban, šobrīd) nevaru pateikt.**

Liekas, ka diezgan bieži vārdu *dotais* lieto nevietā arī citur, piemēram: *Uz d o t o brīdi situācija ir tāda . .* Labāk: **Šajā brīdī (pašreiz) situācija ir tāda . .**

Krieviskais *dotais* iemeties pat skolu mācību grāmatās, piemēram:

Nosaki, kuri vārdi d o t a j o s teikumos ir savstarpēji atkarīgi! Labāk — *.. kuri vārdi š a j o s (m i n ē t a j o s) teikumos . . vai arī — .. kuri vārdi teikumos ir savstarpēji atkarīgi!*

**šobrīd, tagad,
patlaban,** nevis *uz doto
brīdi, dotajā momentā*



Uz doto brīdi situācija ir šāda...



Par cik, par tik...

tā kā, nevis *par cik*; *par cik*...*par tik*

tikai tā, tikai tā un ne citādi, nevis *viennozīmīgi*

Vēl kādi neveikli teikumi ar vārdu *dots*, labosim tos!

D o t a j ā brīdī jauna informācija nav saņemta. Labāk: *Š o b r ī d* jauna informācija nav saņemta.

Nobeigsim ar sakāmvārdu, kurā vārds *dot* lietots īsti latviski:

D o t s devējam atdodas.

Dz.P.

Par cik...*par tik* latviešu valodā lietojami, runājot par skaitāmu daudzumu. Piemēram, ***Par cik tu pārtērējies, par tik es ietaupīju.***

Bieži krieviskais *par cik* lietots latviskā **tā kā** vietā. Piemēri:

P a r c i k (pareizi: ***t ā k ā***) man ar to jāsaskaras katru dienu, es nevaru runāt bez emocijām.

P a r c i k (pareizi: ***t ā k ā***) tādi formulējumi ir bijuši, tad jājautā, vai tas ir lietderīgi.

Dz.P.

Viennozīmīgi ir burtiski pārtulkots *odnoznačno*. Krievisko *viennozīmīgi* latviski iespējams izteikt arī citādi.

Jautājumi būtu *v i e n n o z ī m ī g i* jāizlemj

delegātu sapulcē. Labāk: Jautājumi būtu skaidri
(vai **nepārprotami** vai kā citādi) *jāizlemj...*

Rūpniecība Latvijas budžeta ienākumos viennozīmīgi dod 80 procentu. Labāk: Rūpniecība Latvijas budžeta ienākumos dod tieši 80 procentu.

Ir vēl citas iespējas. Taisnība ir kādam radioklausītājam, kas izteicies — "*viennozīmīgi*" ir šausmīgs vārds, tas ir kā smilts starp zobiem.

J.K.

Latviešu valodā ir lietvārdi, kas beidzas ar **-us**. To nav daudz.

Diemžēl pēdējos gadu desmitos pret tiem bijusi visai pavirša attieksme kā pret maznozīmīgu parādību. Rezultāts ir tāds, ka pašlaik daži lietvārdi ar **-us** sākuši deformēties, to lietošanā ieviesušās dažādas novirzes un nepareizības. Tās ir vairākas.

Vairākiem šādiem vārdiem galotnes **-us** vietā ieviesta galotne **-s**. Vārdnīcā kā vienīgais atzīts lietojums *strīda ābols*. Arī vārda **krogus** vietā ieviesies **krogs**. Ja par pareiziem atzītu tikai vārdus **strīds, krogs**, tad šolaiku lasītāji varētu uzskatīt, ka mūsu klasiskajā literatūrā ir kļūdaina valoda. Liekas, ka paralēli varētu lietot arī **strīdus** — **strīdus ābols**, nevis tikai **strīda ābols**, tāpat arī **krogus** un **krogs**.

-us (lietvārdi ar galotni

-us: cirkus, Ingus, krogus, strīdus).

Tas pats notiek arī ar personvārdiem. Vīriešu vārdu **Mikus, Pičus** un citu vietā ieviešas tikai **Miks, Pičs** utt. Arī te par pilnīgi pareizām atzīstamas formas **Mikus, Pičus** un citas, ja kādam tās tik. Arī šādi vārdi ir mūsu literatūras klasikā.

Notiek vēl kāda savādība: ja arī vārds saglabā galotni **-us**, tad tas nereti tiek aplami locīts tā, it kā vārda beigās būtu divi **s**. Piemēram, vārdam **Ingus** nereti gadās dzirdēt locījumus *Ingusa, Ingusam, Ingusu*, lai gan vajadzētu būt **Ingus, Ingum, Ingu**, jo vārdu **medus** taču nelokām šādi: *medusa nav veikalos, medusam cukura garša, bet gan medus nav veikalos, medum cukura garša*.

Tātad — **Ingus, nav Ingus, Ingum vārda diena, apsveicu Ingu. Ingus** (nevis *Ingusa*) **Pētersona viesizrādes, Ingum** (nevis *Ingusam*) **Pētersonam plānota jauna loma**.

Ir citvalodu personvārdi ar galotni **-us**. Pazīstami ir **Jēzus Kristus**. Tāpat arī apustulis **Markus**, kas diemžēl pēdējā laikā sākts pārtaisīt par **Marks**. Un ir arī mūsu radu tautas lietuviešu vārdi ar **-us**: **Broņus, Juļus, Skradžus** un citi. Liekas, varētu arī saglabāt trīs un vairākzīlbīgus lietuviešu vārdus ar **-us**: **Antanavičus, Žmuidinavičus** un citus. Un vai vajadzēja pārtaisīt **Vagnorus** par **Vagnoris**?

J.K.

Atšķirībā no krievu valodas atgriezenisko darbības vārdu lokāmajiem divdabjiem latviešu valodā nav dažu locījumu: vienskaitlī un daudzskaitlī — datīva un lokatīva, daudzskaitlī — arī instrumentāla. Līdz ar to latviešu valodā nav parasti vārdu savienojumi ar šiem divdabjiem minētajos locījumos.

Bet krievu valodas ietekmē tagad nereti gadās dzirdēt un arī lasīt presē aplamas atgriezenisko divdabju formas:

Nupat sākušamies kongresā Albānijas komunisti nolēmuši pārdēvēt savu partiju. Grūti pierast pie ātri darbojošamies mašīnām. Pareizi — **nupat atklātajā kongresā** vai — **kongresā, kas nupat sācies; pierast pie ātrdarbīgām mašīnām.**

Pēdējos gados kroplas formas ieviešas arī tajos locījumos, kuros atgriezenisko darbības vārdu divdabjiem ir pareizas formas. Tālāk — teikumi ar nepareizajām formām un blakus — labojumi:

Nepievienojušamies valstis arvien vairāk novēršas no komunistiskās ideoloģijas. Pareizi: **Nepievienojušās valstis..**

Astonpadsmit gadu vecumā cilvēkiem ir vēl neizveidojušamies uzskati. Pareizi — **ir neizveidojušies uzskati** vai — vēl labāk — **uzskati nav izveidojušies.**

-ušies, -ušās, nevis
-ušamies, -ušamās

Omonieši atņēmuši muitas punktā *a t r o d o š a m i e s* mantas. Pareizi — *a t ņ ē m u š i . . a t r o d o š ā s m a n t a s*.

Nepieciešams ieviest ātri *d a r b o j o š a m i e s* skaitļošanas mašīnas. Pareizi — *ā t r d a r b ī g a s s k a i t ļ o j a m ā s m a š ī n a s*.

Vairs neatskaņo *s a d a l ī j u š a m i e s* ansambla "Zodiaks" dziesmas. Pareizi — *s a d a l ī j u š ā s a n s a m b ļ a . .* vai arī *i z j u k u š ā a n s a m b ļ a . .*

Vajadzētu, lai runātāji un rakstītāji pievērstu uzmanību šo divdabju pareizam lietojumam. Jāvairās no krievu valodas ietekmē ienākušiem savienojumiem.

J.K.

uzruna (*Kaspar!* nevis *Kaspars!*)

Vērojiet uzrunas frāzes, ko lieto daži skolotāji mācību stundās. Kas ir aplami?

Kaspars, piecelies! Normunds, negrozies! Jānis, sēdi mierīgi!

Te atkal nelabvēlīgā krievu valodas ietekme. Krievu valodā uzrunai lieto nominatīvu, latviešu valodā ir vokatīvs — *Normund!*, kas ne vienmēr ir vienāds ar nominatīvu. Tādi cilvēku vārdi kā *Normunds, Kaspars, Ēriks* u.c. vokatīvā (jeb uzrunā) ir bez galotnes — *Kaspar! Ērik!* Bet vārdi *Jānis, Kārlis, Valdis* — uzrunā ir *Jāni! Kārli! Valdi!*

Bet kā pareizi uzrunāt, ja ir vārdi — *Ingus, Mikus, Edžus?* Šiem vārdiem vokatīvā ir galotne **-u**: *Ingu! Miku! Edžu!*

Tātad latvieši saka:

Kaspar, Normund! Apstājieties! (Nevis — *Kaspars, Normunds, apstājieties!*) *Jāni! Nesteidzies!* (Nevis — *Jānis, nesteidzies!*)

Ja uzrunājam meiteni vai sievieti vārdā, tad parasti lieto vokatīvu, kas vienāds ar nominatīvu, — *Baiba, lasi teikumu! Ilze, turpini!*

Ja sakām mīļāk — *Baibina, Ilzīte*, tad uzrunā šiem vārdiem nav galotnes — *Ilzīt! Baibiņ!*

Ir dzirdēts, ka uzaicinājumu izsaka vēl citādi, piemēram: *Ilze pieceļas! Baiba lasa! Visi apsēžas!* Šajā gadījumā uzaicinājuma izteikšanai izmantota īstenības izteiksme, nevis pavēles, un literārajā valodā tas nav vēlams. Tāpēc labāk:

Ilze, piecelies (vai *piecelieties*) *Baiba, lasi* (vai *lasiet*)! *Apsēdieties, sēdieties, sēstieties!*

Atcerēsimies — latviešu valoda atšķiras no krievu valodas. Latvieši saka:

Andri! Ēvald! (nevis *Andris! Ēvalds!*)

Ingu, Miku, atpūties! (nevis *Ingus, Mikus, atpūties!*)

Dz.P.

Izplatīta kļūda pašlaik ir nepareizs uzsvars citvalodu īpašvārdos. Daudzi iedomājas, ka zina uzsvara vietu daudzās valodās, vai arī maldās, domādami, ka citās valodās uzsvars nekad nav pirmajā zilbē kā latviešu valodā.

Bet arī citās valodās uzsvars var būt tikai pirmajā zilbē. Pie šādām valodām pieder igauņu, somu, ungāru, čehu, gruzīnu un citas valodas. Tāpēc pirmā zilbe jāuzsver, piemēram, šādos vārdos: *Edasi, Koidula, Sumera, Klāmi, Leminkainens, Tapjola, Dohnanji, Kodāji* (vai *Kodājs*), *Petēfi, Adamecs, Smetana, Urbaneks, Gamsahurdija* (pie tam šis vārds latviski beidzas ar *-ija*, nevis *-ia*, kā raksta daži izdevumi). Diemžēl nereti šo valodu īpašvārdu atveidojumā latviski gadās nepareizi uzsvērtas zilbes.

Arī valodās ar mainīgu uzsvara vietu ir ne mazums vārdu, kam uzsvars ir tikai pirmajā zilbē: itāliešu *Mario, Stefano, Tosti*, krievu *Korsakovs, Musorgskis, Pavlovs* utt.

Tāpēc ir lietderīgi paturēt prātā norādījumu: ja droši nezinām kāda citvalodas īpašvārda uzsvara vietu, vienmēr latviski var uzsvērt pirmo zilbi.

Ja n e l o k ā m ā citvalodas īpašvārdā uzsvara vietu droši zinām, to var paturēt, piemēram, *Bordo pilsēta* (Francijā), bet var uzsvērt arī pirmo zilbi: *Bordo*.

Citādi ir ar l o k ā m a j i e m citvalodu īpašvārdiem. Ja oriģinālvalodā uzsvērtā pēdējā zilbe vai uzsvara vieta, vārdu lokot, mainās, latviski ieteicams uzsvērt pirmo zilbi: *Mopasans, Borodins*. Jāņem vērā arī, ka, pievienojot latviešu valodas galotnes, vārdam mainās zilbju skaits, un arī šādos gadījumos labāk uzsvērt pirmo zilbi: *Krakova, Sopotā*. Pārējos gadījumos var paturēt oriģinālvalodas uzsyara vietu: *Čai'kovskis, Va'lensa*. Bet var teikt arī *Čaikovskis, Valensa*. Atcerēsimies, ka ir visai smieklīgi lietot aplamus uzsvarus citvalodu īpašvārdos.

J.K.

Būtu vēlams vairāk domāt par savu vārdu un uzvārdu. Tie taču sniedz pirmo priekšstatu par cilvēku, un nav labi, ja priekšstats kādā ziņā ir greizs.

Dažkārt sastopami ārzemju latviešu uzvārdi, kas zaudējuši savu latvisko izskaņu *-inš, -ina* un ieguvuši ārzemniecisko izskaņu *-ins, -ina*. Piemēram, *Lapins, Liepins, Pučins, Travins, Zarins* u.tml. Bet latviešiem derētu padomāt, vai viņu uzvārdos, kam latviska sakne, labāk nebūtu lietot izskaņu *-inš, -ina*.

Kaut kādu cēloņu dēļ dažiem it kā nepatīk galotne *-is*, un uzvārdos vai nu izlokšņu ietekmē, vai citādi parādās tādas formas kā *Rusteiks, Zālits* vai *Zālits* utt. Dažkārt pat ir ieteikts galotni *-is* aizstāt ar *-s*, ja

uzvārdu darināšanas
likumības

uzvārds ir svešas cilmes vai arī ja cilvēks ir cittautietis: *Dinsbergs*, *Nobels*. Bet vai tas ir vajadzīgs? Latviešu kinodarbinieks taču ir pazīstams ar uzvārdu *Rusteiķis*, daudz cilvēku ir ar uzvārdu *Zālītis*; vai nav savādi, ka latviešu rakstnieks tagad ir *Dinsbergs*, bet viņa radiniekiem palicis uzvārds *Dinsbergis*. Vai vajadzēja pārtaisīt *Dinsbergi* par *Dinsbergu* un vārda *Nobelis* vietā sākt rakstīt *Nobels*? Liekas, ir vairāk vajadzīgas lietas mūsu valodas kopšanā nekā šāda lieka pārtaisīšana. Pirms vairākiem gadu desmitiem bija mēģinājumi ieviest formas *Hēgels*, *Šūmans* un citas, bet esam atgriezušies pie parastajām — *Hēgelis*, *Šūmanis*.

Sievietēm nebūtu par jaunu būt sievišķīgām arī uzvārdu galotņu lietošanā. Tādi sieviešu uzvārdi kā *Beiris*, *Gailis*, *Janaus*, *Kalns* u.c. ir vai nu pārprastas emancipācijas rezultāts, vai atlieka no vecmāmiņu laikiem, kad vecajā pareizrakstībā sievietēm rakstīja vīriešu uzvārdu galotnes. Nav labi, ka daļa sieviešu lieto uzvārdus ar vīriešu dzimtes galotni, jo esot taču arī vārds *meitietis* (ir gan, bet ne labā valodā) vai arī viņas vēloties saukties tieši tāpat kā vīrs vai tēvs. Šāda vēlēšanās nav diez cik pamatota, jo latviski sievietēm visur ir apzīmējumi sieviešu dzimtē — gan pēc tautības (*latviete*, *angliete*), gan pēc profesijas (*skolotāja*, *rakstniece*), gan sociālas cilmes (*zemniece*, *kalpotāja*) utt., un tāpat arī pēc uzvārda

sieviete ir **Kalniņa, Gaile** utt. (nevis *Kalniņš, Gailis*, kā var saukties tikai vīrieši). Pareizi būtu arī **Beire, Gaile, Janaua, Kalna** vai **Kalne**. Bet, lietojot iniciāli, *Dzidrām, Džemmām* un citām, kam vārds sākas ar *Dz* vai *Dž*, būtu jāpatur abi burti, jo tie apzīmē vienu skaņu, nevis jālieto tikai *D*: **Dz.Rinkule-Zemzare, Dž.Škulme** (tāpat kā **Dž.Pučīni, Dž.Verdi** u.c.).

Vairums latviešu vārdu un uzvārdu ir lokāmi. Vīriešu dzimtē var būt galotnes **-s, -š, -is, -us** (piemēram, uzvārdi **Bērzs, Vējš, Kalniņš, Gailis, Ķerus**; tāpat arī vārdi — **Klāvs, Mārtiņš, Kārlis, Ingus**. Vīriešiem var būt arī uzvārdi ar sieviešu dzimtes galotni (tāpat kā ir vārds *puika*): **-a, -e, -s** (piem., **Liepa, Egle, Klints**; šādus vīriešu vārdus loka tāpat kā atbilstošos sieviešu dzimtes vārdus **liepa, egle, klints**, vienīgi *d a t ī v ā* tiem ir cita galotne — **Liepam, Eglem** un vajadzētu arī **Klintim**). Sieviešu dzimtē var būt galotnes **-a, -e, -s**, arī **-us**, piem., pēc izvēles **Bērza** vai **Bērze, Vēja, Kalniņa, Liepa, Gaile, Egle, Klints, Ķerus** (pēdējo vārdu loka tāpat kā vīriešu dzimtes vārdu **lietus**, vienīgi *d a t ī v ā* tam ir ieteikta galotne **-ui**; analogiski ar **Liepai, Eglei, Klintij** arī **Ķerui**).

No vecās ortogrāfijas laikiem mūsu vecmāmiņām un nereti arī ārzemju tautietēm redzam uzvārdus bez galotnēm, bet šāda prakse kopš trīsdesmitajiem gadiem mums ir atmesta. Arī cittautietēm latviski uzvārds ir

ar galotni: **Bergmane, Supruna, Stafecka** (nevis -ckaja), **Lipska** (nevis -skaja).

Diezgan bieži vīriešiem un sievietēm var būt arī nelokāmi uzvārdi (piem., **Dorošenko, Šnē**). Ir arī nelokāmi vīriešu vārdi (**Hugo, Ivo**), retāk nelokāms vārds gadās sievietei (**Aino**).

Latviski personas dokumentos pirmo vajadzētu rakstīt vārdu un pēc tam — uzvārdu. Uzvārds priekšu varētu būt tikai dažādos daudzu personu sarakstos. Bet dokuments taču ir katrai personai savs, un tajā būtu ieteicams rakstīt atbilstoši latviešu valodai, piem., **Jānis Kalniņš, Aina Bērziņa** (nevis *Kalniņš Jānis, Bērziņa Aina*). Un lieks ir arī tēva vārds, jo latvieši tēva vārdus nelieto.

J.K.

*vadošs — galvenais,
ievērojamākais,
pazīstams, liels
(aktieris), nevis vadošais
erudīti, pieredzes
bagāti (zinātnieki), nevis
vadošie*

Centīsimies novērst vārda *vadošs* lietojumu nevietā. Teātra *vadošie aktieri* maz noslogoti. *Vadošie* mācību spēki piedalījās eksperimenta novērtēšanā. Republikas *vadošie* zinātnieki nepieņēma nopietnus lēmumus.

Ja sakām *vadošie aktieri*, tas atgādina tulkojumu vārds vārdā no krievu valodas. Latviski labāk teikt — *galvenie, izcilākie, pazīstamākie, ievērojamākie aktieri* vai arī *liels aktieris*.

Vadošie mācību spēki — labāk **pieredzes bagāti, erudīti docētāji**. Ja saka **vadošie mācību spēki**, tad var saprast, ka runa ir par administratoriem, vadītājiem, piemēram, dekāniem.

Vadošie zinātnieki, labāk — **ievērojamākie, lielākie zinātnieki**.

Vēl vārds **vadošais** citā teikumā: **Vienus vadošus darbiniekus** nomainīs citi **vadoši darbinieki**. Te **vadošo darbinieku** vietā jālieto vārds **vadītāji**: **Vienus vadītājus aizstās citi**.

Bet vēl saka — **vadošās iestādes**. Šajā gadījumā sastopams divējāds lietojums. Pakļautības ziņā augstākās ir **vadītājiestādes**. Bet **vadošā iestāde** disertāciju apspriešanā (tulkots burtiski no krievu valodas) patiesībā ir **recenzētājiestāde** jeb **atbildīgā iestāde**, kas atbild par pētījuma zinātnisko kvalitāti. Liekas, ka latviešu terminoloģijā šim vārdam nav vēl pievērsta uzmanība.

Vēl kāds piemērs:

Republikas apavu vairumtirdzniecības bāzei vajadzīgs vadošais juriskonsults, **vadošais prečzinis**. **Vadošais** ir burtisks tulkojums no krievu valodas. Labāk — **galvenais juriskonsults**, **galvenais prečzinis**, nevis **vadošais**, tāpat arī **galvenais režisors**, nevis **vadošais**.

galvenais (režisors), nevis **vadošais**

Dz.P.

vajadzības izteiksme
(**jāstrādā**, nevis *nākas*
strādāt)

Pievērsīsim uzmanību tādai konstrukcijai kā *nākas strādāt*, ko lieto latviskā **jāstrādā** vietā.

Latviešu valodā vajadzības izteikšanai ir sava izteiksme ar priedekli **jā-**, piemēram, **jāstrādā, jābrauc, jārikojas**, var teikt arī **vajag strādāt** utt. Krievu valodā nav šādas gramatiskas izteiksmes, tāpēc krievi vajadzību izsaka ar vārdu savienojumiem, piemēram, *nado rabotatj, nado jehatj*, vai ar kādiem citiem vārdiem: *prišlosj rabotatj, ņeobhoģimo rabotatj* un vēl kā citādi.

Nevienlīdzīgas divvalodības apstākļos arī latvieši sākuši vajadzības izteiksmes vietā lietot vārdu savienojumus. Īpaši gadās dzirdēt krievu *prišlosj* atveidojumu ar kalku *nācās*. Piemēram:

Apsolītais pajūgs nebija ieradies, tāpēc n ā c ā s i e t kājām. Labāk būtu: ...**bija jā i e t kājām** vai arī ...**a t l i k a i e t kājām, . . v a j a d z ē j a i e t kājām.**

Cits teikums: *No vairākām vienībām bija ieradušies tik maz dalībnieku, ka dažas n ā c ā s apvienot.* Labāk — ...**bija jā a p v i e n o.**

Un vēl kāds kļūdainis teikums: *Stipri lija, tāpēc organizatoriem n ā c ā s dažus sacensību veidus nomainīt.*

Šai teikumā burtiski tulkota ne tikai vajadzības izteiksme, bet no krievu valodas ieviests kalks *nomainīt*, kura vietā latviski te labāk būtu lietot vārdus **aizstāt, atlikt, atteikties no** vai citus. Tāpēc teikuma

beigas varētu būt šādas: . . *daži sacensību veidi bija jāaizstāj* vai arī *jāatliek*, . . *no dažiem sacensību veidiem bija jāatsakās*.

Diemžēl pat daži valodnieki šādas krieviskas konstrukcijas atzīst par vēlamām latviešu valodā, jo tās stilistiski bagātinot latviešu valodu. Nevis bagātina, bet iznīcina latviešu valodu. Citas valodas vārds stājas latviskā vārda vietā. Ja tas tā turpināsies, vajadzīgi vēl gadi 20 un latviešu valoda būs pārvērsta par vairāku valodu mistrojumu, arī gramatika būs mainījusies. Tā ir jau mainījusies nevēlamas krievu valodas ietekmes dēļ. Viens šāds gadījums ir vajadzības izteiksmes izstumsana ar krievisko *nākas*.

Šķiet, ka vēl nav par vēlu skaust krieviskotās formas. Tāpēc latviešu valodas latviskuma un pašas latviešu valodas pastāvēšanas labad ieteicams lietot *nevis — nākas runāt, nācās iet* utt., bet gan — *jārunā, bija jāiet, vajadzēja iet*.

Jāatceras arī, ka latviski blakus darbības vārdam vajadzības izteiksmē lieto nominatīvu — *man jālasa grāmata*, *nevis grāmatu*.

J.K.

Latviešu valodā ir vārds *viedoklis* ar skaidru nozīmi: 'uzskats (par ko), attieksme, nostāja (pret ko)', piemēram, *pareizs viedoklis, nepareizs vie-*

viedoklis, *nevis redzes viedoklis*

d o k l i s, paust, aizstāvēt savu v i e d o k l i, no tikumības un jūtu v i e d o k ļ a raugoties, no attīstības teorijas v i e d o k ļ a.

Vācu *Gesichtspunkt* un jo sevišķi krievu *točka zrenija* ietekmē visai bieži dzirdams savienojums *redzes viedoklis*, kas patiesībā ir liekvārdīgs. Pietiek ar vārdu *viedoklis*, kas jau izsaka arī skatījuma punktu. Tālāk daži teikumi no periodikas, kuros *redzes viedokļa* vietā labāk būtu lietot vārdu *viedoklis*.

No inženiera r e d z e s v i e d o k ļ a ir viena alga, no kurienes piegādātas izejvielas. No pedagoga r e d z e s v i e d o k ļ a jautājums par divplūsmu skolu pārveidošanu vienplūsmas skolās ir ļoti aktuāls. Tātad jāsaka — no inženiera v i e d o k ļ a, no pedagoga v i e d o k ļ a.

Gadās arī tādi teikumi, kuros lietots savienojums *redzes viedoklis* ar pilnīgi aplamu vārda *viedoklis* izpratni, piemēram: *Lidojumā ar helikopteru virs Rīgas var redzēt pilsētu no putna r e d z e s v i e d o k ļ a*. Vajadzētu teikt — *no putna s k a t ī j u m a, no putna l i d o j u m a* vai kā citādi, bet noteikti ne *no r e d z e s v i e d o k ļ a*.

Gadās arī dzirdes *viedoklis* un vēl citas divainības, piemēram: *Nav pieļaujamas noskaņojušās klavieres no mūziķa d z i r d e s v i e d o k ļ a*. Te labāk būtu teikt, ka *nedrīkst lietot noskaņojušās klavieres*,



Lidojumā ar helikopteru virs Rīgas var redzēt pilsētu no putna redzes viedokļa.

lai ne b o j ā t u m ū z i k a d z i r d i. Tātad nevajag lietot vārdu *viedoklis*, kur tas nav vajadzīgs.

J.K.

Pievērsīsim uzmanību vārdu savienojumam *viens no*, piemēram, *Mārtiņš uz skolu atnāca viens no pirmajiem*, tātad ne gluži pirmais. Vārdu savienojums *viens no*, kam nozīme — 'kāds no līdzīgu personu, priekšmetu grupas' latviešu valodā ir parasts. Šādi vārdu savienojumi — *viens no, kāds no, katrs no* . . ir arī krievu un angļu valodā. Liekas, tieši tāpēc latviešu valodā šādi vārdu savienojumi pašreiz lietoti ļoti bieži, pat nevajadzīgi. Lūk, šādi teikumi:

Katrā no rajoniem atradīsies kāda iespēja palīdzēt velobrauciena dalībniekiem. Krava bija smaga, viens no vagoniem līdz malām bija pilns ar deficītpreci — gludekļiem.

Katrā no rajoniem . . . Labāk — katrā rajonā. Viens vagonš līdz malām bija pilns . . . , nevis viens no vagoniem . . .

Vēl divi teikumi, kuros *viens no* ir nevajadzīgs, pat rada pārpratumus:

Meitenēm vienmēr gar vienu no pleciem ir skaisti izlaisti mati. Vai plecu ir vairāk nekā divi?

viens no...

Citām meitenēm *viena no rokām* piepacelta pie zodiņa. Cik roku ir meitenei? Protams, meitenēm ir divi pleci un divas rokas, tāpēc jāsaka: *...gar vienu plecu ir skaisti izlaisti mati*, nevis *gar vienu no pleciem*, un *viena roka pacelta pie zoda*, nevis *viena no rokām* piepacelta. Arī vārds *piepacelts* ir nelatvisks darinājums ar lieku *pie*, pareizi: *pacelts*.

Dz.P.

vienskaitlis un
daudzskaitlis bez skaita
pretstatījuma (*asins* un
asinis, *debess* un
debesis, *māls* un *māli*,
smilts un *smiltis*)

Kā zināms, latviešu literārajā valodā ir divi skaitļi — vienskaitlis un daudzskaitlis. Piemēram, lietvārds *burtnīca* ir vienskaitlī, bet *burtnīcas* ir daudzskaitlī. Nozīme vārdiem abos skaitļos ir viena un tā pati, tikai galotne rāda, ka priekšmeti atšķiras skaita ziņā. Šādu lietvārdu, kam nozīme vienskaitlī un daudzskaitlī ir viena un tā pati, ir lielākā daļa.

Tomēr ir daži lietvārdi, kurus lieto kā vienskaitli, tā daudzskaitlī, bet to nozīme neatšķiras pat skaita ziņā, ir pilnīgi vienāda. Tādi vārdi ir, piemēram, *asins* (vienskaitlis) un *asinis* (daudzskaitlis).

Piemēram:

Dārgākas par dārgo sveķu

Ir tās trejas a s i n s l ā s a s. (Rainis. KR, 11., 386.)

Viņa piepeši bija ieraudzījusi, ka no labās

*rokas mazā pirkstiņa tek a s i n i s, un nu
raudāja, cik spēka.* (J.Jaunsudrabiņš. KR, 3., 215.)

Tādi vārdi, ko lieto gan vienskaitli, gan daudzskaitli
bez nozīmes atšķirības, ir arī *smilts* un *smiltis*.
Piemēram:

*Zirgi mētāja galvas un grūti kāpa pa izbrauk-
to s m i l t i.* (J.Jaunsudrabiņš. KR, 3., 240.) *Milzis
nometās zemē un kāri sāka raust sev s m i l t i s
uz kakla un pleciem.* (Pēc K.Skalbes pasakas.)

Bez nozīmes atšķirības ir vēl vārdu pāri *māls* un
māli, debess un *debesis*.

*Straumēnos vajadzēja agri sastrādāt laukus
un iesēt labību, jo m ā l s, kas tagad ir irdens,
vēlāk sakalta tik ciets, ka visasākais arkls ne-
varēja tajā iedurties.*

*Neviens pa ceļiem vairs nevarēja tikt uz priek-
šu, un gājējam zābaki un braucējam riteni apti-
nās ar biezu m ā l a kārtu, un ļaudis sabozušies
apstājās, jo viņiem likās, ka viņi ir pielipuši pie
zemes, kas tos vairs negrib vaļā laist, bet kāro
iesūkt sevī.* (E.Virza. Straumēni.)

Dz.P.

Vārdnīcās ir teikts, ka par *nišu* sauc padziļinājumu
telpas sienā, kur kaut ko var ievietot vai iebūvēt —

vieta, nevis *niša*

vāzi, plauktu, durvis, logu. Ir arī **nišas** citur, piemēram, ūdens izskalota **niša** krastā, **niša** ierakumā vai citā nocietinājumā, lai sargātos no lodēm vai šķembām; arī medicīnā tiek lietots vārds **niša**, kur ar to saprot bojājuma dēļ radušos padziļinājumu kuņģa vai kādā citā gļotādā. Parasti tas apzīmē kādu padziļinājumu kādā sienā vai sienai līdzīgā veidojumā, un gandrīz visos gadījumos runa ir par kaut ko konkrētu. Ir arī citi speciāli termini, kur izmantots **nišas** vārds, piemēram, **ekoloģiskā niša**.

Pašos pēdējos gados vārds **niša** kļuvis par ne visai labas modes vārdu ar abstraktu nozīmi. To var dzirdēt un lasīt itin bieži vietā, bet vēl vairāk nevietā. Ar vārdu **niša** sākuši apzīmēt nevis padziļinājumu, bet gan jebkuru vietu, tādā kārtā degradējot šā vārda nozīmi.

Tālāk minēti teikumi, kuros vārds **vieta** pavisam nepareizi aizstāts ar vārdu **niša**.

Latviešu mitoloģisko būtnu sistēmā katrai dievībai nepieciešams atrast savu n i š u. (Vai nebūtu labāk — **.. atrast savu v i e t u?**)

Mūsdienās atkal radusies nepieciešamība aizņemt to n i š u, kur bija latviešu zemnieku sētas. (Labāk būtu šāda tukša modernisma vietā teikt pavisam vienkārši: **.. radusies nepieciešamība atjaunot latviešu zemnieku sētas.**)



... rakstnieki sākuši ieņemt nišu, no kuras viņi bija izmesti.

Tādi latviešu rakstnieki kā Grīns, Skalbe un Virza atkal sākuši ieņemt *n i š u*, no kuras viņi bija izmesti staļinisma un stagnācijas gados. (Vienkāršāk un skaidrāk būtu: *.. atkal sākuši ieņemt pelnīto v i e t u latviešu literatūrā.*

Grupa "Zilais lakatiņš" grib aizpildīt to *n i š u*, kur nebija neviena, kas spēlētu vecos šlāgerus. (Vai nevarētu teikt, ka *grupa grib spēlēt vecos šlāgerus, ko citas grupas ne visai grib darīt?*)

Mūsu pārtikas veikalu *n i š a s* bieži ir pavisam tukšas. (Liekas, ka veikalos nav īpašu *nišu* pārtikas glabāšanai; laikam gan ar to domāti *plaukti*, tā ka varētu sacīt, vai nu ka *p l a u k t i ir tukši*, vai arī ka paši *v e i k a l i ir tukši*.)

Niša ir sākusi kļūt par pārmērīgi lietotu modes vārdu, no kura labāk būtu vairīties.

J.K.

Dažkārt bērnu literatūrā, arī humoristiskos sacerējumos vienu vārdu atkārtoti vairāk reižu pēc kārtas, ar to panākot īpašu stilistisku efektu un vārda izcēlumu. Ja tā rīkojas ar mēra izjūtu, pret to nav ko iebilst. Bet, ja šādu paņēmieni lieto citos rakstu veidos un arī runā, turklāt bieži, tas vairs neizklausās labi, bet gan smieklīgi un nevietā. Tāpēc no pārmērīga viena

vis-

vārda atkārtojuma vajadzētu izvairīties; nevajadzētu arī atkārtot vispārākās pakāpes rādītāju *vis-*. Lūk, kā izklausās šādi pārspīlēti atkārtojumi:

*Kad sagriežas rudens lapas, kļūst m a z m a z m a z-
liet sērīgi, jo zinām, ka d r ī z, d r ī z, d r ī z būs
novembris ar v i s v i s v i s tumsākajām naktīm.
Lietojot plūsmas metodi kartupeļu kombainēšanā
p l u s, p l u s, p l u s šķirošanā, varam v i s v i s v i s-
drīzākajā laikā piepildīt pagrabus ar otro maizi. Ar rapsi
var k r i e t n i, k r i e t n i, k r i e t n i labāk
nodrošināt lopiņiem ēdienkarti un iegūt no gotiņām
v i s v i s v i s v i s augstākos izslaukumus.*

Bez liekajiem atkārtojumiem šais teikums ir arī citi valodas negludumi. Banāli izklausās *otrā maize*. Nevajadzētu teikt *v i s v i s v i s drīzākajā laikā*, bet gan *drīzumā, pavisam drīz*. Mājdzīvniekus nevajadzētu saukt deminutīvos par *lopiņiem* un *gotiņām* tādā reizē, kad runa ir par lielu izslaukumu. Nez vai vajadzētu runāt arī par *lopiņu ē d i e n k a r t i*. Matemātiskā *plus* vietā labāk teikt *un*.

Bet vārda pastiprināšanai latviešu valodā to var atkārtot *d i v a s* reizes, kā bieži tautasdziesmās.

*A u z a s, a u z a s, palīdziet
Kumeļam dubļus brīst.*

*D z i e d i, d z i e d i, cīrulīti,
Kad atnāca vasariņa.*



Lopiņu ēdienkarte.

*G l u d u, g l u d u galvu glaudu,
Vitin viņu vainadziņu.*

*P u ķ e, p u ķ e, r o z e, r o z e,
Bāliņ, tava līgaviņa.*

J.K.

Informācijās par dažādiem noziegumiem nereti lieto izteicienus — *aizbraukt kādu mašīnu* vai *aizdzīt*. Vai latviski tā ir pareizi?

Šis nav tikai valodas jautājums, bet arī sociālpolitisks jautājums. J.Endzelīns, meklējot vārdu vēsturi, ir izpētījis, ka vārdam **zagt** ir senāka nozīme — 'klūt netīram, aptraipīties'. Zogot cilvēks kļūst netīrs, apgānās.

Valodas lietotāji vārda **zagt** negatīvo nozīmi spilgti izjūt arī vēl šodien. Un, ja kādu nosauc par zagli, tad tas ir liels kauns, viņš kļūst nenomazgājami netīrs.

Tomēr daudziem mūsdienu sabiedrībā zagšana ir parasta ikdienas lieta, tāpēc nelieto vairs vārdu **zagt**, bet gan neitrālus vārdus — *paņemt, dabūt, iznest, arī aizceļot*. Piemēram:

Darbavietā viņš p a ņ ģ m i s radiodetaļas un iznesis ārā. Gaļu viņš d a b ū virtuvē un i z n e s ģimenei un draugiem. No skolas kabineta a i z c e ģ o j i s fotoaparāts.

zagt, nevis *paņemt, dabūt, iznest, aizceļot, aizdzīt*



Automašīnas aizdzīšana.

*Ziemassvētku vecītis,
Salavecis, Salatētis,
Sniegbaltīte*

Tāpat saka, ka *mašīnas aizbrauc, aizdzen*, kaut arī tas nav nekas cits kā zagšana. Iznāk, ka, šādi komentējot noziegumus, tiek mazināts pārkāpuma smagums. Paši zadzēji lieto nozīmes ziņā neitrālus vārdus zagšanas nosaukšanai, tā sevi attaisnojot, un likuma sargi un žurnālisti, kaut arī neapzināti, dara tāpat.

Lūk, informācija laikrakstā "Rīgas Balss": *Aizvadītajā diennaktī Rīgā notikuši 27 dažādi noziegumi: 13 personiskā īpašuma zādzības, 5 valsts īpašuma zādzības, 2 laupīšanas, 3 automašīnas aizdzīšanas a.s. Pareizi — . . . nozagtas 3 automašīnas.*

Televīzijas raidījumos saka arī — *aizbraukta s mašīnas*. Tas ir tas pats, zagšanas nosaukšanai lietots parasts neitrāls nozīmes vārds — *aizbraukt*, sak, tas jau nekas, jokošanās vien.

Tāpēc, ja negribam atbalstīt zagšanu lielās lietās un sīkumos, sauksim to istajā vārdā un nevajadzīgi nedaiļosim šādas informācijas ar neitrāliem sinonīmiem, jo zagts ir zagts.

Dz.P.

Miļo Ziemassvētku vecīt! Šādu uzrunu esam maz dzirdējuši, jo padomju laikā augušie Ziemassvētkus nedrīkstēja svinēt un, protams, Ziemassvētku vecītim bija jāpazūd.

Bet kā saukt vīriņu ar garu bārdu, ģērbtu krāšņā mētelī, kam liels dāvanu maiss uz muguras? Vai *Salatēvs*?

Krievu valodā saka — *ged moroz*, un tulkojot tā arī ir — *Sala vectēvs*. Ir vēl citi varianti — *Salavecītis*, *Salatētis*, *Salatēvs*, *Salavecis*. Lūk, Latviešu literārās valodas vārdnīcas piemēri no 70.gadu preses:

Atkal klāt gadalaiks, kad ikvienā mājā tiek gaidīts S a l a v e c t ē v s. ...ja ap eglīti pulcējas bērni, centieties gādāt, lai dāvanas atnes S a l a v e c t ē v s.

Ko darīt, varbūt atteikties no *Salavecīša* vārda? Tas nav tik vienkārši... *Ziemassvētku vecītis* nāk Ziemassvētkos. Bet Vecgada vakarā? *Ziemassvētku vecītis* tā kā neiederētos, jo Ziemassvētki jau garām...

Salavecis, *Salatēvs*, *Salatētis* ir isāki nosaukumi par *Ziemassvētku vecīti*, tāpēc ērtāki. Varbūt kādreiz Jaungada tradīcijas atkal mainīsies un *Salavecis* nebūs vajadzīgs.

Ir vēl kāda problēma. *Sniegbaltīte*, kas parasti ir kopā ar *Salatēti*. Liekas, ka tā ir krievu tautas tradīcija, kāda latviešiem nav raksturīga. Latviešu folklorā *Sniegbaltītes* patiešām nav. Tā ir krievu folklorā. *Sniegbaltīte* ir sniega meitenīte, kas atdzīvojusies vientuļiem cilvēkiem par prieku. Krievi to sauc par *sņeguročku*, bet latviešu vārds *sniegbaltīte* gan nenāk no krievu valodas.

K.Milenbaha un J.Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcā tas ir reģistrēts ar norādi — jaunvārds. Liekas, ka vārds *sniegbaltīte* ir radies ģermāņu valodu ietekmē. Zinām brāļu Grimmu pasaku "Sniegbaltīte un septiņi rūķiši". — "Karalienei piedzima meitiņa tik balta kā sniegs". Tik balta kā sniegs, nevis veidota no sniega kā krievu pasakās.

Dz.P.

Dzintra Paegle, Jānis Kušķis

KĀ LATVIETIS RUNĀ...

Redaktore I. Strelēvica
Māksl. redaktore M. Alševska
Tehn. redaktore L. Vasiļevska
Vāku zīm. O. Bērziņš

Valsts izdevniecība «Zvaigzne», LV-1013, Rīgā, K.Valdemāra
ielā 105. Reģistr. Nr. 000304186. Izdevn. Nr. 8579 / H-94.
Formāts 108*70 1/32.
Iespiests valsts uzņēmumā «Poligrāfists», LV1869, Rīgā,
K.Valdemāra ielā 6. Pasūt. Nr. 199

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

11

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

40.70

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA



0305041660

Dzintra PAEGLE, Jānis KUŠKIS

94-1
L 34

Kā latvietis runā ...

Grāmata sniedz praktiskus ieteikumus valodas kultūrā, tajā izvērtētas un labotas biežāk sastopamās valodas kļūdas. Lai valodas jautājumi būtu saprotami ne tikai valodas speciālistiem vien, visi skaidrojumi rakstūti pēc iespējas vienkāršā valodā. Grāmata noderēs skolēniem, studentiem, žurnālistiem, skolotājiem, sabiedriskiem darbiniekiem un visiem, kas grib labi runāt latviski.

Izdevniecība »Zvaigzne«